دافغانستان اسلامي جمهوري دولت د علومو اکاډمي
معاونیت بخش علوم بشری
مرکز زبانها و ادبیات
د پښتو ژبې او ادبیاتو انستیتوت

کابل

خېړنیزه، ژبنۍ، ادبي او فولکلوري میاشتنۍ مجله

د تأسیس کال: ۱۳۱۰ لمریز
ګڼه: ۱

یادونه:

✓ مقاله دې له یوې رسمې پټې څخه چې پـه هغـې کـې د لیکـوال نـوم، تخلـص، علمـي رتبـه، د ټېلېفون شمېره او برېښليک پته وي د علومو اکاډمۍ اداري ته را ولېږل شي.

✓ رالېږل شوې مقاله باید پوهنیزه ـ څېړنیزه، بکره او له منل شوو علمي معیارونو سره برابره وي.

✓ رالېږل شوې مقاله باید په بله خپرونه کې نه وي خپره شوې.

✓ د مقالې سرلیک باید لنډ او له منځپانګې سره سمون ولري.

✓ مقاله باید د ۸۰ او ۲۰۰ کلمو ترمنځ لنډیز ولري او د څېړنې پوښتل شوې پوښتنه ځواب کـړای شي. همدغه راز لنډیز باید د یونسکو په یوې ژبې ژباړل شوی وي.

✓ مقاله باید د سریزې، اهمیـت، مبرمیـت، مـوخې، د څېړنـې پوښـتنې، د څېړنـې روش، پـایلې او مأخذونو لرونکې وي او په متن کې مأخذ ته نغوته شوې وي.

✓ مقاله باید د لیکوالۍ له اصولو سره سمه وي، املایي او انشایي تېروتنې ونه لري.

✓ د مقالې حجم حد اقل یې ۷ مخه او حد اکثر یې ۱۵ معیاري مخونـه وي، د فونـټ سـایز ۱۳، د کرښو ترمنځ فاصله باید (Single) وي او اداري ته دې سافت او هارد کاپي دواړه را ولېږل شي.

✓ د مجلې کتنپلاوی د علومو اکاډمۍ د نشراتي لایحې له مخې د یـوې مقـالې د تائیـد او رد واک لري.

✓ د رالېږل شوو مقالو شننه او څېړنه د لیکوالو فکري زېږنده ده، لیکوال ته بویه چې سپیناوی یې په خپله وکړي، اداره یې په سپیناوي کې کوم مسوولیت نه لري.

✓ د مجلې له چاپ شوو مقالو څخه استفاده کول، بې له مأخذه جواز نه لري.

✓ اداري ته رالېږل شوې مقاله بېرته لیکوالو ته نه ورکول کېږي.

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

خپرندوی: د علومو اکاډمۍ د اطلاعاتو او عامه اړیکو ریاست
مسوول مدیر: څېړنوال سیدنظیم سیدي
مهتمم: څېړندوی شکیلا میاخېل
کتنپلاوی:
څېړنپوه ډاکتر خلیل الله اورمړ
څېړنپوه نصرالله ناصر
څېړنوال عبدالظاهر شکېب
څېړنوال محمد آصف احمدزی
ډیزاین: محمد مجتبی همایون
چاپ ځای: شمشاد هاشمي مطبعه
تیراژ: **۵۰۰** ټوکه
پته: د افغانستان د علومو اکاډمي، طره باز خان واټ،
کابل، نوی ښار، د شابوبو جان کوڅه
د اړیکو شمېرې:
۰۲۰۲۲۰۱۲۷۹ - ۰۷۹٦٦۵۰٦۵۸
د مجلې برېښلیک: magazinekabul@gmial.com او
informationasakabul@gmail.com
کلنۍ ګډون بیې:
په کابل کې: ۹٦۰ افغانۍ
په ولایاتو کې: ۱۴۴۰ افغانۍ
په نورو هېوادونو کې: ٦۰ امریکایي ډالر
په کابل کې د یوې ګڼې بیه:
- د علومو اکاډمۍ د څېړونکو او استادانو لپاره: ۷۰ افغانۍ
- د زده کوونکو او محصلینو لپاره: ۴۰ افغانۍ
- د نورو ادارو لپاره: ۸۰ افغانۍ

لیکلړ

شمېره	سرلیک	لیکوال	مخګڼه
۱.	استاد حاج نیمه پېړۍ د...	څېړنوال محمد اصف احمدزی	۱
۲.	دودیزه آرپوهه	پوهندوی ډاکټر اجمل ښکلی	۲۱
۳.	په پښتو حمدیه شاعرۍ...	رحمت الله حکیمي	۳۳
۴.	منثور او منظوم شعر...	پوهنوال ډاکټر لال پاچا ازمون	۴۷
۵.	په اوسني پېر کې د ادبي...	څېړنوال سیدنظیم سیدي	۵۹
٦.	د نړۍ د نومیالیو لیکوالو...	ژ/ صدیق الله بدر	۸۵
۷.	په معاصر پښتو ادب...	څېړندوی ګل غوټۍ خاورې	۹۹
۸.	په پښتو شعر کې نوې...	*پوهیالی* محمدصدیق	۱۱٦
۹.	په ژبه او وینا کې د...	پوهندوی شاه محمود کډوال	۱۲٦
۱۰.	د استاد خادم ځینو اثارو...	محمدآصف صمیم	۱۳۵
۱۱.	په انګیو کې د ښځو...	څېړندوی سمیله احمدزۍ	۱۴۵
۱۲.	په پښتني فولکلور ټولونې...	څېړندوی عبدالاحد منګل	۱٦۱
۱۳.	ډرامه مخ پر ودې ژانر	پوهندوی ببرک میاخېل	۱۷۵
۱۴.	د ګل پاچا الفت په هنري...	پوهنمل سیداصغر هاشمي	۱۸۳

ځېړنوال محمد اصف احمدزی

استاد جاج نیمه پېړۍ د علم او فرهنګ په خدمت کې

چې پیـــــدا شوې تا ژړل خلکو خندا کړل
داسې مړ شوې چې ته خاندې خلک ژاړي

لنډیز

پوهنمل حبیب الله جاج پښتونزوی چې د پکتیا ولایت اصلي اوسېدونکی و او ډېر وخت په کابل کې پاتې شوی دی، د کابل پوهنتون د ژبو اوادبیاتو پوهنځي په پښتو څانګه کې یې نږدې نیمه پېړۍ (۴۹ کاله) تدریس کړی دی. پر دې سربېره یې د نړۍ مختلفو هېوادونو ته علمي سفرونه کړي او په انګلیسي- ژبه کې وارد شخص و چې په همدې دوران کې یې د نړۍ ادبیات پښتو ته را وژباړل او دلته یې خپلو شاګردانو ته ور انتقال کړل. دی چې د پښتو څانګې د آمریت دنده یې هم ترسره کړې، په ۱۳۹۳هـ ش کال کې تقاعد شو او په کور کې کښېناست. بالاخره د ورپېښې ناروغي له امله د ۱۳۹۷هـ ش کال په لومړۍ میاشت کې وفات شو. نوموړی څو چاپ او ناچاپ آثار لري.

سریزه

کابل پوهنتون چې د هېواد په کچه پخوانی او غوره علمي مؤسسه ده، استاد جاج په کې د ادبیاتو او بشري علومو په پوهنځي کې د لیسانس دورې تر فراغت وروسته، د هغه د لیاقت او وړتیا له مخې د استاد په توګه وګومارل شو. تر دې وروسته نوموړي وخت په وخت انګلستان، امریکا او ګڼ شمېر نورو هېوادونو ته علمي سفرونه کړي او ترڅنګ یې د استادۍ سپېڅلې دنده هم پر مخ ته بېولې ده.

په دې مقاله کې د استاد پـر ژونـد، زده کـړې، تـدریس او لیکـوالۍ تـر خپلـې وسـې پورې بحث شوی دی او په دې توگه مو غوښتي چې د اسـتاد حـق د دې مقـالې پـه خپرېدو سره څه ناڅه پرځای شي.

د څېړنې اهمیت او مبرمیت

دا چې یو چا نږدې نیمه پېړۍ داستاد په توگه او هغه هم د هېواد پـه کچـه پـه لوړه علمي مؤسسه کې د استادۍ دنده ترسره کړې وي او هم یـې پـه همـدې مـوده کې څو اثره، گڼ شمېر مقالې او هم د نړۍ پر سلگونو علمي اصطلاحاتو کار کړی او هغه یې پښتو ته را ژباړلي وي، نو په کار ده چې د دغسې یوې علمي هستۍ پـه اړه تحقیقات وشي او د هغه د ژوند تیاره اړخونه روښانه شي چې همدغه مسایل پـه دې لیکنه کې ځای په ځای شوي او څېړل شوي دي.

د څېړنې موخه

له یوې خوا به د پوهنمل جاج پښـتونزوی ژونـدلیک برابـر شـوی وي او لـه بلـې خوا به د هغه د شخصیت په اړه اوسنیو او راتلونکو نسلونو ته معلومات وړانـدې شـوي وي. دغه راز به مو د علم او فرهنگ لارویان دې ته متوجه کـړي وي چـې اسـتاد ډېـر علمي او ادبي خدمت کړی او پـه کـار ده، چـې د هغـه دغـه کـړی کـار را ټـول او پـه کتابي بڼه چاپ او د علم او پوهې مینه والو ته په واک کې ورکړل شي.

د څېړنې پوښتنې

د اسـتاد جـاج بشـپړ ژونـدلیک څـه دی؟ د ده د تـدریس چـاره څنگـه وه؟ او نوموړی کوم آثار لري؟

د څېړنې میتود

په دې لیکنه کې له تشریحي – تحلیلي او مقایسـوي میتودونـو څخـه اسـتفاده شوې ده.

د مقالې متن

د هېواد د لرغوني ولایت پکتیا د زرمت (زرمل) ولسوالۍ د نوي کـډوس د کـلي د عباس خان په کور کې په ۱۳۱۳هـ ش کال کـې یـو ماشـوم دې نـړۍ تـه سـترگې وغړولې چې د کورنۍ له خوا ورباندې حبیب الله نوم کېښودل شو.

د نوموړي د زوکړې د نېټې په اړه باید وویل شي چې په "څلور بحثونه" اثـر کـې

د هغه د زېږېدو نېټه د ۱۳۲۲هـ ش کال د وري د میاشتې وروستۍ ورځ ښودل شوې، خو په "بي بي سي" وېبپاڼه کې د هغه د مرګ له خبر سره، نوموړی ۸٤ کلن ښودل شوی چې پر دې بنسټ یې د زېږېدو نېټه ۱۳۱۳هـ کال کېږي(۱). دی چې په خټه مموزی علي خېل دی، په ۱۳۲۸هـ ش کال کې د باتور کلي په «اوله حصه» ښوونځي کې شامل او په ۱۳۳۳ هـ ش کال کې یې لومړنۍ زده کړې بشپړې کړې، په ۱۳۳٤ هـ ش کال کې د کابل د ابن سینا په متوسطه کې شامل او په ۱۳۳٦ هـ ش کې ترې فارغ شو او بیا د کرنې په لېسه کې شامل شو.

حبیب الله چې وروسته په "جاج" او بیا "پښتونزوی" مشهور شو، په شعر او شاعرۍ کې د لاس لرلو په وجه په ۱۳۳۹هـ ش کال کې له یادې لېسې څخه تر فراغت وروسته، استاد ګل پاچا الفت د وخت د پوهنې وزیر علي احمد خان ته بوته او په ادبیاتو پوهنځي کې یې د هغه د شمولیت امر ترې واخیست. په ۱۳٤۰ هـ ش کال کې د ادبیاتو پوهنځي کې شامل او په ۱۳٤۳ هـ ش کال کې ترې په لوړه درجه فارغ او د پښتو څانګې په علمي کادر کې ومنل شو. په ۱۳٤۷هـ ش کال کې د لا لوړو زده کړو د ترلاسه کولو لپاره انګلستان ته لاړ او هلته یې په «لندن» پوهنتون کې ماستري پیل کړه او تر بشپړولو وروسته یې په ۱۳٤۹ هـ ش کې بېرته خپل هېواد ته راغی. په ۱۳٥٤ هـ ش کې د مېلمه استاد په توګه امریکا ته لاړ او د ۱۳٥۷ هـ ش کال په حمل کې تر ډګري اخیستلو وروسته بېرته خپل هېواد ته راستون شو(۲). نوموړي چې په ۱۳٤٤هـ ش کال کې په کابل پوهنتون کې د استاد په توګه دنده پیل کړې وه، تر ۱۳۹۳هـ ش کال پورې یې دوام وکړ، تر هغه چې تقاعد شو.

استاد جاج دوه ځله د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې مشر هم پاتې شوی دی. څېړنپوه نصرالله ناصر په دې اړه وايي: «کله چې ما په ۱۳٥۸هـ ش کال کې د علمي کادر لپاره غوښتنلیک ورانډې کړ او د امر له اخیستو وروسته مې پښتو څانګې ته یوور، د څانګې د آمر په څوکۍ مرحوم جاج صاحب تشریف درلود». پوهاند محمد صابر خیشکی هم دغه خبره تاییدوي او وايي چې نوموړی په همدغه وخت کې دوه درې کاله د څانګې آمریت کړی دی. استاد جاج په را وروسته کلونو (غالباً ۱۳۸۳- ۱۳۸۴هـ ش) کې هم د ژبو او ادبیاتو

پوهنځي د پښتو څانګې د آمر په توګه دنده ترسره کړې ده.

د يادولو ده چې د استاد جاج ګڼ شمېر هېوادونو ته سفرونه هم کړي دي.

څېړنوال محمد نبي صلاحي چې دی هم د زرمل اوسېدونکی دی، ليکي: "استاد حبيب الله جاج پښتونزوی د خپل کوچنيوالي ژوند په ډېر غربت کې تېر کړی دی، په لس کلنۍ کې يې ښوونځی پيل کړ، هغه د زرمت په باتور ښوونځي کې په خپل ټولګي کې اول نومره و، په ابن سينا منځني ښوونځي او د زراعت په لېسه کې يې اعلی درجه لرله. همدغه درجه يې د ادبياتو او بشري علومو په پوهنځي کې د ليسانس په دوره کې هم وساتله او د خپل لياقت پر اساس انګلستان ته لاړ او هملته يې د نړۍ په ادبياتو کې ماستري ترلاسه کړه. د استاد جاج په وينا، له څه مودې خدمت وروسته د دکتورا د اخيستو لپاره د امريکامتحده ايالاتو ته ولاړم، خو د يو شمېر عذرونو له امله بېرته راستون شوم(۳)".

په خپله استاد جاج د خپل ليسانس د دورې وروستی حالت داسې بيانوي: «د ۱۳٤۳هـ ش کال په منې کې چې د کابل پوهنتون د ادبياتو او بشري علومو پوهنځي د پښتو ژبې او ادبياتو له څانګې څخه فارغ او د نومورې څانګې په علمي کادر کې په ښوونه وګومارل شوم، نو ما منثور او منظوم متون او ګرامر تدريسول. له څو کاله ښوونې وروسته مې د بريتانيې د فرهنګي شورا له خوا د انګليسي- ژبې د کانکور په ازموينه کې ګډون وکړ او تر بريالیتوب وروسته بريتانيې ته ولاړم او د لندن پوهنتون د شرقي او افريقايي مطالعاتو په مدرسه کې په زده کړه بوخت شوم. په عمومي ژبپوهنه او وېکټوريايي ادبياتو کې مې د تحصيل سند واخيست چې بېرته راغلم، نو د کره کتنې په ښوونه بوخت شوم.

څه وخت وروسته د امريکا د متحده ايالاتو د ارېزونا ايالت د توسان پوهنتون ته د مېلمه استاد په توګه ولاړم او تر يو تعليمي کال وروسته د تحصيل لپاره د نبراسکا ايالت د اوماها پوهنتون موافقه راسره وکړه. د تحصيل تر ختمولو وروسته د ۱۳۵۷هـ ش کال د حمل په لسمه د سهار په لسو بجو او لسو دقيقو وطن ته راغلم او د نړۍ د ادبياتو، ادبي نقد او ادبي تيوري په ښوونه لګيا شوم. ورسره په څنګ کې مې فولکلور پوهنه، ليکوالي او عمومي سيمانتيک تدريس کړي دي(۴)».

جاج پښتونزوی ته د نړۍ ادبياتو په برخه کې د خپلو کارونو او څېړنو په خاطر

تېر کال (۱۳۹٦هـ ش) د ولسمشر محمد اشرف غني له خوا مډال هم ورکړل شو.

دغه راز د ۱۳۹٦هـ ش کال په مرغومي میاشت کې د اطلاعاتو او فرهنګ وزارت په وړاندیز او د ولسمشر محمد اشرف غني په منظورۍ له ۲۷ تنو هنرمندانو، لیکوالانو، استادانو، خبریالانو او فرهنګیانو سره د هغوی د ناروغۍ او درملنې په موخه نقدي مرستې وشوې.

استاد جاج ته جمهور رئیس محمد اشرف غني مډال ورکوي

یو له دغو کسانو څخه استاد جاج و. نوموړي هغه مهال چې له روغتیایي پلوه له ستونزو سره مخامخ و، د دې مرستو په اړه ویلي و: «د افغانستان له جمهور رئیس او د اطلاعاتو او فرهنګ وزارت څخه د زړه له تله منندوی یم چې زموږ له حاله ځان خبروي، د دوی دا خبراوی په اصل کې د ارزښتونو یادونه ده او موږ ته د ځوانۍ د وختونو انرژي راکوي(۵)».

نوموړی د ور پېښې ناروغۍ له امله د ۱۳۹۷هـ ش کال د حمل په ۲۰مه له دې نړۍ څخه سترګې پټې کړې. د جنازې لمونځ یې د کابل په عیدګاه جومات کې د هغه د خپلوانو او فرهنګیانو په حضور کې وشو او وروسته د شهداء صالحینو په هدیره کې خاورو ته وسپارل شو.

ولسمشر محمد اشرف غني او اجرائیه رئیس ډاکتر عبدالله عبدالله دواړو د اروښاد پښتونزوی پر مړینه خواشیني ښودلې او د هغه مړینه یې د پښتو ادب لپاره لویه تشه یاده کړې وه.

دلته د استاد جاج تدریس او لیکوالۍ ته لږ تم کېږو او دغه موضوع د پوهانو د څرګندونو پر استناد پر مخ بیایو.

د استاد جاج تدریس

حبیب الله جاج په کابل پوهنتون کې نږدې نیمه پېړۍ تدریس کړی او له دې لارې یې زرګونه ځوانان په علم سمبال ټولنې ته وړاندې کړي دي چې د ده دغه خدمت نه هېرېدونکی او د قدر وړ دی. ده چې کله په کابل پوهنتون کې تدریس

کاوه، نو د بېلا بېلو تدریسي مضامینو، لکه د نړۍ ادبیات، عمومي سیمانتیک، ادبي تیوري او ادبي کره کتنې لپاره یې مبتکر او مغتنم چیپترونه برابر کړي وو چې اوسمهال ترې د مأخذ په توګه استفاده کېږي. نوموړي په نړیوالو ادبیاتو او فولکلور کې دقیقه مطالعه لرله. هغه د لیسانس په دوره کې د نړۍ ادبیات، ادبي تیوري، ادبي نقد او عمومي سیمانتیک او د ماسترۍ په دوره کې فولکلور پوهنه او د نړۍ ادبیات مضمونونه تدریسول.

د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي مرستیال سمیع وحدت وایي: "استاد حبیب الله جاج پښتونزوی د کابو نیمې سلیزې لپاره، یعنې له ۱۳۴۴ کاله تر ۱۳۹۳ کاله پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو په پوهنځي کې پر تدریس بوخت و. استاد پښتون زوی د نړۍ په ادبیاتو کې، خصوصاً په اسور و بابل، رنسانس او فولکلور برخو کې پراخه مطالعه درلوده. په دې برخه کې ده پراخې څېړنې کړې دي. له ده نه "د فولکلور تاریخچه" او "څلور بحثونه" او سلګونه مقالې پښتو ژبې ته راپاتې دي(٦)".

یو مهال چې زه د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي محصل وم، نو د ده د شاګردۍ ویاړ مې درلود. استاد چې موږ ته یې د لیسانس (۱۳۸٦هـ ش کال) او بیا د ماسترۍ (۱۳۸۹هـ ش کال) دورې کې د نړیوال ادب، سیمانتیک او نورو مضامینو درس راکاوه، له دوو اړخونو په ټولو محصلینو ګران و؛ یو دا چې استاد په خپل مسلک کې وارد شخص و، پر نړیوالو ادبیاتو پوه و او دا ځکه چې ده په بهر کې زده کړې کړې وې، انګلیسي ژبه یې زده وه، د بهرنیو ژبو د آثارو مطالعه یې کړې وه او د نړۍ مختلفو هېوادونو ته یې سفرونه کړي وو چې همدغو ټولو د استاد علمي سویه لوړه کړې وه، نو د ده هر لیکچر به راته دومره په زړه پورې و چې تراوسه مې هم د هغه د درس راکولو خوند په ذهن کې تداعي کېږي، د ده هغه ځانګړې حرکات او د لیکچر ورکولو خاص انداز به مې تل په یاد وي. دوهمه دا چې د استاد په فطرت کې له انسانیت سره مینه اغږل شوې وه، له همدې امله، نوموړي له کابو ټولو محصلینو سره د یوه مهربانه پلار په څېر چلند کاوه. تل به یې موږ د ورځنۍ ژوند د ښه تېرولو، د علم حاصلولو او مطالعې کولو ته هڅولو، آن دا چې کله کله به یې شاګردانو ته د خپل راتلونکي ژوند (واده) په اړه هم ګټورې مشورې ورکولې. د

استاد هغه ورځنۍ تکیه کلام مې تل په مغزونو کې انګازې کوي چې له هر څو خبرو وروسته به یې ویل: "که د رب رضا وه".

څېړنوال صلاحي لیکي چې د اروابناد استاد علمي او تدریسي کار د زمانې په لحاظ د ډېر ارزښت وړ دی، د استاد د تدریس او په یوه تمثیلي ټوټه کې د یوه هنرمند د رول ترمنځ توپیر ډېر ګران و. هغه استادي د کمال برید ته رسولې وه او تدریس یې د یوه ماهر هنرمند په طرز سره ترسره کاوه، د سبق د تشریح په وخت کې به یې د خپلو غیر لفظي مفاهموي چینلونو په ښودلو سره په ډېرې ځیرکۍ سره د محصلینو پام د خپل ځان پر لور اړاوه. هغه په ټولګي کې په چوکۍ د کښېناستلو عادت نه لاره، تل به په ټولګي کې ولاړ و، د تدریس په وخت کې به یې خوندورې او له پند او نصیحت نه ډکې ټوکې هم کولې، محصلین به یې په اعتماد کې اخیستل او هغوی ته یې د خبرو کولو جرئت ورکاوه. د خبرو کولو په طرز یې پوهول او له نورو سره یې د مفاهمې لارې چارې او چلونه ورښودل. په امتحان کې یې سختګیري نه کوله، مګر محصلین به یې د آزموینې په وخت کې په ډېرې ځیرکۍ سره څارل چې نقل ونه کړي. استاد د خپلو زده کوونکو ډېر نږدې دوست او صمیمي آشنا پاتې شوی دی. استاد په ټولو علمي چارو کې د هغوی همکار و، استاد له هغه چانه کرکه کوله چې خپل ځان د شاګردانو رقیب وګرځوي.

دی زیاتوي: استاد د لرغوني یونان د هومر (الیاد) او (اودیسې) د آثارو ډېره برخه په یادو باندې په ټکي په ټکي یاده کړې وه، د لرغوني یونان افسانې به یې دومره په خوند بیانولې، تا به ویل چې دا هر څه د ده په مخکې تېر شوي دي(۷).

پوهندوی آصف بهاند د استاد جاج په اړه وایي: "د خپلو زده کړو د لیسانس په دوره کې څلور کاله په ټولګي کې ورته ناست یم. استاد جاج پښتونزوی د خبرو کولو او تدریس یو منحصر به فرد سبک درلود چې ما په هېڅ استاد کې نه و لیدلی. ډېر لږ داسې پېښېدل چې د زړه خبره یې پر ژبه نه راتله، تُرت او سپین سپېڅلی سړی و، ډانګ پېیلې خبرې یې کولې او له هېڅ چا څخه نه وېرېده. پښتونزوی مې د ۱۳۵۵ کال په حمل میاشت کې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي کې ولید او په هماغه لومړي سمستر کې یې موږ ته تدریس پیل کړ. په هغه وخت کې د ده شخصیت له دوو اړخونو ما ته د پام وړ و:

- ډېر متحرک او شیک پوشه سړی و.

- د هغه وخت په نویو علومو او نویو تیوریو سمبال و او خپل دغه نوي علوم او تیوري ګانې یې په خوږه ژبه او ځانګړي انداز سره وړاندې کول.

زما چې یادیږي، جاج صاحب موږ ته د لرغوني یونان او روم اساطیر، لوېدیځ ادبي ښوونځي، ادبي کره کتنه او نړیوال ادبیات تدریسول. د غربي اساطیرو او لرغوني روم په باب یې په خپلو لیکچرونو کې چې کوم ځایونه او اشخاص یاد کړي وو، روم ته مې د سفر په وخت کې ټول یاد ځایونه ولیدل او په موزیمونو کې مې د یادو اشخاصو مجسمې ولیدلې؛ د هر ځای او هرې مجسمې په لیدلو سره د جاج صاحب خبرې او لیکچرونه را یادېدل؛ ټول څه چې ده ویلي وو، کټ مټ هلته د ځایونو او اشخاصو د معلوماتو په پاڼو کې لیکلي وو. په روم کې هغې ودانۍ ته هم ورغلم چې غلامان به یې سره جنګول، د مریانو د جنګولو د ځای ننداري ته تر لسو دقیقو ډېر ودرېدم. په روم کې د تاریخي ځایونو د لیدلو په موده کې مې استاد جاج او د ده لیکچرونه داسې په ذهن کې تداعي کېدل او ببرته را یادېدل، لکه دی چې راسره وي او همدا اوس یې راته تشریح کوي".

بهاند زیاتوي چې استاد جاج له تعلیم، پوهنتون، پوهې او د نوي نسل له روزلو سره دومره مینه درلوده چې له تدریس، ټولګي، پوهنتون او شاګردانو نه یې جدایي ته مړینه ویله. دا د ده د زوی د خولې خبره ده چې د ده یو شاګرد او همکار (محمود مرهون) ته یې کړې ده: «په کومه ورځ چې مې پلار تقاعد شو او کور ته راغی، سخت خفه وو او ما ته یې وویل چې بچیه! زه نن مړ شوم، داسې یې و نه ویل چې تقاعد شوم(۸)».

پوهنوال بریالي باجوړي په خپلې فېسبوک پاڼه کې د «استاد جاج په ابدي سفر ولاړ» تر سرلیک لاندې لیکلي: "په ۱۳۵۵ کال د کابل پوهنتون ته راغلم، د لومړي ځل لپاره مې جاج صاحب ولید. دنګ پوخ زلمی، توره دریشي، سره نیکټایي، فعال او باانرژي خوځند شخصیت و. نوی له امریکې نه راغلی و، د نویو علومو او نویو تیوریو سره. د لومړي ځل لپاره یې په ځانګه کې د نړیوالو ادبیاتو تدریس پیل کړ. د یونان اسطورې، ادبي کره کتنه او غربي مکتبونه د ده مضامین وو چې ډېر خلک ورسره نابلد وو او حتی ځینو خو به ویل چې جاج صاحب د یونان جغرافیه

تدریسوي. کله يې چې د ګیلګمش حماسه تدریسوله، نو ځینو به دا خبره کوله، خو د وخت په تېرېدو سره د جاج صاحب د مضامینو په اهمیت ورو ورو خلک پوهېدل. جاج صاحب د ډېر لوړ استعداد خاوند و، د تدریس خاص اصول يې درلودل، زما نه یادیږي چې په ټولګي کې به چا د ستړیا احساس کړی وي. صنف يې ژوندی او ویښ ساته. د درس په جریان کې به يې نکلونه د مثال په توګه وړاندې کول او ټول نکلونه به يې د خپل کلي په میرزا ګل کاکا پورې تړل چې درس به يې ډېر جالب کاوه. کلونه وروسته چې زه بیا استاد شوم، نو یوه ورځ ترې ما پوښتنه وکړه چې دا د میرزا ګل کاکا کیسې څنګه وې؟ جاج صاحب راته وویل چې د میرزا ګل کاکا په نوم هېڅوک نه و، خو د میرزاګل کرکټر اوس هم زما په ذهن کې نقش دی. زه ډېر وروسته په دې پوه شوم چې ده زموږ لپاره درس جالب کاوه. جاج صاحب ډېر خوږ نثر لیکه چې د ده د نثر نمونې په وږمه مجله کې خپرې شوې دي. حبیب الله جاج پښتونزوی د ډېر لوړ استعداد خاوند و، خو غربت او بېوزلي د ده ځواني او استعداد وخوړ، ډېر ژر يې په ملا کړوپ کړ، هغه ورځ چې تقاعد شو، ويې ویل چې تقاعد دوهم مرګ دی(۹)".

د کابل پوهنتون استاد اجمل ښکلي بیا استاد جاج د زمانې سقراط بللی او په خپله یوه لیکنه کې يې چې شپږ کاله وړاندې يې کښلې، ویلي: "له دې تور رنګ، انجړ سر، پراخ تندي... سره به چې ناست و، تا به ویل چې ګنې سقراط له خپل ټول جلال سره ناست دی. د اپلاتون ګومان مې پرې ځکه نه راته، چې د اپلاتون په اړه مې اورېدلي وو چې پهلوان و؛ نو زما په ذهن کې داسې چاغ چاغ تداعي کېږي؛ خو د سقراط کیسې مې چې د همده له خولې اورېدلې وې چې غریب و، خو درونډ سړی و، شاګردانو ته تر ایمان تېر و؛ نو بس ما ویل ګنې سقراط بیا راژوندی شوی، ګنې پوهېدم چې یونانیان تور نه وي، خو د ده د خبرو طرز، د خبرې جلال ټول د سقراط وو.

د تدریس په وخت کې به همه تن تدریس وو، یواځې خبرې يې نه کولې، بلکې لاسونه، پښې، سترګې، خوله، تندی، هر څه به يې خوځېدل. یوه ورځ يې د سقراط کیسه کوله چې شاګردان ترې راتاو وو چې ښځه يې راغله او ورغبر يې کړ (استاد ورسره خوله ویته کړه او نری اواز يې له خولې راوایست): "کور کې دې ګرد

اوره نشته او خلکو ته فلسفې ښيي". اپلاتون پسې راپاځېد، بوډی ته يې په لاس کې پيسې کېښودې او ورته ويې ويل چې په دې پيسو خپل حاجت پوره کړه؛ خو استاد مه په عذابوه.

وايي چې (استاد جاج) په ځوانۍ کې تر دې هم تکړه و؛ خو د طالبانو په وخت کې يې په زرمت کې په کوم جومات کې د هومر، سقراط او اپلاتون صفتونه کړي او طلباوو حضارو اورېدلي وو. سړی يې رانـولی و چې ښـه! تـه اوس د جومات غونـدې مقدس ځای کې د کفارو صفتونه کوې، دا مجاهد ولس کافروې! بد بد يې وهلی و. يو کوټک په سر هم لګېدلی و او کتابتون يې هم ورته سوځولی و. لـه همغې ورځې سړی خراب شو، څه د کاري ګوزارونو له لاسه چې پر سر يې خوړلي وو، څه د خپل سپکاوي احساس او څه د کتابتون د سوځېدو غم ويلې کړ(۱۰)".

څېړنوال عبد الغفور لېوال وايي: "استاد جاج پښتونزوی زما د خوښې مضمون (نړيوالو ادبياتو) استاد و، لـه هغـه مـې ډېر څـه زده کـړي ول. خـدای دې پـرې ورحميږي. د استاد پوهه د هغه په شاګردانو کې د جاريه صدقې پـه څېـر لا ژونـدۍ ده او باور لرم، چې پر هغې نړۍ به يې ابدي ژوند ته رڼا او د ستر ځښتن ښښـنه ورپـه برخه کړي(۱۱)".

څېړنوال صلاحي وايي چې استاد که څه هم د ادبي تيوري، ادبي کره کتنې، ليکوالي، د ختيځ او لوېديځ د ادبياتو او مفاهيمو مضمونونو د تدريس چارې پـر مـخ وړې، مګر د ده په نظر، استاد د فولکلور د ماهرينو او متخصصينو لـه جملې څخـه و(۱۲).

د استاد حبيب الله جاج پورتنيو ځانګړنو ته په کتلو سره ويلی شو چـې نومـوړی د دې ترڅنګ چې د استادۍ او معلمۍ پر اصولو پوه او يـو تجربـه کـار ليکچـرر و، د لوېې حوصلې خاوند و، په خپلو شاګردانو يـو مهربانـه شخصيت و او لـه کبلـه يـې د خپلو ټولو زده کوونکو په زړونوکې د يوه مهربانـه او خواخـوږي اسـتاد پـه توګـه ځـای نيولی و.

د استاد جاج ليکوالي

پوهنمل جاج سره له دې چې د عمر زياته برخه د هېواد بچيانو ته د تدريس په چاره کې تېره کـړې، محصـلينو تـه يـې مخـامخ ليکچرونـه ورکـړي او هغـوی تـه يـې

بېلابېل مضامين تدريس کړي او همدا لامل دی چې ليکلي او چاپي آثار يې کم دي، خو له دې سره سره يې ځو مغتنم او ګټور آثار د علم او فرهنګ شاګردانو او مينه والو ته په ميراث پرېښي دي چې ځينې يې چاپ او ځينې ناچاپ دي. د ده دوه اثره د هغه په ژوند چاپ شوي دي. د دې ترڅنګ نوموړي ګڼ شمېر مقالې پښتو ادب ته ور ډالۍ کړې دي.

دلته د استاد دوه چاپ شوي آثار په لنډيز سره معرفي کوو او بيا د دواړو آثارو لنډ جاج اخلو.

۱- څلور بحثونه: دا (۳+۱۳۱) مخيز اثر د حبيب الله جاج پښتونزوی لومړی چاپ اثر دی چې د مجيب الرحمن اميري په اهتمام، په کابل کې د صميم خپرندويې ټولنې له خوا په A5 سايز کې په ۱۳۸٦هـ ش/۲۰۰۷م کال کې د زرو ټوکونو په شمېر خپور شوی دی. دا اثر په خپله استاد په دې بيتونو استادانو، ښوونکو، محصلانو او زده کوونکو ته ډالۍ کړی دی:

چې پــــه صنف کـــــې د څـــراغ غوندې بلېږي
هر اســــــتاد، معلم ته ځــای د خوشحالی دی
په تدريس باندې چې بوخت وي هم په زده کړه
دا کـــــــتاب مې هغـــو ټولو ته ډالی دی(۱۳)

پر کتاب د صميم ادبي ټولنې يادښت راغلی او بيا په درېوو مخونو کې سريزه راغلې او ورپسې د کتاب متن پيل شوی دی، خو متأسفانه چې فهرست نه لري. د دې په زړه پورې څېړنيز اثر منځپانګه له څلورو بحثونو څخه جوړه شوې ده. لومړی بحث ژبنۍ څېړنې او د ليکنې تيوري دی چې د ژبې پيدايښت، انکشاف او تحول په کې څېړل شوي دي. دوهم بحث ايټالوي رنسانس دی چې د هيومنيوم له پيل او د رنسانس تر ختمېدو پورې موضوع په کې څېړل شوې ده. دريم بحث په فولکلور کې کيسې او افسانې دي چې فولکلوريکې کيسې او افسانې، په هغه کې بيا د اتلانو کيسې، سوچه افسانې يا اسطورې، ولسي- کيسې او همدا شان د کيسو او افسانو د مطالعې ميتود تشريح شوی دی او په څلورم بحث کې د هنر په باب تيوريکي څېړنه شوې ده. په عمومي ډول د دې اثر محتوا پر نړيوالو ادبياتو راڅرخي. د کتاب د هرې برخې په پای کې مأخذونه راغلي چې ټول يې په

انګلیسي ژبه دي.

۲- د فولکلور تاریخچه: دا د حبیب الله جاج پښتونزوی دوهم اثر دی چې دوه ځله چاپ شوی دی. په لومړي ځل د ختيزې سيمې د ليکوالو او ژورناليستانو د خپلواکې ټولنې له خوا په ۱۳۸۷هـ ش / ۲۰۰۹م کال او دوهم ځل بيا په ۱۳۹۳هـ ش / ۲۰۱۳م کال د دانش خپرندیې ټولنې له خوا په A5 سایز کې خپور شوی دی.

زه دلته دغه اثر د دوهم ځلي چاپ له مخې معرفي کوم. د دې کتاب د دوهم خپراوي په اړه یادښت کې راغلي: "دا کتاب په لومړي ځل د ختيزې سيمې د ليکوالو او ژورناليستانو د خپلواکې ټولنې له خوا خپور شوی، خو د کتاب د ارزښت او لوستوالو د لېوالتیا له امله په لږ وخت کې ناياب شو. دانش خپرندويې ټولنې د کتاب ارزښت ته په پاملرنه د يادې شوې ټولنې له مسوولينو سره د بيا خپراوي په اړه اړيکې ټينګې کړې چې هغوی په ورين تندي او لورېنه د کتاب د بيا چاپونې امتياز او سپارښت دانش خپرندويې ټولنې ته وباخښه(۱۴)".

له دې کرښو څخه جوتېږي چې دغه اثر څومره اهميت لري او د همدې ارزښت له کبله د دې لپاره چې لوستونکي يې زيات دي، دوهم ځل چاپ شوی دی.

په دې ۱۴۳ مخيز اثر کې لومړی د فولکلور د کلمې لغوي او اصطلاحي معنا، د فولکلوري موادو، د فولکلور د کلمې پر لنډې تاريخچې، د فولکلور ځينو معمولو تعريفونو او د هغو کره کتنې او د فولکلور پر منابعو خورا په زړه پورې بحثونه شوي دي. ورپسې د کتاب په دوهمه برخه کې په فولکلور کې افسانې او کيسې، سوچه افسانې يا اسطورې، د اتلانو کيسې، ولسي يا فولکلوري کيسې، د افسانو او کيسو د مطالعې میتود. د لرغوني مصر اسطورې، د لرغوني مصر په اسطورو کې د خلقت مفکورې، د لرغوني مصر ارباب الانواع او آلهې، بيا يوه تحليلي او انتقادي کتنه، ورپسې د "يوه ضروري تبصره" تر سرليک لاندې په جادو، د مړو موميامي کولو، اهرامونو جوړولو، تردې وروسته د طوفان موضوع، د ميسوپوتاميه فولکلور او اسطورې، د کاسيانو حکومت، د دوو لمبو ترمنځ ښار او سرياني هيجان، د بابل سقوط، د سريانيې سقوط او ارباب الانواعو باندې هر اړخيزه څېړنه شوې ده.

د دې اثر غوره والی په دې کې دی چې د هرې برخې سرچينو ته يې چې که

پام وشي، نو زياتره يې د انګليسي ژبې مأخذونه دي چې دغه کار زموږ په اوسنيو څېړنو کې متأسفانه کمرنګه دی، خو استاد جاج چې په انګليسي ژبه پوه او له بهرنيو ادبياتو سره يې اشنايي لرله، د بهرنيو آثارو نظريات او معلومات يې زموږ په واک کې راکړي دي؛ خو په دې کتاب کې يوه نيمګړتيا هم شته او هغه دا چې نه فهرست لري او نه هم سريزه، د خپرندويې ټولنې تر يادښت وروسته، مستقيماً د کتاب اصلي متن پيل شوی دی.

په هر حال، د کابل پوهنتون استاد اجمل ښکلی د يادو کتابونو او همدارنګه د استاد ليکنو ته په اشارې سره وايي: "استاد جاج په ځوانۍ کې کار کړی و. دوه کتابه (فوکلور[فولکلور] پېژندنه) او (څلور مقالې [بحثونه]) يې اوس اوس چاپ شوي وو. ما چې ولوستل، خدای شته لياقت او بلاغت ته يې حيران شوم. دومره ښه معلومات. د بېلابېلو ادبي موضوعات په اړه نوي بحثونه او بيا روان، ساده نثر. که دا کتابونه دې يې نه وای لوستي، ګومان دې نه کاوه چې دی د دومره پاخه سبک خاوند دی او ښکاره ده چې پوخ سبک په ډېر تمرين د سړي په برخه کېږي. چيپټرونه يې هم همداسې په ښکلي خط په روانه ژبه ليکلي وو او د نړۍ د ادبياتو او نورو موضوعاتو په اړه يې موضوعات نوي وو(۱۵)".

يوه خبره چې دلته بايد وويل شي، هغه دا چې دا دواړه کتابونه له خپلو ښېګڼو سره سره، يوه ستونزه لري او هغه دا چې يوه غوښنه موضوع يو په بل کې تکرار راغلې ده چې د تأمل وړ ده؛ په دې معنا چې د "څلور بحثونه" اثر دريم بحث چې "په فولکلور کې کيسې او افسانې" دي او د کتاب له ٦٢- ١٠٣ مخونه رانغاړي، همدا موضوع "د فولکلور تاريخچه" کې هم راغلې او د دې کتاب له ۱۸-۵۱ مخونه پرې ډک شوي دي. دا چې دوهم کتاب دوهم ځل هم چاپ شوی، نو که په لومړي ځل په کې سهواً راغلې وي، نو کاشکې په دوهم چاپ کې يې مخه نيول شوې وای.

محمد نبي صلاحي د استاد جاج د ليکنو په اړه وايي چې نوموړي ښايسته پښتو ليک درلود، په دري يې هم ليکنه کولای شوه، ښه روانه انګليسي يې ويلی او ليکلی شوه، ګڼو هېوادونو ته يې علمي سفرونه کړي وو. نوموړی د دې ترڅنګ چې يو لايق استاد و، ښه ليکوال او شاعر و، ښکلې ادبي ټوټې يې ليکلې دي، د (سپيره ډاګ) تر نامه لاندې يې چې زرمل ته کوم ليک ليکلی دی، د هغه الوتې څېره يې

ښه په کې منعکسه کړې ده... استاد د لوړو علمي رتبو د اخیستلو هڅه نه کوله او د خپلو کتابونو د چاپ په برخه کې یې هم پاملرنه، نه ده کړې، مګر د ګڼ شمېر چاپ مقالو خاوند دی، پوره ۲۸ مقالې یې د کمال الدین کمال په نامه د پکتیا پوهنتون د پښتو څانګې یوه استاد راټولې کړې دي، هیله ده په راتلونکي کې د ټولګې په توګه چاپ شي. دا مقالې د استاد جاج ټولې چاپ شوې مقالې نه دي، نورې هم شته چې باید راټولې شي. دا مقالې په علمي اسلوب برابرې دي، املایي او انشایي تېروتنې نه لري، د استاد د علمي قد او قامت ښه استازیتوب کولای شي. د استاد د خپل عمر په وروستیو شپو او ورځو کې له قلم او کتاب سره رابطه وشکېده، د زهیر صورت او د سترګو د ډېر کمزوري لید له امله د مطالعې له نعمت نه محروم شوی و او دا یې د خپل ژوند تر ټولو نه ترخه خاطره بیانوله(۱٦).

ډاکټر لطیف یاد د استاد جاج د لیکنو په اړه وایي: "د ارواښاد پوهنمل حبیب الله جاج پښتونزوی مړینه د پښتوژبې او ادب لپاره ستره ضایعه ده. هغه وخت چې زه د افغانستان د علومو اکاډمۍ علمي غړی وم، دی به د پښتو څېړنو نړیوال مرکز ته راته او خپلې مقالې به یې د کابل مجلې ته د چاپ لپاره له ځانه سره راوړې. د پښتو څېړنو د نړیوال مرکز د پښتو مجلې او نورو علمي او تحقیقي مجلو کې هم د ده ډېرې مقالې خپرېدلې(۱۷)".

اکبر کرګر د اسطورو په بحث کې یادونه کړې چې په پښتو ادبیاتو کې د اساطیرو په باب څېړنه ډېره کمرنګه وه، یواځې استاد جاج پښتونزوی څو کاله [ډېر کلونه] وراندې ځینې یوناني اسطورې له بهرنیو ژبو څخه ژباړلي او په وږمې مجلې کې یې خپرې کړې دي(۱۸).

که د استاد جاج چاپ شوو آثارو ته دقیق شو، سره له دې چې د کمیت له پلوه کم، خو د کیفیت او محتوا له پلوه بډای او غني دي، ځکه ده هغه موضوعات مطرح کړي چې هغه تر دې وخته په هېواد کې دود نه و او د ده د څېړنو او لیکنو په نتیجه کې د کابل پوهنتون له لارې د ده له خوا عام شول.

تر دې وراخوا استاد جاج پر سلګونو اصطلاحاتو باندې کار کړی چې د ده له قوله شمېر یې (۵۷٤) ته رسېږي او د دې اصطلاحاتو یواځې (٤) یې په "څلور بحثونه" نومي کتاب کې ځای کړي دي. په دې باب دی لیکي: "په تېرو څلوېښتو

کالو کې چې موږ له مختلفو غربي او امریکایي او ځینو شرقي آثارو څخه د مختلفو رشتو کوم اصطلاحات را اېستلي، معنا کړي، څېړلي او ژباړلي دي، شمېر یې پنځه سوه څلور اویاوو (٥٧٤) ګڼو ته رسېږي او اتلس کاله مو کار وربانـدې کړی دی. دا کتابګوټی د هغو ګڼو له جملې څخه فقط څلور ګڼې دي(١٩)".

په هر حال، استاد جاج د ژوند دوه پر دریمه برخه د علم او فرهنګ تدریسولو او خپرولو ته وقف کړی و، تر هغه چې له دې نړۍ یې سترګې پټې کړې او لـه موږ څخه جلا شو. اروا دې یې ښاده او جنت دې ځای شي.

پوهاند مجاور احمد زیار چې کله د استاد پښتونزوی په مړینې خبر شوی، نـو د هغه له خولې داسې غږ راوتلی دی:

باران او یاران
کله چې باد راته
خبر د مرګ و ژوبلې
د یارانو راوړي...
ورکښم ویرنې
د ښو په څوکو
او د سرو اوښکو د باران
په لاس یې
ور استوم تالا والا،
وران و ویجاړ بورجل ته!(٢٠)

دغـه راز کلـه چې پیـاوړی څېړونکـی محمـد معصـوم هوتـک هـم د اسـتاد لـه جدایۍ خبر شوی، نو د هغه خپګان له امله چې وربانـدې تېر شـوی، خپـل د زړه آواز یې په دې بیتونو کې را اېستلی دی:

بیـا نـازل سـو پـر پښـتون د غــم سورسـات
بیــا لښـکر ســو د مـــرګي بانـدې رامـات
نــن بیـا بلــه پګــړۍ ولـــوېده لــه ســـره
مـــرګي واخیسـت لـه ژوندونـه بیـا کسـات
د ادب د لارویانـــــو لــــه ټـــــولیه

یو بل دروند تـن سـو کنـډو افسـوس هیهات
لـه تدریسـه چـې مـــوندلی ډېـرو فـیض وو
زه یــې هــم پــه شاګــردۍ کـــړم مباهــات
ټول کـړه وړه، فکـر و عــمل یـې د پښـتون وو
وقــف کـــړی یــې وو پـــوهې تــه حیــات
زمانــه راتــه لــه خښـــمه ســـره و شــنه ده
تــه وا زړه یـــې نــه ســـړیږي پـــه مـمات
و تـاریخ تــه یــې د مړینــې وم چـــورت وړی
په دې فرد کـې ځـان ځرګنـد کــړ پـه اثبـات
زړه د "ویــر" دوه واره ولوېــد"اه" یــې وخــوت
"پښــتونزوی حبیــب الله جــاج ســو وفـات"
هوتک د وروستۍ مصرـع د حـل پـه اړه وایـي
چـې دا یـوه تـاریخي مـاده ده چـې ابجـدي
ارزښـت یـې ۱۴۲۳ کېـږي. د (ویـر) زړه (ی)
دی چې دوه واره شي، (۲۰) لاس ته راځي. د
(اه) ارزښت (٦) دی. دواړه (۲٦) کېږي. دغـه
عدد چې د (ولوېـد) او (وخـوت) پـه قرینـه لـه
(۱۴۲۳) څخه منفـي شي، ۱۳۹۷ پـاتېږي او
دا د اروابښـاد حبیــب الله جــاج پښــتونزوی د
وفات کال دی(۲۱).

د استاد یوه مقاله چې "د شومه دم پلوشې" تر سرلیک لاندې یې د خپـل عمـر په وروستیو کې لیکلې، څو تاریخي واقعیتونه او د خپل ژونـد یـو دردوونکـی داسـتان یې په کې بیـان کـړی چـې دلتـه یـې یـوه برخـه د هغـه د نـثر د نمـونې پـه توګـه لـه لوستونکو سره شریکوم:

"د ۱۳۸۵ وم لېږدیـز لمریـز کـال د لینـدۍ د میاشــتې وروســتنی، یعنـې د پنجشنبې شپه وه. خلك دا شپه د ((یلدا)) شپه بـولي او وایـي چـې د کـال تـر ټولـو شپو لویه، یعنې ۱۴ساعته ده، دا شپه د هغه زوم دپاره چې د خسر کره جنغلبازیو ته

تللی وي او له خپلې چنغلې سره په یوه ځانته کوټه کې په راز او نیاز بوخت وي، جنت، خو د ناروغانو دپاره تیار جهنم دی.

برق نه و، زه په دې شپه کې په یوولسو بجو پرېوتم او په یوه بجه بېرته راویښ شوم، هر څومره لټ په لټ واوښتم، خوب چې له سترګو وتښتېده، راپاڅېدم چې یو څه ولیکم. الیکین مې ولګاوه، له څنګ سره الماری ته مې ور لاس کړ، قلم او کاغذ مې را واخیستل، خو چې زه لیکنې ته برابرېدم، د چراغ شور شو، ((پپ پپ پپ)) یې پیل کړل، نو مې خولې ته داسې څه راغلل، یوه لنډۍ ترې جوړه شوه او هغه دا چې:

خاونده برق پرې را ایله کړې

چراغ وړې وړې سلګۍ کړي اوس به مرینه

زه پوه شوم چې اوس به بیا یا د پخوا غوندې ټپ مړ شي او یا به یې رڼا په لمبه او غوړنجه بدله شي او اور به واخلي. چراغ ټپ مړ شو چې لړ سوړ شو، بیا مې ولګاوه او پلته مې یې ټیټه کړه.

اودس مې وکړ، بیا مې د الله پاك حضور ته دوه رکعته لمونځ ادا کړ. بیا مې قلم او کاغذ را واخیستل، لومړنی ټکی مې چې یاد ته راغی، دا و چې د نړۍ په دوه دېرشو هېوادونو کې چې زه ګرځېدلی یم، راته څرګنده شوې چې د تاریخ له معنا، مفهوم او ماهیت سره سم په هېڅ هېواد کې هېڅا صحیح تاریخ نه دی لیکلی. چې پوښتنه ترې وکړې چې تاریخ څه ته وایي؟ ایله بیله دومره درته ووایي چې: ((تاریخ د تېرو زمانو د پېښو بیان دی))، حال دا چې: تاریخ د ټاکلیو نېټو په ترتیب د هغو پېښو، په زماني تسلسل ولاړ بیان دی چې پېښېدل یې څرګند وي. بې له دقیقو نېټو بیان ځکه تاریخ نه دی چې د تاریخ اساسي ټکی په صحیح زماني تسلسل کې د پېښو ترمنځ رابطه ده.

تاریخ د بشري ژوند اساسي تګلارې او په انساني چارو کې د بنیادي میلانونو ماهیت څېړي او موږ پرې پوهوي. د تاریخ وظیفه زموږ د هغو ټولو اعمالو کنټرول او رهنمایي ده چې آینده جوړوي.

د تاریخ معقول سیر د هغو واکمنانو د حیثیت او مقام په وسیله ټاکل کېږي چې قدرت او اقتدار ورسره وي او په مهارت سره یې استعمالوي. د تاریخ دنده دا

هــم ده چــې تقــوا او فضــیلت تــه مکافــات، جنایــت او بــد چلنــدي تــه جــزا ورکړي... (۲۲)".

دا لیک د ډېـر تـاریخي او دینـي ارزښـت وړ دی، پـه حقیقـت کـې یـو عاجزانـه سپارښت او وصیت هم حسابېدای شي، چې په وروستي عمر کې یې د استاد د قلـم نښه او د نثر غوره نمونه هم بللی شو.

پایله

پوهنمل حبیب الله جاج پښتونزوی د هېـواد لـه هغـو علمـي شخصـیتونو څخـه دی چې کلونه کلونـه یـې پـه کابـل پوهنتـون کـې علمـي خـدمت کـړی، پـه زرگونـو محصلینو ته یې د پوهې فیض رسېدلی، هغوی یې د نړۍ له ادبیاتو سره اشنا کـړي، د ادبي تیوري، ادبي کره کتنه، لیکوالي، مفاهمې او سیمانتیک مضامینو پـه اړه یـې بکر او اپډېټ معلومات او نظریات هېواد ته را انتقال او خپلو محصلینو تـه ور رسـولي دي.

وړاندیزونه

- که چېرې کابل پوهنتون د اسـتاد جـاج درسي چیپترونـه او ناچـاپ مقـالې چې په وړمې او نورو خپرونو کـې چـاپ شـوي، راټـولې او پـه یـوه ټولگـه کـې خپـرې کړي، گټه به یې عامه شي.
- هغه اصطلاحات چې استاد جـاج ژبـاړلي او څېـړلي او شـمېر یـې ۵۷۴ تـه رسېږي، چې له دې څخه یې ۴ اصـطلاحات چـاپ شـوي، پـاتې نـور دې یـې هـم د استاد د کورنۍ په همکارۍ چاپ او خپاره شي.
- نوموړی چې د ډېرو کسانو لارښود استاد پاتې شوی، نـو د خپلـو شـاگردانو پر مونوگرافو او تیزسونو یې د لارښود استاد په توگه نظـر ورکـړی یـا دا چـې پـه ځینـو آثـارو یـې تقریظونـه او سریـزې کښـلي، هیلـه ده، دغـه ډول لیکنـې دې د هغـه کـوم شاگرد راټولې او په یوې جلا مجموعه کې چاپ کړي.
- د استاد «د فولکلور تاریخچه» کې چې د هغه د بل اثـر «څلـور بحثونـه» اثـر کوم تکراري بحث راغلی، د دې کتابونو په بیا چاپ کې دې پام ورتـه وشي او حـذف دې شي.
- د اسـتاد جـاج د اصـطلاحاتو پـه اړه د ماسـترۍ یـوه محصـل تېـزس لیکـل

شوی، هیله ده د لیکوال له خوا چاپ او خپور شي.

مأخذونه

۱. بي بي سي وېبپاڼه، استاد حبیب الله حاج پښتونزوی په ۸۴ کلنۍ کې ومړ، (http://www.bbc.com/pashto/afghanistan-43702774)، د ۲۰۱۸م کال د اپریل ۹مه (د ۱۳۹۷هـ ش کال د وري ۲۰مه)

۲. مجیب الرحمن امیري، د حبیب الله حاج پښتونزوی (ځلور بحثونه)، صمیم ادبي ټولنه: کابل، ۱۳۸٦هـ ش کال، د کتاب وروستۍ پښتي.

۳. د ځېړنوال محمد نبي صلاحي قلمي یادښت، د ۱۳۹۷هـ ش کال د غویي ۳۰مه.

۴. حبیب الله حاج پښتونزوی، ځلور بحثونه، صمیم ادبي ټولنه: کابل، ۱۳۸٦هـ ش کال، الف- ب مخونه.

۵. باختر اژانس (http://www.bakhtarnews.com.af/pashtu/culture/item/68302).

٦. بي بي سي وېبپاڼه، استاد حبیب الله حاج پښتونزوی په ۸۴ کلنۍ کې ومړ، (http://www.bbc.com/pashto/afghanistan-43702774)، د ۲۰۱۸م کال د اپریل ۹مه (د ۱۳۹۷هـ ش کال د وري ۲۰مه).

۷. د ځېړنوال محمد نبي صلاحي قلمي یادښت.

۸. پوهندوی آصف بهاند، د استاد حبیب الله حاج پښتونزوی مړینه، تاند وېبپاڼه (http://www.taand.com/archives/106219)، د ۲۰۱۸م کال د اپریل ۱۲مه.

۹. د استاد بریالي باجوړي فېسبوک پاڼه (Baryali Bajawri).

۱۰. اجمل ښکلی، اوبه خلک (خاکې)، سقراط د زمانې، کلاسیک خپرندویه ټولنه: ننګرهار، ۱۳۹٦هـ ش کال، ۱۵-۱٦ مخونه.

۱۱. د ځېړنوال عبدالغفور لېوال فېسبوک پاڼه (Abdul Ghafoor Liwal).

۱۲. د ځېړنوال محمد نبي صلاحي قلمي یادښت.

۱۳. حبیب الله حاج پښتونزوی، ځلور بحثونه.

۱۴. د فولکلور تاریخچه، حبیب الله حاج پښتون زوی، د دویم خپراوي په اړه یادښت، دانش خپرندویه ټولنه: پېښور، ۱۳۸۷هـ ش کال.

۱۵. اوبه خلک، ۱۷ مخ.

۱٦. د څېړنوال محمد نبي صلاحي قلمي يادښت.

۱۷. د لطيف ياد فېسبوک پاڼه (Latif Yad).

۱۸. اکبر کرگر، ولې "په ادبياتو کې داسطورو څېړنه"؟ http://www.taand.com/archives/97431، د ۲۰۱۷م کال د اکتوبر ۱۳مه.

۱۹. څلور بحثونه، ج مخ.

۲۰. پوهاند مجاور احمد زيار، د استاد پښتونزوی پر ياد تاند وېبپاڼه، (http://www.taand.com/archives/۱۰٦۳۱۰)، د ۲۰۱۸م کال د اپريل ۱۵مه.

۲۱. محمد معصوم هوتک، د استاد حبيب الله جاج پښتونزوی د مړينې په مناسبت، تاند وېبپاڼه (http://www.taand.com/archives/106118)، د ۲۰۱۸م کال د اپريل ۹مه.

۲۲. حبيب الله جاج پښتون زوی، د شومه دم پلوشې، http://loyghar.bloguna.tolafghan.com/posts/۴۰۹۵، د ۲۰۰۸م کال د جنوري ۳۰مه.

دودیزه آرپوهه

لنډیز

دودیزه ارپوهه له تاریخي پلوه د کلمو پر ریښو غږېږي. کله چې د ریښـې بحث راځي: نو تاریخ هم راداخلېږي. دودیزه ٓرپوهه د یوې کلمې پـر ټـولنیز علـت بحـث کوي او بالعموم ورته داستانونه جوړوي، چې لـه مخـې یـې لـه دې زاویـې یـوه کلمـه رامنځته شوې ده. دا کلمې یا د ځایونو نومونه دي یا د شیانو او اشخاصو او نورو؛ خـو څرنگه چې دودیزه آرپوهه د تاریخي ژبپوهنې له علمي اصولو نـه اسـتفاده نـه کـوي؛ نو په علمي مباحثو کې یې د کلمو په اړه استدلال د منلو وړ نه دی.

سریزه

په نولسمه پېړۍ کې د دودیـزې ژبپـوهنې پـر وړانـدې تـاریخي ژبپوهنـه راولاړه شوه. دې نوې ژبپوهنې ژبې ته له تاریخي زاویې نه وکتل او د فرهنـگ د بـل هـر اړخ غوندې یې ژبه هم بدلېدونکې پدیده وگڼله، چې بېلابېلـې دورې لـري او پـه بېلابېلـو دورو کې یې گرامري جوړښتونه او د کلمو زېرمه، بڼې او معناوې تـوپیر لـري. پـه دې توگه پر یوه ژبه هله ښه پوهېدای شو، چې له تاریخي منشاء او بدلونه یې خبر اوسـو. د تاریخي ژبپوهنې مشهور عالم ولیم جونز د سانسـکریت او نـورو اریـایي ژبـو تـرمنځ جوړښتي او وییزه همرنگي ولیده او داسـې د ژبـو تـاریخي پرتلـې تـه لار هـواره شـوه. تاریخي ژبپوهنې د بېلابېلو ژبو د کلمو د ریښو د پېژندلو او ورتـه والي لـه مخـې ژبـې ډلبندي کړې. کومو ژبو چې له تاریخي پلـوه گډ خصوصـیتونه لـرل، خپلـوانې ژبـې

وبلل شوې او په یوه کورنۍ کې وشمېرل شوې. مثلاً: هندو اریایي کورنۍ چې آریایي ژبې په کې راځي.

دودیزه آرپوهه هم د کلمو د تاریخي ریښو لټه کوي او له علمي تاریخي ژبپوهنې سره موازي روانه وي؛ خو د تاریخي ژبپوهنې او دودیزې آرپوهې ترمنځ مهم توپیرونه موجود دي. تاریخي ژبپوهنه علم دی، چې د علمي اصولو له مخې عمل کوي. تاریخي ژبپوهنه د کلمو ریښه په داستانو او کیسو کې نه ګوري، ځکه چې کلمې د پېښو ایجاد نه دي، بلکې داسې ټولنیز تړون دی، چې خلکو پرې سره هوکړه کړې. پر دې بنسټ تاریخي ژبپوهنه دکلمو او ګرامري جوړښتونو پر تاریخ په مجرده توګه غږېږي. تاریخي ژبپوهنه د علمي آرونو په رڼا کې د بېلګو له مخې د کلمو د بڼو، معناوو یا دواړو پر بدلون غږېږي؛ خو دا بدلون یواځې تر یوې بېلګې محدود نه وي، بلکې د ځو مهالي(Diachronic) نظام پر ډېرو بېلګو مسلط وي او د یوه منظم سیستم په توګه په ډېرو بېلګو کې ځان ښیي.

د څېړنې اهمیت او مبرمیت

د دې څېړنې اهمیت او مبرمیت په دې کې دی چې دودیزه آرپوهه د تاریخي ژبپوهنې علمي اصول نه مني او نه د کلمو د بڼې او معنا بدلون ته علمي پاملرنه کوي. په دې کې هره بېلګه البته چې منطق لري؛ خو دا منطق علمي نه، ولسي‐بنسټ لري. په دودیزه آرپوهه کې د زیاترو بېلګو تر شا لکه د متلونو غوندې کیسې هم موجودې وي. په دې توګه ویلای شو، چې دودیزه آرپوهه د کلمو په اړه ولسي‐پوهه او پانګه ده؛ نو څرنګه چې ورته پانګه وایو، د فوکلوري توکیو په توګه ارزښت لري او په کار ده، چې خوندي شي.

پر دې سربېره چې دودیزه آرپوهه ولسي ارزښت لري او باید خوندي شي، یو بل ارزښت هم لري او هغه دا چې په دې طریقه موږ له ژبې سره علمي چلن ته متوجه کوي.

د څېړنې موخه

د دې څېړنې موخه په دې کې ده چې د دودیزې آرپوهې بنسټ په ژبني التباس کې دی. زیاتره کلمې ډېرې پخوانۍ او د مړو یا پردیو ژبو اړوندې دي؛ خو دودیزه آرپوهه یې د اوسېدونکو له موجودې ژبې سره التباسویني او کله ورپسې

کیسه جوړوي. مثلاً: ''تکتو'' په سویلي پښتونخوا کې د یوه غره نوم دی. تاریخي ژبپوهنه وایي، چې ''تو'' لکه په ''جغتو'' او داسې نورو کلمو کې د ځای روستاړی دی؛ خو ځایي خلکو د پښتو د ''تېکه'' او ''تو'' له کلمو سره د التباس له مخې داسې انګېرلې، چې د یوې نجلۍ یخني کېده؛ نو دې غره ته یې ورتو کړل، چې تېک ولاړ یې، له ما دې لمر پټ کړي. د دې غره کیسه به په لاندې لیکنه کې راځي.

د څېړنې پوښتنې

په دې څېړنه کې لاندې پوښتنې پوښتل شوي:

- ✓ دودیزه آرپوهه څه ده؟
- ✓ پر څه بحث کوي؟
- ✓ مباحث یې څومره علمي دي؟
- ✓ د دودیزې ارپوهې ارزښت څه دی؟

او دې ته ورته کوچنۍ پوښتنې په کې مطرح شوي چې لاندې یې ځوابونه موندلای شو.

د څېړنې میتود

په دې څېړنه کې تر ډېره له تشریحي تحلیلي او د اړتیا په صورت کې له انتقادي میتود څخه استفاده شوې ده.

۱- آر ویونه:

تاریخي ژبپوهنه، دودیزه ارپوهه، د ځایونو نومونه، د کلمو تاریخي تحول.

۲- دودیزه آرپوهه پر څه غږېږي؟

"د کوټې ښار چې د کومو غرونو په کلا کې راګیر دی، په هغو کې د یوه غره نوم (تکه تو) تکتو دی، چې شاید د دې په شاوخوا کې په لکونو اوسېدونکو خلکو کې به ډېرو کمو د دې پر معنا غور کړی وي او ممکن دی، هېڅوک هم په څه نتیجه نه وي رسېدلي. په دې ترڅ کې (متل) زموږ مرسته کولای شي، خو اول د یوه متل پسر منظر:

دا غر یوه دره لري چې د بوستان و خوا ته یې لاره ده، چې د کوشنۍ درې په نامه مشهوره ده. د دغې درې و یوه اړخ ته په پخوا زمانه کې یو کور و، چې ورته له یوې خلاصې او میداني سیمې څخه یوه نجلۍ د ژمي په موسم کې هغه وخت

راواده شوله، چې لا دې غره څه نوم نه درلود. د غـره ژمـی خـو هسـې هـم سـوړ وي، پیتاوی(لمر ځریکی) ځکه زیاتره نه وي په کې، چې تقریباً هـرې خـوا تـه غـره د لمـر مخ نیولی وي، نو په دې دره کې هم یو خو سهار نهه نیمې- لس بجې لمـر راخېـژي او بیا یوولس نیمې- دولس بجې چې زوال شروع شي، نـو بېرتـه د ماسپښـین سـایې راولوېږي او د لمـر سـترګي وړه شي. مـازیګر ځلـور بجـې خـو بیـا کـټ مټ داسـې ښکاري چې ګویا د ماښام تیارې وغوړېدې، یعنې د ورځې په تقریبـاً لـس ګنټـو کـې غوټې دوې یا درې ګنټـې روڼـا یـا لمرځرکـی وي. د ژمـي پـر پار(موسـم) ګویـا ځلـور میاشتې دغه کیفیت وي.

نو یوه ورځ چې په دره یا غره کې راګیره دغه نـاوکی د یـخ لـه لاسـه ډېـره زیاتـه تنګه شوله؛ نو و غره ته داسې مخاطب شوه:

تیکه تو (تکه تو)

(تېک) په لغت کې و نبغ خو و بیهوده ولاړ چا ته وایي او د (تو) معنـا ده لعنـت یا پېټ، چې د دې ټولې کلمې معنـا شـوه: ای بـې مقصـده یـا بـې کرامتـه ولاړ غـره! درباندې لعنت دې شي، چې دنګ ولاړ یې او ستا له لاسه هم د لمر له روڼا محرومـه یم او هم یې له پیتاوي یا حرارت څخه استفاده نسم کولای.

د (تکتو غره) د دغه نامه تصدیق د پښتو له یوه بـل متـل څخـه هـم کېـږي، پـه کوم کې چې سربېره پـر (تکتـو) د درو نـورو علاقـایي غرونـو لکـه د مسـلبغ، اجـرم او خواجه عمران بابا نومونه هم راغلي دي، چې په دې ډول دي:

تو پر تکتو، مسلبغ لکه چاکو، په اجرم کې مو ځای نشـته خـو اجمـران بابـا تـه ځو.

په لومړي او دویم متل کې پر تکتو غره باندې (تو) ویل شوی دی، چـې مطلـب یې دا شو چې د ناوکی له خولې راوتـلی تـوری د تکتـو غـره وجـه تسـمیه ګرځېـدلې ده."(۱) کامې ته ځکه کامه وایي چې هر قام په کې اوسېږي. د (کـامې) او (قـامې) ترمنځ تلفظي التباس د (هرقامه) تصور راپیدا کړی او د هر قامه ګڼلو دلیـل سره یـې مرسته کړې. ځینې خلک وایي چې دلته کعبه جوړېده؛ خو چې ځمکه یې کږ کـړه، کمه وخته. دلته هم د کامې، کعبې او کمې ترمنځ د تجانس لـه املـه ولـس دا معنـا ورکړې.

د ځایونو د نومونو په اړه دا ډول تصور دودیزه آرپوهه جوړوي. په دې تصـور کـې تلفظـي همرنگـي مهـم نقـش لـري. نومونې(تسـميې) د معنـا لـه پلـوه پـه دوو ډولـو وېشلای شو، چې يو ډول ته يې محمد رضا باطني رڼې او بل ډول ته تتې وايي:

" له رڼو کلمو مو موخه هغه کلمې دي، چې د غړ يا بڼې له مخـې يـې پـر معنـا وپوهېږو يا يـې حـدس ووهـو. بـرعکس تتـې چـې تلفـظ يـا بڼـه يـې راسره د معنـا پـه پوهېدو کې مرسته ونه کړي. په بله وينـا رڼـې(transparent) هغـه کلمـې دي، چـې ټوله يا څـه نـا څـه معنـا يـې لـه بڼـې سره تـړاو ولـري؛ خـو تتـې(opaque) کلمـې دا ځانگړنه نه لري. (۲)"مثلاً: سپينغر چې له نومه يې پوهېږو، چې سپين غـر ورتـه سرو کال پرې د واورې د موجوديت له امله وايي. همداسې د تورو ډبرو د درلـودو لـه املـه تور غر. استاد رشاد په (جغرافيايي يادانښتونه) کې وايي: "په اوستا کې راغـلی د غـره نوم spita-gaona-gairi دغه اوسنی سـپين غـر، چـې پـه ننگرهـار کـې واقـع دی او اوس يې هم پښتانه سپين غر يا سپينه غره بولي."(۳)

همدا راز د ځينو ځايونو نومونه چې وروسته ايښودل شوي، هغه يوه معنـا لـري. مثلاً: هسکه مېنـه، شـين ډنـډ او داسـې نـور؛ خـو ځينـې داسـې ځايونـه دي چـې د هغوی نومونه له پخوا نه راپاتې دي او د ابوالخير ځلاند په اند: "... پـه پيـل کـې هـر توري[1] د جوړېدو په وخت څه نا څه معنا درلـوده، خـو د وخـت لـه تېرېـدو سره سره د خلکو د ځينو تورو معنا هېره شـوله، چـې اوس کـه څـه هـم ځينـې نومونـه يـا الفـاظ موجود دي، لاکن په مطلب يې زيـاتره خلـک نـه پـوهېږي"(۴) ځکـه چـې وخـت پـه وخت په کې شکلي بدلونونه راغلي دي؛ خو خلک په دې نومونو کې هم معنا گوري. مثلاً: د ستاليف په اړه د ځينو پوهانو وينـا ده چـې دا "سـتا لپـه" ده، ځکـه چـې پـه ستاليف کې زيارت دی او زيارت ته د دعا لپـاره خلکـو لاسـونه لپـه کـوي؛ خـو مـا لـه استاد حبيب الله حاج پښتونزوی نه اورېـدلي وو، چـې يـوه ورځ لـه مشـهور ختيځپـوه مارگنستېرن سره ستاليف ته تللی وم، چې له يوه ځايي اوسېدونکي نه مو د ستاليف د نوم د معنا پوښتنه وکړه. هغه ويل: "اينجا انگورستان بود." مارگنستېرن تاييد کـړه، چې ستاليف په يوناني کې انگورو تـه وايـي. يونانيـان چـې دې سـيمې تـه راغـلي او

[1] مراد يې کلمه ده.

انګور يې ليدلي؛ نو د ستاليف نوم يې پرې ايښی؛ خو د "ستا لپه" خبره د دوديزې آرپوهې استازي کوي.

ابوالخير ځلاند د (تکتو) د نوم په اړه روايت له ملا عبدالسلام اڅکزي بابا نه کوي: "و ما (ځلاند) ته د ناوکی دغه متل او پس منظر د سيمې د نامتو شاعر اروابښاد ملا عبدالسلام اڅکزي بابا (المتوفی ۲۴ جنوري ۱۹۷۴) له خولې رارسېدلی دی.". د دې معنا دا ده چې نالوستي وګړي څه، چې پوهان هم پر دې ناعلمي ولسي روايتونو باور کوي او آن جوړوي يې. باطني په دې لړ کې د برهان قاطع بېلګه ورکوي، چې د ډېرو کلمو عامياني اشتقاقي وجهې يې راخيستې دي، چې په دې کې يوه د (خدا) کلمه هم ده: "د خود آ لنډيز(مخفف) دی، يعنې هغه کس چې په خپله راغلی. خدا د پهلوي له خودای(xwaday) راغلی... چې د لرغونې ريښې په اړه يې ويلای شو، چې xwa له خود سره اړيکه لري؛ خو دوهم توک day يې له آمدن(راتلو) سره هېڅ ډول تړاو نه لري، بلخې له توانېدلو سره همريښه دی. (۵)

د غزل په اړه د بېلابېلو قاموسونو په حواله دهخدا وايي:

سستی آوردن سگ و آن چنان باشد که چون به گرفتن نزديک شود، آهو از ترس وی بانگ کند پس سگ بازگردد. (منتهی الارب) (از اقرب الموارد). متحير شدن از بانگ کردن آهوبره در روی بره(تاج المصادر بيهقی).

بانګ هغه زګېروي يا فرياد ته وايي چې په غشي د لګېدو يا د تازي سپي تر ليدو وروسته د غزال (د هوسۍ د بچي) له خولې وځي، چې دا چغه له درده او اغېزه ډکه وي. غزل د اغېز له امله پخوانو ادبپوهانو له همدې کلمې راوتی ګڼلی.

د ننګرهار په کړه کې د "کړسو" په نامه يو خوړ دی چې په اړه يې ځينو پوهانو نظر څرګند کړی و، چې دې ته ځکه کړسو وايي، چې لاروي ترې په کړس تېرېږي؛ خو دا په اصل کې " قره سو" ترکي کلمه ده چې "توري اوبه" ته وايي.

پر دې سربېره د (تو پر تکتو، مسېلغ لکه چاکو، په اجرم کې مو ځای نشته؛ خو اجمران بابا له ځو) په مرسته هڅه کوي، چې د خپلې خبرې لپاره سند ومومي. د تکتو د نومولو تر شا کيسه ولسي ده. د يوه ځای د نوم په اړه چې مستند تاريخي سند نه وي، دوديزې آرپوهې ته مخه کوي او په دوديزه آرپوهه يې په اړه ولسي-

روایتونه راټولوي، چې بنسټ یې په تلفظي التباس ولاړ وي.

خو علمي آرپوهه وایي، په "تکتو" کې "تو" د ځای د نوم روستاړی دی، چې په جغتو، چنارتو، اوبه تو، ارگه تو او تکته تو کې هم لیدل کېږي. (٦)

د کسي غر په ځینو روایتونو کې د پښتنو جد امجد قیس ته منصوب شوی، چې له حضرت پیغمبر سره یې لیده شوي وو؛ خو څېړنې د قیس په نامه د پښتو د جد امجد په نامه څوک نه پیژني. صفیه حلیم د کسي- غره په اړه په یوه انځوریزه لیکنه کې کاږي: "هم دلته (د کسي په غره کې) د ډبرو یو اوږد پروت څلی دی. دې څلي ته خلک د قېس په نامه یاد سوي "کس گور" وایي. خلک وایي چې دا قېس یو صحابي و او له مرگه وروسته دلته ښخ کړل شوی و؛ خو د دې خبرې هیڅ کوم سند نشته، ولې چې د ډبرو کوم څلي ته خلک "گور" وایي دا د یو گور په شکل نه دی جوړ بلکې د یوه اوږده (12 ته تر 15فټه پوري) ټیټ دېوال دی."

صفیه حلیم د کسي په همدې لیکنه کې د کسي د غره د یوه بل ځای په اړه وایي: "د "قېس گور" څخه پر لږ واټن د غره هوار مېدان پایته رسېږي او یوه ډېره ژوره کنده ده چې څو کلومېټره به ژوره وي. د دې کندې سره دوه نیم میټره لاندې یوه چوتره ده چې خلک ورته د "سلېمات تخت" وایي. د خلکو کیسه ده چې د سلیمان (پیغمبر) باچا تخت دلته کېناسته او د دې تخت یو پښه پر دې چوتره لگېدلې وه، خو دا خبره هیڅ کوم تاریخي سند نه لري."[1]

"د ځایونو نومونه چې بالعموم لرغوني دي او د نومونې لامل او تاریخي شالید یې هېر شوی د ی، د دودیزې آرپوهې مهم مبحث دی. تبرېز ځینې له تب او رېز نه مرکب گڼي، یعنې هغه ځای چې د انسان تبه په کې سړېږي! همدان ځینې د همه او دان مرکب گڼي، یعنې هغه ځای چې ټول خلک یې دانا او پوه دي. د مشهور غره بېستون په اړه ځینې وایي چې له بې او ستون نه جوړ دی، یعنې بې ستنو، په داسې حال کې چې دا کلمه له (بغ+ستان) نه جوړه ده، چې د خدای د ځای معنا لري او د لرغونې پارسي بڼه یې baghistana ده: "په مفاتیح العلوم کې یې پارسي نوم بغستان او په معجم البلدان کې بهستان دی او ځینو عرب پوهانو بهستون بللی

---

[1] صفیه، حلیم. ۲۰۱۳: https://www.safiahaleem.com/?p=2023

دی."[۲]، چې د غړیزو بدلونونو په پایله کې په بیستون اوښتی. ځینې خلک سمرقند د سمر او قند مرکب ګڼي، چې دوهم توک یې د (قند و شکر) په معنا اخلي. په داسې حال کې چې (قند) د (کند) عربي شوې بڼه ده، چې د ښار معنا لري، لکه په تاشکند کې هم ده، چې دا له خوراکي قند سره هېڅ تړاو نه لري. (۷)

محمد رضا باطني د دودیزې آرپوهې په اړه وایي:

دودیزه آرپوهه د ناخبرو کسانو له خوا د کلمې د غږ او معنا ترمنځ د اشتقاقي، ترکیبي او مجازي اړیکې د پیدا کولو هڅه ده، چې په دې ډول تتې کلمې په رڼو هغو واړوي. خلک هڅه کوي چې کلمو ته رغښتي یا معانیزه انګېزه پیدا کړي، داسې انګېزه چې واقعیت نه لري، ځکه خو وایو چې دا ناعلمي هڅه ده، چې د اړیکو د پیدا کولو لپاره یې د غږیز بدلون له علمي اصولو او په ټوله کې د ژبې له واقعي تحوله کار نه اخیستل کېږي، بلکې شخصي- حدس او ګومان او ذوق او استنباط په کې کارېږي، چې د ژبې پر تاریخي واقعیتونو نه وي ولاړ. (۸) استاد رشاد په "جغرافیایي یادښتونه" کې د "قدیم هندوستان کي تاریخ" په مأخذ د ایزپ(نیکه) په اړه لیکي: "ایزپ اوس د یوسف اوښتی شکل ګڼل کېږي، چې له اسلامي پوهې سره باید پښتو ته راغلی وي، مګر موږ د دوو زرو کالو پخوا (زمانه کې) دا نوم په اراکوزیایي پاچهانو کې وینو. تر "ماوس" وروسته ایاز ایزس او تر هغه وروسته دوه پاچهان د ایزپس په نامه په دغه کورنۍ کې تېر شوي دي." (۹)

د دویزې آرپوهې په مټ د ځینو کلمو بڼې او معناوې کله داسې مسخه شي، چې له اخلاقي پلوه ترې ابتذال څاڅي، چې په دې لیکنه کې یې نشو راوړای.

۳- د دودیزې آرپوهې ډولونه:

له کلمو سره د دودیزې آرپوهې چلن درې ډوله پایلې لري، چې محمد رضا باطني یې د دودیزې آرپوهې درې ډولونه بولي:

۳-۱- یوائځې معنا

چې دودیزه آرپوهه یوائځې په معنا پورې محدوده شي او په بڼه کې یې بدلون رانه ولي. ځینې خلک ناخدا(ماڼو) له نا او خدا نه ترکیب شوی ګڼي؛ خو دا په اصل کې د ناوخدا لنډیز دی، چې د خدای ناو یا (د کېښتۍ څښتن) معنا لري.

[۲] په برهان قاطع کې د بیستون پر کلمه د دکتر معین لمنیک

۳-۲- شکلي او معانیز بدلون:

کله ناکله دودیزه آرپوهه پر معنا سربېره د کلمې بڼه هم بدلوي. مثلاً: د انګلیسي bridegroom(زوم) د لرغوني انګلیسي- له brydguma نه راوتی، چې لومړی توک یې bryd د ناوې او دوهم جز یې guma د سړي معنا لري. د بدلون په بهیر کې guma د سړي په معنا له کاره ولوېده او په دې توګه د دې کلمې دوهم توک تت شو. خلکو د دودیزې آرپوهې په مټ guma له groom سره، چې د ځوان په معنا دی، یو وګاڼه. په داسې حال کې چې دا دواړه کلمې له تاریکې او اشتقاق پلوه هېڅ تړاو نه لري. په دې توګه دودیزې آرپوهې د کلمې بڼه او څه نا څه معنا بدله کړه.

د "پنجشېر" په مورد کې هم د بڼې او معنا توپیر وینو. خلک وایي، چې د دې معنا پنځه زمري ده؛ خو استاد رشاد یې راته تاریخي ریښه راپېژني:

" کومه سیمه، چې اوس موږ هغه د پنجشیر په نامه یادوو، زوړ او پخوانی نوم یې پنجهیر دی، په دې کې پنج د (پنځه) عدد معنا ورکوي او هېر، چې دی د غره یا د درې معنا ښندي. ابن بطوطه چې تقریباً اووه سوه کاله مخکې په دې لاره باندې تیر شوی دی، هغه لیکي: "موږ د اندراب له لارې څخه پنجهیر ته ورسیدو او هلته په یوه لنګر کې د یوه سړي له طرفه میلمانه شوو او هغه زموږ ډیر عزت وکړ، بیا موږ د پنجهېر درې ته ننوتو." د پنجهیر معنا خمسه جبال ده، چې په عربي ژبه کې د پنځو غرونو معنا لري.

ابن بطوطه د پنجهیر د ښکلا ښایست او طراوت ډېر ذکر کوي. همدارنګه ابوریحان البیروني زرکاله مخکې د دې ځای نوم پنجهیر ذکر کړی دی. دلته د هېر کلمه د ګیر او ګیري کلمو مبدل ده، څکه ګیري په سانسکریت کې د غره معنا لري او اوس په پښتو کې هغه په دغه شکل تلفظ کېږي، کله کله (ك) په (ه) باندې هم اوړي. مثلاً ګره په روسي، بلاروسي، اوکرایني او بلغاریایي ژبو کې د غره معنا لري، اما په پولنډي ژبه کې ګره په (هره) بڼه ویل کېږي، نو په پنجهېر کې "پنج" د پنځه معنا ښندي او هیر د غره او یا درې مفهوم افاده کوي.

که ځیر شو، اوس هم پنجشېر په پنځو درو ویشل شوی دی، چې یوه په هغو کې دره هزاره ده." (۱۰)

۳-۳- يواځې بڼه:

په دې ډول کې دوديزه آرپوهه يواځې د کلمې بڼه بدلوي. مثلاً: په انګليسۍ کې island او isle دوه بېلې کلمې دي، چې دواړه د (ټاپو) په معنا دي. له تاريخي او اشتقاقي پلوه دا دواړه هېڅ اړيکه نه لري؛ خو خلکو د دوديزې آرپوهې په رڼا کې دا دواړه يو وبلل او د قياس له مخې يې isle -چې s په کې دی- د منځنۍ انګليسۍ د iland له املايي بڼې سره يوځای کړ او island يې ترې جوړ: په دې مورد کې د کلمې په معنا کې بدلون رانغی، يواځې بڼه يې بدله شوه. (۱۱)

ښاغلی باطني د پورويينو په لړ کې هم د دوديزې آرپوهې خبره کوي. د نوموړي په اند: "ځرنګه چې د پورويينو معنا تته وي او خلک يې له تاريخي جوړښت او اشتقاقي وجهې خبر نه وي؛ نو د دوديزې آرپوهې په مټ يې د پېژندلو هڅه کوي. مثلاً: د hamburger (هامبرګر) په انګليسۍ کې له اصولي پلوه هامبورګي دی، چې له هامبورګ ښار نه راوتلی. دا کلمه د hamburger steak ځايناستې ده، چې د (هامبورګي ستيک) معنا لري. د وخت په تېرېدو خلکو د دوديزې آرپوهې په مټ د ham او burger په دوو برخو وېشلې او لومړۍ برخه يې د انګليسۍ له ham يعنې (خوګ) سره يوه ګڼلې او دوهمه برخه يې د دې خوړو د تهيې په معنا اخيستې ده او بيا يې ترې beefbugre ،doublegruger cheeseburger او نور جوړ کړي."

استاد رشاد په جغرافيايي يادښتونه کې د ښارونو د نومونو د بدلون لاملونه په ګوته کړي دي، چې ځينې لاملونه يې زموږ له موضوع سره تړاو لري:

يو؛ کله چې فاتح يا مجاور قومونه د مفتوحو ملکو نومونه په خپله ژبه ژباړي؛ لکه: تاش کند (د ډبرو کلا) په عربي جغرافياوو کې ''برج الحجار'' شوی دی.

دوه؛ کله کله فاتح قومونه د مفتوحو ملکونو نومونه د خپلې ژبې له فونيتيکي غوښتنو سره سم اړوي؛ لکه: ګرګان په جرجان، چين په صين، ګندهارا په قندهار.

استاد حبيبي د پټې خزانې په تعليقاتو کې د امير کروړ په وياړنه کې د راغلي ''جروم'' په اړه ليکي، چې دا په اصل کې ګرم و؛ خو په عربي کې چې ګ نه و، دا يې په جرم واړاوه او بيا يې جمع کړ، چې ''جروم'' شو، د کندهار او سيستان او شاوخوا تودو سيمو ته وايي. (۱۲)

درې؛ په ځينو مواردو کې د نوم بدلون ښکاره لامل نه لري. (۱۳)

د ځایونو نومونه لرغوني ريښه لري او د تاريخي ژبپوهنې په مټ يې پـه لرغونـو ژبو کې ريښې مونـدلای شـو؛ خـو د دوديـزې آرپـوه پـه مـټ داسـې ډېـرې کيسـې او لاملونه موندلای شو، چې خلکو په يوې کلمې پسې په ګړنۍ بڼه جـوړ کـړي دي. دا کيسې له يوه پلوه فولکلوري ارزښت لري او له بل پلوه مو د خپلو کلمو تـاريخي بهـير ته متوجه کوي. په پښتو کې داسې ډېرې سيمې دي، چې نومونه يې خلکـو تحريـف کړي او همداسې نورې کلمې هم دي، چې د تېزسونو په کچ پرې کار کولای شو.

پایله

دوديزه آرپوهه د کلمو پر ريښو غړېړي؛ خو دا بحث علمي اساس نه لري، بلکې ولس له خپله انده د ځينـو کلمـو د التبـاس لـه مخـې پـه ځينـو کلمـو پسـې کيسـې جوړې کړې وي او له دې لارې يې د يوې کلمـې پـه بڼـه، معنـا يـا دواړو کـې بـدلون راوستی وي، چې دې ته موږ د آرپوهې ډولونه وايو. دا بـدلون د دوديـزې آرپـوهې يـو بل مخ دی، چې تر شا بېلابېلو لاملونه لري. مثلاً: کله سوبمنو قومونو د ځـايي کلمـو په بڼه کې بدلون راولي او د خپلې ژبې له فونولوژيکي امکاناتو سره يې برابر کـړي او کله يې ترجمه کړي.

آرپوهه چې د ولسي پوهې زېږنده ده، په ولس کې دومره عامه وي، چـې خلکـو ته واقعيت ښکاري او آن کله د پوهانو پر فکر هم سيوری وغـوړوي، چـې مـوږ د تکتـو په بېلګه کې وليدل.

په ټوله کې په دې پوهېږو چې دوديزه آرپوهه له کلمو سره نـاعلمي چلـن کـوي او بايد د علمي څېړنـو پـه چوکـاټ کـې ورسره احتيـاط وشي. څرنګـه چـې دا ولسي- پوهې ته اشاره کوي؛ نو له دلچسـپۍ خـالي نـه ده او پـه کـار ده، چـې د فولکلـوري توکو په توګه خوندي شي.

مأخذونه

١ - ځلاند، ابوالخير، د متلونو قصې(دوهم ټوک)، پښتو اکېډمي بلوچستان: کوټـه،- ٢٠٠٥ زېږديز کال، ٣٥-٣٧ مخونه.

٢ - باطني، محمد رضا،کلمات تیره و شفاف، بحثی در معنـا شـناسی، بخـارا، شـماره ١١٥ دی: تهران، ١٣٩٥لمريز کال.

٣ - رشاد، عبدالشکور، جغرافيايي يادښتونه، علامه رشاد اکاډيمي: کنـدهار، ١٣٨٩

لمریز کال، ۱۲۵ مخ.
۴- ځلاند، ابوالخیر، د متلونو قصې(دوهم ټوک)، پښتو اکېډمي بلوچستان: کوټه، ـ ۲۰۰۵ زېږدیز کال، ۳۵-۳۷ مخونه.
۵- باطني، محمد رضا، کلمات تیره و شفاف، بحثی در معنا شناسی- بخارا- شماره ۱۱۵- دی: تهران، ۱۳۹۵ لمریز کال.
٦- جغرافیایي یادښتونه، ۵۷٦ مخ.
۷- باطني، ۳۰ مخ.
۸- پاسنی اثر، ۲۹ مخ.
۹- جغرافیایي یادښتونه، ۱۲
۱۰- بدر، صدیق الله، د سیمو تاریخي جغرافیه، دانش خپرندویه ټولنه: کابل،۱۳۹٦ لمریز کال، ٤٤-٤۵ مخونه.
۱۱- باطني، محمد رضا، کلمات تیره و شفاف، بحثی در معنا شناسی- بخارا- شماره ۱۱۵- دی: تهران، ۱۳۹۵ لمریز کال.
۱۲- هوتک، محمد، تذکره الشعرا پټه خانه، د عبدالحی حبیبي په زیار، د پوهنې وزارت د دارالتالیف ریاست: کابل، ۱۳۳۹لمریز کال، ۲۳۲-۲۳۳ مخونه.
۱۳- جغرافیایي یادښتونه، ۵٦۰-۵٦٦ مخونه.

رحمت الله حکیمي

په پښتو حمدیه شاعرۍ کې عرفاني ښکلاوې

لنډیز

په پښتو ژبه کې حمدیه شاعري ډېره ده، خو څېړنیز اړخ ته یې لکه څنګه چې په کار ده توجه نه ده شوې. په دې مقاله کې ما لومړی د پښتو په حمدیه شاعرۍ بحث کړی او بیا مې د حمدیه شاعرۍ عرفاني اړخ تر بحث لاندې نیولی، ځکه دا ثابته خبره ده چې په عرفاني شاعرۍ کې د خدای پېژندنې پلوشې تر نورو اړخونو رنګینې او ځلېدونکې دي، خو دا رنګیني هله پرکېدونکي شي، چې توجه ورته وشي او د یو معتبر ارزښت په توګه تر څېړنې لاندې ونیول شي.

په دې مقاله کې دا بحث د پښتو ژبې د لویو شاعرانو په کلامونو کې په ګوته شوی او درنو لوستونکو ته په تفصیل سره وړاندې شوی دی.

سریزه

که په ټوله کې د پښتو ژبې شاعري له نظره تېره شي، نو په کمي لحاظ په کافي اندازې شاعري په کې شوې او لا روانه ده کېږي، خو په کیفي لحاظ بیا ډېرې پوښتنې او ننګونې لا هم ورته متوجه دي.

په دې معنا زموږ ځینې شاعرۍ په زور شوې، ځینې د ذوق له مخې شوې او ځینې هم د شهرت لپاره، هغه چې پر مینې، ذوق، الهام او هنري مراندو ولاړې دي، هغه په رښتینې معنا له زړه پاڅېدلې او پر زړه ناسته شوې ده، خو هغه چې د نورو ملاحظو له مخې شوې، نو هغه خپلې ستونزې او نیمګړتیاوې لري.

موږ دلته په دې مقاله کې په دې بحث کړی چې په پښتو ادب کې حمدیه

شاعري څنګه ده، چا کړې او د څه هدف لپاره یې کړې، بیا په حمدیه شاعرۍ کې عرفاني شاعري څه ډول ده، ځکه کله چې د حمدیه شاعرۍ خبره کوو، نو باید د عرفان معنا ترې وانه خیستل شي او که چېرې د عرفان شاعري وایو، نو بیا باید ټوله د حمدیه شاعرۍ معنا ترې وانه خیستل شي. په دې مقاله کې دا دواړه برید پولې سره وېشل شوي او هره یوه له خپلو ځانګړنو سره راغلې ده.

د څېړنې اهمیت او مبرمیت

د دې څېړنې اهمیت او مبرمیت په دې کې دی، چې موږ د پښتو شعر عرفاني کلام وپېژنو چې کوم دی او پر کومو مسایلو چورلي، ترڅنګ یې په ټوله کې د حمدیه کلام ارزښتونه هم را په ګوته کوي، ځکه موږ ډېره شاعري په دې قالب کې لرو چې حمدیه شاعري نه ده یا هم په ټوله کې د عرفان ځانګړنې په کې نه تطبیقېږي، خو د جولۍ له مخې حمدیه یا عرفاني شاعري ده، نو دا مقاله دغه اهمیت او مبرمیت را برسېره کوي.

د څېړنې موخه

د دې څېړنې موخه په دې کې ده چې عرفاني شاعري په ټوله معنا په کې جوته شوې او له حمدیه شاعرۍ سره یې حتا نرۍ برید پولې هم جلا او توپیر شوې دي او ترڅنګ یې د عرفاني شاعرۍ لوی شاعران هم موږ ته را پېژني، یعنې څوک په دې لار کې سرلاري دي.

د څېړنې پوښتنې

په دې څېړنه کې تر ډېره لاندې پوښتنو ته ځوابونه موندل شوې دي:

- ✓ حمدیه کلام کوم دی؟
- ✓ عرفاني شاعري څه ډول شاعري ده؟
- ✓ د حمدیه او عرفاني شاعرۍ ترمنځ برید پولې کومې دي؟
- ✓ کومو شاعرانو په دې برخه کې ښه او اوچته شاعري کړې؟

او دې ته ورته ځینې کوچنې پوښتنې هم پوښتل شوي چې په مقاله کې یې ځواب موندلای شئ.

د څېړنې میتود

په دې مقاله کې تر ډېره له تحلیلي، تشریحي او توضیحي میتود څخه

استفاده شوې ده.

اصلي متن

پښتانه لوستوال، عرفان د خدای (ج) دقرب وسیله ګڼي او د خپل نفس تذکیه د خپل خالق په ستاینه او اذکارو کوي؛ نو د پښتو ژبې او ادب لمن په عرفاني مرغلرو ډکه ده، په بې شمېره حمدیه کلامونو کې یې دالله (ج) پېژندنې ننداره د پښتني شاعرانو له خوا وړاندې شوې، چې ما یې لنډ انځور وړاندې کړو، له دې څخه د حمزه بابا هغه وینا دسړي سترګو ته دریږي چې وایي ((پښتون من حیث مسلمان دی.)) یعنې دپښتون په خټه کې داسلام مبارک دین تومنه ورګډه ده، حمزه بابا وایي که پښتون له اسلام نه واوړي هغه پښتون نه دی؛ نو ځکه په یوه ځای کې وایي:

د پښتو فطرت مې دومره اسلامي دی
که اســلام نه وای نو هم به مسلمان وم

عرفاني ادبیات هغه اغېزمنې لیکنې او ګړنې ویناوې دي، چې خدای (ج) پېژندنې ته خلک رابولي، دغه ادبیات دهنر په پیمانه کې دخدای مینه انسان ته ورکوي، داچې دپښتنو له خټې څخه داسلام مبارک دین ورمې خپریږي او د اسلامي عرفان روح هم اسلام دی؛ نو پښتانه لوستوال داسلام مقدس دین له مخې عرفاني ادب دخدای (ج) دقرب وسیله ګڼي، له ښه مرغه همدې ته په پام مې دې موضوع ته پام شو او څه نا څه مې پرې ولیکل، البته دلته غواړم چې په حمدیه کلامونو کې عرفاني څرکونه په تحلیلي توګه وسپړم، داچې پښتني ادب په تیره بیا د هغه لرغوني دوره له عرفاني خوبیو څخه ډېره برخمنه ده او تر معاصرې دورې پورې په ادبیاتو کې داروح لا پسې روان دی، د حمد له نامه څخه جوتیږي چې دالله (ج) ستاینه په کې شوې وي، طبیعي ده چې د شعر دغه ډول عرفاني خواږه لري. زه غواړم دلته په لنډ ډول په هغو اشعارو کتنه وکړم چې دالله (ج) ستاینه په کې شوې وي، لومړی موضوع له عرفان او حمد پېژندنې پیل شوې ورپسې په لرغونې، منځنۍ او معاصره دوره کې د ځینو شاعرانو دحمدیه کلامونو بېلګې له تحلیلي کتنې سره مشت نمونه خروار په ډول راوړل شوي، دا په کې روښانه شوي چې نوموړي کلامونه عرفاني خواږه په کومه پیمانه لري، د درانه استاد پوهاند احمد شاه زغم نه په مننې چې زموږ په زړونو

کې دعرفان او خدای پېژندنې نیالګي کينښنوي او د موضوع په تخنيکي او محتوايي برخه کې راڅخه خپلې مشورې نه سپموي.

عرفان

د عرفان کلمه په عربي ژبه کې د پېژندنې معنا ورکوي او د اصطلاح له مخې خدای (ج) پېژندنې ته وايي، چې دا پېژندنه د مسلمان په روح، زړه او د چارو په سپېڅلتيا ترسره کيږي، نه په منطق او استدلال يا عرفان هغه لاره ده، چې اهل الله يې د خدای پېژندنې او قرب لپاره خوښوي.

د تصوف له پيله د عرفاني اشعارو اړتيا پيدا شوه چې استعاري شکل يې درلود، عارفان (حال) ته د رسيدلو لپاره چې دالهي رحمت نزول يې ګڼي په ډېر لوړ ارزښت قايل و، د داسې وسايلو لټون په شدت سره روان وو چې د حال انګيزه يې رامنځ ته کوله، ډېر ژر جوته شوه چې د حال او وجد د رامنځ ته کولو ګټوره وسيله شعري اواز دی، ځکه همدغه شعري ترنم دی، چې حال او وجد ته ځواک وربخښي اوصوفي د ملکوت په پولو ورواړوي، نو د همدغه شعرونو په کتار کې يو هم حمديه اشعار دي چې د الله (ج) پېژندنې ځرکونه په کې له ورايه ښکاري.

په عرفاني ادب کې دوه عرفاني فلسفې د (وحدت الوجود او وحدت الشهود) په نامه شتون لري، په دې ادبياتو کې ټول درد، خروش او ذوق له همدغه شرابو څخه اخيستل شوی، چې دغه خيال په لومړي قدم کې له حقيقي مينې څخه زېږيدلی ښکاري.

وحدت الوجود دا راښيي چې د حق وجود (هستي) يوه ده، نور ټول د حق د وجود مظاهر اوصفات دي يا دحق وجود مونږ ته موجود ښکاري په خپله هېڅ وجود نه لري لکه ميرزاخان انصاري چې وايي:

دابوديګانګی نوم يې دريـــــاب شي
چې لړ لړ ځينې بيليږي قطرات شي
(۹ : ۱۰)

يا لکه رحمان بابا چې وايي:

زه د يارمينې په يار باندې شيدا کړم
که ځوک ماګڼي زه نه يم واړه دی دی

(۹ : ۲٦)

بل ځای په همدې باب حمزه صاحب وايي:

حمزه کـــــه کړې حجاب د ماسوا د زړه نه دور
کثرت عين وحدت دی په کثرت کې نشته هيڅ

(۸: ۳۷)

وحدت الشهودوالا بيا په هرڅه کې د يوه ذات مشاهده کوي؛ نو په هغه وخت کې به د شيانو وجود محسوس او مشهود نـه وي يـواځې د ذات وجـود بـه محسـوس وي (همه ازوست) فلسفه وايي چې په هرڅه کې دغه يو ذات ګـورو، دوی وايـي چې صفات غير ذات بولي، دواړه فلسفي ذات يوګڼي يواځې د الفاظو خبره په کې تـوپير لري، د شهودي فلسفې په اړه خوشحال خان وايي:

مخ ديار له خط وخاله مستغني دی
د غنی وي هر اسباب له خپله کوره

(۸ : ۴۱)

اوس غواړو د همدغو دوو عرفاني فلسفو څرکونه په حمديه اشعارو کې پـه ګوتـه کړو، موضوع له حمد پېژندنې پيلوو:

په حمديه اشعارو کې عرفاني افکار

حمد په لغت کې ثنا، صفت او د حق پر ځای کولو تـه وايـي، پـه اصـطلاح کـې (حمد) يواځې د الله (ج) ثنا، صفت او ستايلو ته وايـي، دا چـې حمديـه اشـعار د الله (ج) د توصيف او پېژندنې ننداره لوستونکو ته وړاندې کوي طبيعـي ده چـې عرفـاني څرکونه به په کې له ورايه ښکاري، يعنې هغه منظومې وېناوې چې دالله (ج) سـتاينه په کې شوې وي حمد بلل کيږي.

پېړۍ پېړۍ کيږي چـې د پښـتو شـاعرانو پـه حمديـه اشـعارو کـې د عرفـاني او تصوفي افکارو ونډه ليدل کيږي، لامـل يـې زمـوږ د ولـس د خـدای او خـدای پـالنې سره بې حده مينه او علاقه ده، د پښتو ادبياتو لمن له بـې شـميره عرفـاني منظومـو ډکه ده، يو هم له هغو څخه حمد دی چـې پـه هـر فـورم کـې راتـلای شي او د منځپانګې له مخې دغه نومونـه ورتـه ځکـه ځـانګړې شـوې چـې د الله (ج) پېژنـدنې ننداره وړاندې کوي په لرغونې دوره کې پاخه عرفاني افکار د بيـت نيکـه پـه منظومـو

کې دي چې د مناجاتو په شکل کې دی، نه د حمد ځکه لـه الله (ج) څخه د خپلو خلکو د ډېرښت غوښتنه شوې چې د مینې اصلې جوهر سم په ځای نه پاتې کیږي وایي:

لویـــه خدایه لـــویه خـــدایه
ســـــتا پـــه مینه په هرځایه
غـــر ولاړ دی درنـــــاوی کې
تـــوله ژوي پـــه زاری کـــې
دلــــته دي د غـــــرو لمنې
زمونږ کیږدی دي په کې پلنې
دا وګـــړي ډېـــر کړې خدایه
لـــویه خـــدایه لـــویه خدایه
(۳ : ۵)

پورته منظومه مناجات دي نه حمد، ځکـه پـه لـومړي کـې د الله (ج) د قـدرتونو یادونه شوې ورپسې سمه د خپلو خلکو د زیاتوالي دعا په کې شوې، دا چې د مینـې په پار د الله (ج) ستاینه شوې وي هغه بیا حمد دی لکه شیخ متـي چـې لـه الله (ج) سره د مینې په پار له سوزه ډکې نارې کړې او پـه هرڅـه کـې د خپـل خـالق ننـداره کوي او د عرفاني شهودي فلسفې روح په کې چلیږي وایي:

کـــه لمـــر روښـــانه مـــخ یـــې ســـپین دی
یـــا د ســــــپوږمی تنـــدی وریـــــن دی
کـــه غـــــر دی ښـــکلی پرتمیـــــن دی
لکـــه هینـــداره مـــخ یـــې سپیـــــن دی
ســــتا د ښـــکلا دا پـلـــوشـــــــه ده
دا یـــــې یــــوه ســــپکه ننــــــداره ده
دلتـــــه لـــــوی غرونـــــه زرغـــــونیږي
د ژونـــد ورمـــــې پـــــه کـــې چلیـــږي
بـــــــوراوې شـــــــاوخوا کـــــــړیږي
ســــترګې لیدوتـــــه یـــــې هښـــــیږي

لويـــه خاونـــده! ټولـــه تـــه يـــې
تـــل د نـــړۍ پـــه ښـــکليده يـــې
زړه مـــې دا ســـتا د مينـــې كـــور دی
ســوی د عـــــشق پــه ســوځند اور دی
رب يـــې وتاتـــه ســـتا پـــه لـــور دی
بـې لـه دې هـېڅ دی ورک يـې پلـور دی
ســـتا دجـــمال پـــه ليـــدو ښـــاد دی
كـــه نـــه وي دغـــه نـــور بربـــاد دی
زه چـــې څرگنـــد پـــه دې دنيـــا ســـوم
دښـــكلي مـــخ پـــه تمـــا شـــا ســـوم
ســـتا پـــرجمال بانـــدې شـــيدا ســـوم
لـــه خـــــپلې ســـتې را جـــلا ســـوم
پـــــه ژړا ژاړم چـــــې بېلتـــــون دی
يمـــه پـــردیس بـــل مـــې تـــون دی
وگړيــــــو! ولـــــې متـــــي ژاړي
ســـورې يـــې اورئ غـــاړې غـــاړې
څـــه غـــواړي، څـــه وايـــي، څـــه بـــاړي ؟
خپـــل تـــون، كـــور او كلـــی غـــواړي
چـــوڼی چـــې بيـــل سي نيمـــه خـــواسي
تـــل يـــې د بـــڼ پـــه لـــور ژړا سي
(۲ : ۵۴۳)

تحليلي كتنه:

شيخ متي په عرفان او تصوف كې د پوخ فكر څښتن وو، دپښتو متصوفو شاعرانو امام گڼل كيږي، ددغه فكر ډېوه بيا وروسته نورو شاعرانو بله ساتلې، د شعر بڼه يې ملي رنگ لري د فكر له لحاظه يې ډېره جمالياتي وينا كړې لومړی ځل يې په كايناتو كې د الهي جمال وړانگې وليدلې او خپله يې ځان په دې وړانگو وړانگن بللی، شيخ متي (رح) د خدای (ج) له اسم (هوالظاهر) څخه ببرته د حق اسم

(هوالباطن) ته ورتګ غواړي، دی له خپله اصله را بېل دی، په غوږو کې يې د ((الست بربکم)) غږ ځپانده دی، د وصل شېبې په لټه کې دی، له همدې درده ځړيکې وهي او د کايناتو د نظم سندريز غږونه ورته د بېلتون د شپېلی سوزونکې نغمې، سوزنده چيغې او فريادونه ښکاري د مولانا بلخي دې وينا ته ورته نارې وهي:

کز نيستان تا مرا ببريده اند

از نفيرم مرد وزن ناليده اند

(۸: ۱۰۳)

شيخ متي هم له خپلې ستې څخه د بېلتون له سوزه ژاړي بيا خپل کور او کلی غواړي چې له جمال سره اوسيده او د ((الله نور السموات والارض)) په پلوشو وړانګن و د خپل اصل لټه په لاهوت او جبروت کې کوي؛ نو ځکه وايي:

له خپې ستې را جلا سوم

يمه پرديس، بل مې تون دی

له دې نه پس د پښتو ژبې او ادب د ستر لاروي خوشحال خان خټک له خولې څخه حمديه رنګه نارې له خپل خالق سره د مينې په پار وتلي وايي:

صورت ګر چې ښه صورت په ديوال ساز کا

کل عالم يې په صفت زبان دراز کا

د هغه نقاش په صنعه نظر نه کا

چې له څه ځاکې دا نقش طراز کا

(٦ : ١)

خوشحال بابا وايي که يو عادي مصور چې يو بې روحه جسد، تصوير وکاږي يا يې له ډېرو نه جوړ کړي؛ نو ټول عالم يې په صفتونو خولې وازې کړي او ستاينه يې شروع کړي؛ خو حقيقي مالک چې له يوه ځاځکي څخه يې انسان جوړکړی، ځمکه او اسمانونه يې پيدا کړي هېڅوک څه نه وايي او نه وربانديې فکر کوي، د خوشحال خان په پورته بيان کې د عرفان د شهودي فلسفې رنګ ښکاري.

همدارنګه په کلاسيکه دوره کې نوموتی صوفي شاعر عبدالرحمان بابا د حقيقي عشق پيالې نوش کړې زموږ خلکو ته يې د خدای پېژندنې مينه په زړونو کې ور واچوله د حمديه کلام يو څو بېتونه يې د نمونې په ډول رواړو:

گـــــوره هســــــېږ کردګار دی رب زما
چې صـــاحب دکل اختیار دی رب زما

همګي بزرګواران چې څوک يې وايي:

ترهـــــمه وو بزرګـــــوار دی رب زمـــــا
هر تعمیر چې د دنـــیا او دعقـــبا دی
دهـــــــمه وارو معـــــــمار دی رب زما
هسې نــــه چې واحدي يې ده له عجزه
په یـــــوه وجود بســـــــیار دی رب زما
هیڅ تغیر او تبدیل نه لـــــري رحمانه!
تل تـر تله بــــــرقرار دی رب زمـــــــا

(۴ : ۱)

تحلیلي کتنه: د حضرت مولانا عبدالرحمن بابا په پورته بیتونو کې د (همه ازوست) عرفاني فلسفي روح څپانده دی، په هر څه کې د یوه ذات ننداره کوي؛ نو ځکه وايي په یوه وجود بسیار دی رب زما، د دنیا او عقبی دټولو ودانیو معمار خالق بولي، نوموړی صوفي مزاجه او په الله مین شاعر دی، هره وینا يې د سپېڅلې مینې په پار کړې د خالق او مخلوق ترمنځ يې هغه اړیکه راسپړلې چې حقیقي مینې ټینګه کړې.

بل ځای وايي:

همـــه واړه پـــه تســـبیح د ده مشـــغول دي
کـه ملـک دی کـه پېـری دی کـه انسـان دی
هـر مـاهی یـې پـه دریـاب کـې حمـد وایـي
هـر مارغـه یـې پـه چمـن کـې ثنـا خـوان دی
نه يې څوک پـه سـترګو وینـي نـه لیـدای شي
او بـــې چونـــه بـــې چګونـــه نمایـــان دی
که څـوک وایـي لیـدی نـه شي لیـدی نـه شي
کـــه څـــوک وایـــي و هرچـــاو تـــه عیـــان دی

بل ځای وایي:

پــه نامــه د هغــه خــدای مــې دابیــان دی
چې یـو نـوم یـې پـه نومونـو کـې سـبحان دی
پــه ســجده یــې ځمکــې سر دی لگــولی
هــم یــې ځوړنــد پــه رکــوع سره اســمان دی

که پورته بېتونو ته ځېر شو رحمان بابا لومړی د خپل خالق هسې لوړ صفتونه بیانوي چې په هېڅا کې نه وي، په دې سره د انساني غرور د نرگیسیت لمن ورټولوي بیا د همدغه لوړ صفته خالق عبادت ته خلک را بولي، حتی ځمکه او اسمان د الله (ج) په عبادت کې ویني:

د وحد ت الوجود په اړه وایي:

زه د یــار مینــې پــه یــار بانــدې شــیدا کــړم
کــه ځــوک مــا گنــي زه نــه یــم واړه دی دی
(۸: ۳۴)

د رحمان بابا پورتنی بیت د (همه اوست) عرفاني فلسفې له حقیقي شرابو څخه رنگ اخیستی، نوموړی وایي چې زما او یار ترمنځ مینه اچوونکی ذات شتون لري، له خپل محبوب سره مې مینه په حقیقي محبوب مینوي، د رحمان بابا دغه وړاندینه په را ورسته کې ښاغلي الفت صاحب داسې کړې:

ښــکلی مــخ چــې لــه هرلــوري رانښــکاره شي
دالفـــت ستـــرگو لیـــدلی لا پـــه خـــوا دی
(۸: ۸۵)

د پښتو ژبې بل نوموتی شاعر پیرمحمد کاکړ دی، چې شاعري یې له سوزه ډکه ده د حمدیه کلام یوه برخه یې په لاندې ډول ده:

پــه نامــه د هغــه خــدای مــې دا بیــان دی
چې یـو نـوم یـې پـه نومونـو کـې سـبحان دی
دی صـــانع دهمگـــــــي واړه اشـــیادی
هــم ســامع د مــچ میــږي پــه هــر گفتــار دی

هــم واحــد ولم یولــد دی پــه صــفات کــې
بــې شریکــه پادشــاهي کــا شــهر یــاردی

کاکړ په پورته بېتونو کې لومړی الله (ج) په لوړو صفتونو یادوي ورپسې وحدت الوجود عرفاني فلسفي له دریځې نه د الله (ج) د وحدانیت بیان کوي.

همدارنگه بل ځای د پښتو ژبې نازکخیال شاعر کاظم خان شیدا په حمدیه کلام کې د خپل خالق اوصاف او ستاینه داسې کوي:

ای دکل جهان صنیعه
ای د هر اسمان تدیعه
کامله قدرت د تا دی
نادره صنعت د تا دی
لوی دیوان دې مرتب کړ
چې انسان دې منتخب کړ
هر ورځ ورق گردان یې
مخترع د نوي شان یې
تا له خاورو ادم ساز کړ
تا همراز او تا دمساز کړ
مار هم خپله روزي مومي
گاه خوړل کا گاهي شومي
ستا کرم پاکه سبحانه
مگس نه شړې له خوانه

له پورته بېتونو او ځرگندونو څخه معلومېږي، چې پښتنو شاعرانو او لیکوالو په خپلو لیکنو کې له خپل محبوب سره د مینې په پار دالله (ج) پېژندنې ننداره وړاندې کړې او دا لړۍ تر ننه پورې روانه ده دلته غواړو د معاصرې دورې د ځینو شاعرانو په شعرونو کې د الله (ج) پېژندنې ځرکونه ووینو.

جلال امرخیل وایي:

رڼــا پــه تکــه تــوره شــپه کــې تــه یــې
راسره مــل هــره لمحــه کــې تــه یــې

دښــته کــې تــه یــې پــه ذره کــې تــه یــې
د مــرګ او ژونــد پــه فاصــله کــې تــه یــې
تصــویر پــه تشــه آئینــه کــې تــه یــې
خــو لــه عــالم نــه پــه پــرده کــې تــه یــې
د خلقـــت هـــره پدیـــده کـــې تـــه یـــې
پــه نــور کــې تــه یــې پــه پــرده کــې تــه یــې
(۱: ۵۲)

که پورته بېتونو ته ځیر شو د وحدت الوجود عرفاني فلسفې رنګ لري، شاعر چې هرڅه ته ګوري خپل خالق ویني، د حقیقي مینې په پار هره لمحه له خپل محبوب سره ترلي بولي، پورتني بېتونه دې د پښتو ژبې دې ټپې ته ورته خوند لري:

زمـــا پـــه ســـترګو کـــې دې کـــور دی
چــې چېرتــه ګــورم هلتــه تــه ښــکارې مینــه

همدارنګه په بل ځای کې ښاغلی اباسین یوسفزی په خپل حمدیه کلام کې وایي:

دوړې شـــګې ســـینه کـــې راتـــه ښـــکارې
د سیســـتم هـــره قطـــره کـــې راتـــه ښـــکارې
د لاســـونو پـــه لکیـــرو کـــې دې ویـــنم
پـــه شـــلیدلي ګرېوانـــه کـــې راتـــه ښـــکارې
زه بـــه څرنـــګ ســـتا لـــه ذات څخـــه منکـــر شـــم
د خپـــل ذات هـــره ذره کـــې راتـــه ښـــکارې
حیرانیږمـــه ودې منظـــر تـــه خدایـــه!
چـــې پـــه هـــره ائینـــه کـــې راتـــه ښـــکارې
خدایـــه! ذات دې یـــوه لویـــه معـــما ده
ښـــکارې نـــه خوپـــه هرڅـــه کـــې راتـــه ښـــکارې
(۱ :۱۲)

پورته بېتونه هم په کایناتو کې د واحد ذات ننداره وړاندې کوي او شاعر د منصور حلاج غوندې د (همه اوست) عرفاني فلسفې له لارې په هر څه کې خپل

خالق ویني.

پایله

هره وینا یا کلام د یوې موخې لپاره وي، چې ډېره څله هغه موخه یا په ټوله معنا بشپړه شي او یا یې هم بشپړاوي ته کار شوې وي، خو د ځینو لاملونو له مخې بشپړه نه شي.

په دې مقاله کې مونږ دې پایلې ته رسېږو چې د پښتنو شاعرانو حمدیه کلامونه په کافي اندازې زیات دي او هر یو خپل خپل ځای لري، خو د پښتو ژبې کوم حمدیه کلامونه چې په عرفاني خم کې لمبېدلي دي هغه تر نورو کلامونو د خالق پېژندنې زیاتې پلوشې او خوشبویۍ لري او همدا لامل و، چې ما دې برخه ته توجه وکړه، زه هیله من یم چې د دې برخې نور څانګوال دا برخه لا پسې پراخه او مغتنمه کړي او مونږ هغو باریکیوته یې ځیر کړي، چې تر اوسه پورې ورته نه یو متوجه شوي.

مأخذونه

۱ ـ افغان، محمدنعیم، د وړانګو امیل، صداقت خپرندویه ټولنه: کندهار، ۱۳۹۴ لمریز کال.

۲- حبیبي، عبدالحی، د پښتو ادبیاتو تاریخ، لومړی او دوهم ټوک، دانش خپرندویه ټولنه: پېښور، ۱۳۸۴ لمریز کال.

۳- حبیبـي، عبدالحی، پښتانه شعراء، لومړی ټوک، پښتو ټولنه، عمومي مطبعه: کابل، ۱۳۲۰ لمریز کال.

۴- عبدالرحمن بابا، د رحمان بابا دیوان، پښتو ټولنه، د څېړنیار محمد عارف غروال په زیار، دولتي مطبعه: کابل، ۱۳۵٦ لمریز کال.

۵- عبدالرحمن بابا، د رحمن بابا د کلام انتخاب، صداقت خپرندویه ټولنه: کندهار، ۱۳۸۸ لمریز کال.

٦- عمران فرهاد، د خوشحال خان خټک د اشعارو غورچاڼ، تاج منور خپرندویه ټولنه، هلمند افغانستان: هلمند، ۱۳۹۴ لمریز کال.

۷- محمد هوتک، پټه خزانه، پنځم چاپ، مومند خپرندویه ټولنه: ننګرهار، ۱۳۸۹ لمریز کال.

۸- فضل ولي ناګار، عرفان او د پښتو ادب په لرغونې دوره کې یې څرګونه، ناګار خپرندویه ټولنه: ننګرهار، ۱۳۸۸ لمریز کال.

۹- رحمت الله حکیمي، عرفاني ادبیات، تدریسي- چپتر، پکتیکا پوهنتون، د پښتو ژبې او ادب څانګه، ۱۳۹۵ لمریز کال.

منثور و منظوم شعر او منثور نظم

لنډیز

نظم: هغه کلام چې وزن و اهنگ ولري، وزن و آهنگ د نظم بنسټيز توکي دي.

شعر: په کېښکلې او اهنگينه ژبه د فکر وخيال عاطفي تړون دی. کېښکلې ژبه یعنې خج.

د پښتو نظم عروضي جوړښت سېلابوتونيک یا څپيز خجيز دی.

په دې ليکنه کې د نظم او شعر په يو شمېر ډولونو خبرې شوې دي. د نظم او شعر ترمنځ بريد ټاکل شوی دی. منظوم شعر، منثور شعر او منثور نظم په بېلګو کې څرګند شوي دي. د شعر او نظم په باب ډېرې خبرې کېدای شي، خو مو ړ دلته يوائې يو څو نومونه څرګند کړي دي.

سريزه

تر اوسه لا دا لانجه حل نه ده او نه پرې ټول ادبپوهان په يوه خوله شوي چې نظم او شعر يو شی دی او که توپير لري، زه له هماغه پخوا په دې نظر وم چې دا دواړه متفاوت شيان دي او په خپلو منځونو کې ډېر توپير لري، اوس بحث دا دی چې ايا منثور او منظوم شعر او منثور نظم يو شی دی او که توپير لري او ايا د منثور نظم په نامه څه لرو او که نه؟

ښايي ډېرو دوستانو ته دا پوښتنه پيدا شي چې دا يو شی دي او کوم خاص توپير نه لري او يا هم دې مسايلو ته څه اړتيا ده، خو زما په نظر زموږ ځوان کادر يا په ټوله کې ځوان څېړونکي بايد په دې نزاکتونو پوه شي، چې دا هر څه يو نه دي او

هر یو په جلا قالبونو کې د مطالعې وړ دي او یا دا چې ځینې مسایل نه شته، خو موږ مشهور کړي او د ادبیاتو په اصطلاح غلط مشهور (مشهود) مو ترې جوړ کړی دی، نو په دې مقاله کې تاسې دا مسایل ټول لوستلای شئ.

د څېړنې اهمیت او مبرمیت

د دې څېړنې اهمیت او مبرمیت په دې کې دی چې لومړی په کې د نظم او نثر ترمنځ پولې جوتې شوي بیا یې د منثور نظم په نامه چې کوم شیان مطالعه شوي یا تر څېړنې لاندې نیول شوي پر هغې بحث شوی او بیا سمه لاره ښوول شوې ده چې څنګه ده او څنګه باید وي.

د څېړنې موخې

د دغه ډول موادو څېړل نه یوازې ادبي زیاتونې رامنځ ته کوي، بلکې زموږ ځوان څېړونکي په خپلو څېړنیزو چارو کې باریکیو ته ځیر کوي او په دې یې پوهوي، چې باید له څېړنې سره برسېرن چلند ونه کړي، څکه څېړنه باید ژوره او په رښتینې معنا حق ته رسېدلې وي، نو ځکه دا څېړل دا او دې ته ورته ژورې موخې را برسېره کوي.

د څېړنې پوښتنې

په دې څېړنه کې لاندې پوښتنې ځواب شوې دي:

- ✓ منثور شعر کوم دی؟
- ✓ منظوم شعر څه ته وایي؟
- ✓ ایا په پښتو ادب کې منظوم نثر شته؟
- ✓ د شعر، نظم او نثر ترمنځ د ګډوالي او جلا والي پولې کومې دي؟

او دې ته ورته ځینې کوچنۍ او مرتبطې پوښتنې په کې ځواب شوې دي.

د څېړنې میتود

په دې څېړنه کې له تشریحي، توضیحي، تحلیلي او د اړتیا په صورت کې له انتقادي میتود څخه ګټه اخیستل شوې ده.

اصلي متن

په نظم پورې تړلې یو شمېر نومونه دنظم لغوي شننه اسانوي: نظم، منظم،

تنظیم، نظام، منظوم، انتظام او... ددې ټولو نومونو ریښه نظم دی. نظم په لغوي معنا په مزي کې د مرغلرو پېيلو ته وايي.

د ادب په ژبه کې له مرغلرو نه موخه لفظونه او یا خبرې دي چې د مرغلرو په څېر ارزښت او اغېز لري او پېيل يې د خبرو کيفيت او اغېز لا رڼوي او زياتوي.

د نظم اصطلاحي شننه: هغه کلام چې وزن او اهنگ ولري. که څه هم په لومړيو کې نظم هغه کلام ته ویل کېږي چې وزن، قافيه او رديف ولري. د وخت په تېرېدو سره په ادب کې داسې ادبي څېلونه یا ژانرونه رامنځ ته شول چې رديف يې نه لاره، نو نظم پوهان کښېناستل او پر دغه تعريف يې يو غور وکړ، دا ځل يې رديف اختياري وباله، دوی بيا هم بنسټيز توکي قافيه او وزن وګڼل، خو چې کله له قافيې پرته نظمونه رامنځ ته شول، نو نظم پوهانو داتعریف هم پرېښود، پرمختګ یې وکړ اودنظم لپاره يې يوازې وزن شرط وباله.

نظم ځانته يوځانګړی اغېز لري.((...په پخوانيو وختونو کې نظم د شعر مقابل لوری و، نظم به منظوم کلام و چې د یوې موضوع دبيانولو لپاره به ويل کېده، ژبني معيار او پوخ جوړښت به يې درلود، خو شعريت به په کې نه و، په نظم کې به ناظمانو ديني لارښوونې، اخلاقي بندونه، طبي او نور موضوعات بيانول او روزنيز هدف به يې درلود چې خلکو به يادول هم او د اړتيا پروخت به يې استناد پرې کاوه، داسې کسان هم وو چې هم به يې شعرونه ويل او هم به يې نظمونه جوړول لکه خوشحال بابا چې لوی ديوان ترې را پاتې دی او هم يې ګڼ روزنيز نظمونه ويلي دي، لکه فضلنامه، طب نامه، اخلاقنامه، فالنامه، بازنامه او نور او په شعوري ډول يې خپله شاعري او نظمونه سره بيل کړي او په فضلنامه کې د دی ډول نظمونو جوړښت داسې ښودلی:

دا سېر کال چې د غفط دی
يو کتاب مې په نمط دی
چې يې نوی بنياد کښېردم
يو يادګار په جهان پرېږدم
ساده نظم بې دقته
بې اشکاله بې لغته

پـــــه ضـــــعيف بحـــــر ويـــــلی
تکلـــــــف ځنــــــي وتــــــلی
چـــــې اســـــان پـــــه يـــــادول وي
مخـــــتصر کښـــــلی پـــــه کښـــــل وي
چـــــې هرڅـــــو ك ورتـــــه وگـــــوري
نيـــــك عمـــــل وتـــــه وښـــــوري

خو په شلمه پېړۍ کې چې شعري قالبونه مات شول، د بې شعريته نظم موضوع پر خپل ځای پاتې شوه او روزنيز کتابونه په نثر وليکل شول، دا وخت د شعر نور ټول اصناف نظم وبلل شول او غزل د نظم په مقابل کې ودرېده او په دې ترتيب شعر په نظم او غزل وووېشل شو...)) (۱)

دنظم په باب مو څه نا څه پوهه پيدا کړه، دلته غواړو چې لومړی شعر وپېژنو، په پېژندنې يې له نظم سره توپير جوتېږي، خو تر دې وړاندې دکار د اسانۍ او ښې څېړنې او ارزونې په موخه غواړوو چې شعر په درې عمومي برخو وويشو:

۱: منظوم شعر: هغه شعر ته وايي چې شعري توکي فکر، خيال، عاطفه او احساس، په اهنگينه ژبه په وزن لرونکو چوکاټونو کې ځای پر ځای کړي. وزن لرونکو چوکاټونو نه مو موخه د نظم بېلابېل اړخونه دي، لکه ديواني او ولسي فورمونه چې په دې فورمونو کې دنظم بېلابېلې بڼې لکه قافيه وال او رديف وال، نيمه ازاد او ازاد نظمونه راځي.

شعر دلته د نظم په چوکاټ کې رنگينه منځپانگه يا مخيل تصويري کلام دی. په دې ليکنه کې د منظوم شعر گڼې بېلگې له کلاسيک او هم له اوسني ادبه راوړل شوي دي.

۲: منثور شعر: منثور شعر ته سپين شعر هم ويل شوی دی. منثور شعر هغه شعر دی چې دنثر په چوکاټ کې شعري يا بديعي توکي راغلي وي. شعري يا بديعي توکي يعنې: تخييل، فکر، احساس، عاطفه، موسيقي يا اهنگ څخه عبارت دي . په منثور شعر کې ژبه له عادي حالته په ناعادي حالت اوړي، ژبه يې تصويري ده، کلمې يې زياتره حسي وي. شاعر لوستونکی يا اورېدونکی د تخيل له لارې د ژونـد په تجربو کې ورگډوي.

د استاد خادم یو نثر را اخلو چې شاعرانه تومنه لري:

ویده ماشوم: مازیگر لمر په غړغړه دی، د انګړ په منځ کې، د ګلانو د کیاریو په غاړه، وړوکی ماشوم په لوبو بوخت دی، په لمن کې خاورې اخلي، له یوه ځایه یې بل ته وړي او هلته یې غونډوي!!!

مور د کاله په کار اخته ده، په ډېره بیړه لګیا ده، کالي کونډې سنبالوي، ځکه چې ماښام دی او وخت ناوخته دی!

د کار په منځ کې یې چې پام شي، نو غبر کړي چې «زړګیه څه کوې؟ راځه ناوخته دی! هله ځار دې شم!!!»

ماشوم په خپله نیمکۍ او خوږه ژبه وایي: «ډوډو پکه کم!»

مور: «څه کوې؟!»

ماشوم: «دودۍ پکه کم!» یعنې «ډوډۍ پخوم!»

مور د کاله په کارو بوخته او ماشوم په خپلو لوبو بوخت دی!

وړې وړې مرغۍ چې په کیاریو کې یې ټوپونه وهل، خوشحاله خوشحاله او جلتې جلتې ګرځېدې، یوه یوه والوته! او ټولې خپلو بچیو او ځالو ته لاړې!

وخت تېرېږي، لمر ولوېد، له ښکیه تیاره راپورته او د ځمکې په مخ راخور شوه، د آسمان په شنه او نامحدوده فضا کې ځای په ځای ستوري راښکاره شول!

مور چې د کار د بیړې نه خلاصه شوه، د ځانه سره یې وویل: «آه! ماښام دی، تېر غونې ده، بچی مې هلته لوبې کوي! آه، زما هېر شوی دی!»

ورغله، څه ګوري، ماشوم د خاورو نه وړې وړې او پلنې پلنې ډوپکنۍ جوړې کړې دي!

خړ پړ پروت دی چې ستړی شوی دی، په خاورو کې یې سر ایښی دی او د خوب د قاصدانو لاس ته یې ځان سپارلی دی!!!

د ماښام په خړه تیاره کې مور د خپل ماشوم سرته ولاړه ده، زړه یې د یو عالم ترحم او رقت نه ډک دی، او چرت وړې ده!

«هو، د ژوندانه مثال همدا دی!

موږ په خپل ژوند کې همدغسې په خاورو لوبې کوو!

په دغه لوبو اخته اوسو چې د مرګ دروند خوب په موږ خپل چپاو راوړي او بل

عالم ته مو بوځي!!!

مگر، آه، څومره خوړې دي دا لوبې!

او څومره خوندور دی دا خوب چې په خپله خوښه او آزادۍ سره وي!!!»(۲)

۳ :منثور نظم یا نثري نظمونه: په منثور نظم کې موږ دوه متضاد نومونه گورو چې هغه نظم او نثر دی. له منثور نظم نه زموږ موخه مسجع نثر او یا هغه نثر دی چې هره کرښه یې د نظم په څېر ولیکل شي، خو وزن نه لري .د منثور نظم هغه فورم دی چې وزن نه لري، خو دلیکنې یو ترتیب لري، دلته نظم د موزون کلام په معنا نه، بلکې په منظمه توگه د نثر ټوټه ټوټه برخې لیکلو په معنا راځي. هغه نثري ټوټې چې په لیکلو کې یو ځانگړی نظم ولري او دغه نظم د یوې تسلسل لرونکې منځپانگې وي. دا هم له مقید او هم له نامقید وزنه ازاد دی.

ددغو ټوټه ټوټه برخو یوه نیمه ټوټه وزن هم لري، خو دلته تاکید پر وزن نه بلکې د نثري ټوټو په منظمه توگه داسې لیکل دي چې نظم ته پاتې کېږي، دشاعرانه جوهر په لرلو سره ورته منثور شعر هم ویلی شو .موږ په پښتو ادبیاتو کې د جوړښت له مخې د منثور یا نثري نظم دوه ډوله بېلگې لرو:

۱ :سجع لرونکی نثري نظم: هغه منثور نظم دی چې نثري ټوټې په کې په سجع راټولېږي او یوه مېسره له بلې بېلوي. په دې برخه کې موږ د پیرروښان مسجع نثر لومړۍ بېلگه گڼو :

او بایزیده وکښه، په نوم د الله په نوم د سبحان

لپاره د ادمیان

چې سازېږي پرې کارونه د مردان...

۲ :هغه منثور یا نثري نظم چې نثري ټوټې په کې په یو منظم منځپانگیز تسلسل سره په داسې توگه ولیکل شي چې نظم ته ورته وي، خو وزن نه لري. یو ځانگړی اهنگ لري، دغه اهنگ د سپین نظم یا منثور نظم ټوټې سره منظموي، سپین نظم هم ورته ویل کېږي. که سپین نظم شاعرانه جوهر او ښېگڼې ولري، نو بیا سپین یا منثور شعر دی.سپین شعر یو مخیل شعر دی چې له قافیې او وزنه خالي دی او عروضي اصول نه پالي. په لومړیو کې سپین نظم یا سپین شعر هغه ته ویل کېږي چې قافیه ونه لري، خو کله چې شعر له وزن نه ازادي واخیسته، نو همدا

سپین نظم یا سپین شعر رامنځ ته شو، سپین یا منثور شعر د جوړښت لـه مخـې یـو خاص نثري اهنگ لري چې دغه اهنگ یې په جملو یا ټوټو وېشي.

بېلګه یې:

دا د فضل محمود روښان د نثري نظم یوه بېلګه ده:

((د ژوند لویه سرمایه
د ماضي عکس دی
چې د شعور په سپرلو کې
د لاشعور نه بر څېره کېږي
د ژوند لویه سرمایه امید دی
چې همت او حوصله پېدا کوي
او د منزل په لوري د تګ کولو سبق ورکوي
ژوند یو داسې باغ دی
چې په کې ازغي ازغي دي
دا ازغي په مسلسل محنت محنت
صحت او حوصلو باندي ګلونه کیږي
د خندا او مسکا رنګُ اختیار وي
اوپه ژوند کې خوند رنګ پیدا کوي
د کارل مارکس د نظریی نه بالا
کفر او اسلام په خپل خپل ځایي
د انسان د ټولو نه لویه سرمایه
د هغهٔ عزت نفس او خودي ده
لېکن سپه خودي ختموي
دا به د معاشری نه لر کړو
چې عزت نفس او خودي مو په خپل ځای پاتي شي
ولې څنګه؟
بس هم دا سوال دی
چې لا تر اوسه پوری چا حل نه کړی شو))(۳)

د اسحق ننگیال څو منثور نظمونه چې د منثور یا سپین شعر جـوهر او کیفیـت لري دلته را وړو:

((څو منثور شعرونه مصطفی جهاد ته:

زموږ مړینه

-۱-

پربوزه،
ارام ویده شه!
زموږ مړینه داسې ده
لکه زوکړه مو چې وه
او زوکړه مو
لکه مړینه مو چې ده.
↓↓↓
هغوی چې د خپلو کورونو
پر دسترخوانونو
ډوډۍ خوند نه ورته ورکوي
ژوندي وي.
پرېږده!
هغوی چې د پردیو د کاروبار
د افیونو او الکولو په چینو کې
د لغړو فواحشو
دپستو او مرمرینو غولانځو پر غرونو
یوه شپېه خوب
زموږ د ټولو په ژوند نه ورکوي
ژوندي وي.
او پرېږده!
هغوی چې ویاړ ګڼي
دخپلو ناوو پېغلتوب

له هغوی نه
په پردیو کتونو کې واخلي
ژوندي وي.
او
زه او ته
چې ژوندي وو مړه وو،
نو،
پرېوځه
ارام ویده شه!
زموږ مړینه
لکه زوکړه مو چې وه
او زوکړه مو
لکه مړینه مو چې ده.
۳۰/۵/۱۳۷۰
کابل
درد
-۲-
د پلار مړینه مې ولیده
اودورونو زړه چاودون هم
لوږې مې ډېرې وزغملې
او تندې هم
خو یوه یې دومره دردوونکې نه وه
لکه:
نشه چې نه وي پوره
او ښیښه پای ته ورسي.
۱۷/٦/۱۳۷۰
کابل)) (۴)

د ومان نیازي څو منثور نظمونه چې منثور یا سپین شعر یې هم بللی شو:

((راګ

زه باید

د خاورې متن ته

والوزم

د مینې وروستۍ

مرثیه

باید

هلته بشپړه کړم

غواړم له ځانګې تر متنه

په هوا کې

وروستی سفر مې

د مین مار

ځنګېدلې نځا ته ورته وي

غواړم زما د روح

وروستۍ نغمه

د ویلون تر ټولو مات او ارام راګ کې تر سره شي

چې ژر یې هېره کړې)) (۵)

((سکوت

صحرا

د شعر

بشپړه متن دی

سکوت یې

غږوي

شک

اشنا

غږ او لهجه

د شک
بې منطقه
باد ووهله)) (٦)

پایله

پایله دا راځي چې د نظم او شعر تر منځ برید څرګند دی. نظم یواځې چوکاټ یا فورم دی او شعر په دغه فورم کې رنګینه محتوا ده چې له فکر، تخیل، عاطفې او آهنګ څخه رغېدلې ده. مفکوره د تخیل په رنګ کې وړاندې کېږي. د نظم شکلي جوړښت او شعر ته په کتو موږ درې ډوله ویناوې لرو.

۱: منظوم شعر: هغه شعر چې د نظم په بېلابېلو چوکاټونو کې وي.

۲: منثور شعر: منثور شعر هغه شعر دی چې دنثر په چوکاټ کې شعري یا بدیعي توکي راغلي وي.

۳: منظوم نثر یا نثري نظم: . له منثور نظم نه زموږ موخه مسجع نثر او یا هغه نثر دی چې هره کرښه یې د نظم په څېر ولیکل شي، خو وزن نه لري . منثور نظم هغه فورم دی چې وزن نه لري، خو دلیکنې یو ترتیب لري، دلته نظم د موزون کلام په معنا نه، بلکې په منظمه توګه د نثر ټوټه ټوټه برخې لیکلو په معنا راځي. هغه نثري ټوټې چې په لیکلو کې یو ځانګړی نظم ولري او دغه نظم د یوې تسلسل لرونکې منځپانګې وي. دا هم له مقید او هم له نامقید وزنه ازاد دی. د سجعې په برخه کې د هرې کرښې وروستۍ برخه چې سجعې په کې وي، وزن مومي.

په ادبیاتو کې یو فورم چې په یوه ټاکلې ادبي دوره کې رامنځ ته کېږي، په پاللو سره په ټولنه کې دودېږي. کله ناکله د جوړښت له مخې یوه نوې بېلګه رامنځ ته شي، خو بیا نه پالل کېږي، بالاخره هېرېږي، خو ځینې وي چې د لیکوالو زړه پرې اوبه څښي، هغه په شعوري یا ناشعوري توګه پالي.

مأخذونه

۱: طائر ځلاند، د پښتو غزل تنقیدي جاج، دانش خپرندویه ټولنه، دانش خپرندویې ټولنې تخنیکي څانګه: پېښور، ۱۳۹۱لمریز، م مخ.

۲: قیام الدین خادم، رڼه چینه، منظوم کلیات، لومړی ټوک، د لعل پاچا ازمون په زیار، د افغانستان د علومو اکاډمي د اطلاعاتو او عامه اړیکو ریاست: کابل،

۱۳۹٦لمریز، ۴۰مخ.

۳: پروفیسور ډاکټر سلما شاهین، جدید نظم په پښتو کې، جدون پرنټنګ پرېس: پېښور، ۲۰۰۳م کال، ۴۵۳مخ.

۴: اسحق ننګیال، سیندونه هم مري، د محمد اسمعیل یون په زیار، یون کولتوري یون: کابل، ۱۳۷۹لمریز کال، ۱۵۲مخ.

۵: ومان نیاز،. د سکرو بخی، علمي خپرندویه ټولنه: ګردیز، ۱۳۹۳لمریز کال، ۱۳۰مخ.

٦: یاد اثر، ۱۴۰مخ.

خېړنوال سیدنظیم سیدي

په اوسني پېر کې د ادبي کره کتنې وضعیت

لنډیز

په اوسني پېر کې ادبي کره کتنه یوه تر ټولو مهمه او ارزښتمنه اړتیا ده چې په اړه یې ځینې کتابونه کښل شوي او لا کښل کېږي او دا په دې چې له امله یې ادبیات د غوړېدلو او کره کولو خوا ته ځي، خو له بده مرغه چې افغاني ادبیات او په ځانګړې توګه پښتو ادبیات لکه څنګه چې لازمه ده نه یې پرمختګ کړی او نه هم سم کره شوي دي چې زما په اند دا کار ډېر زیات لاملونه لري، خو لومړی تر ټولو ژور او بنسټیز لامل یې لومړی د کره کتنې ناسمه پېژندنه ده او دوهم ناسمه کره کتنه یا عقدوي او شخصي چلندونه دي چې له بده مرغه له امله یې نه یواځې ادبیاتو خپل ځای ځایګی نه دی موندلی، بلکې زیانمن او بې لوری کړي یې هم دي، نو وړاندې تر دې چې د ناسمې او عقدوي کره کتنې لاملونه وڅېړم او په ترڅ کې یې څرګنده کړم چې ولې پیدا کېږي او دغه کار د کومې موخې لپاره ترسره کېږي اړینه بولم چې په ادبي کره کتنې وغږېږم چې ادبي کره کتنه څه شی دی، د کومو موخو لپاره ترسره کېږي او په ټوله کې پر څو برخو وېشل کېږي؟

البته دغو او دې ته ورته پوښتنو ته به په دې څېړنه کې ځوابونه وموو.

سریزه

په دې کې شک نه شته چې په دې وروستیو کې په ځانګړې توګه د سپټمبر تر یوولسمې وروسته د نړۍ پر ادبیاتو سربېره د پښتو ادبیاتو په منځپانګه کې هم ژور بدلون راغلی هم د شعاري کېدلو خوا ته تللی او هم د بنسټیز کېدلو خوا ته،

یعنې که له دې برخې انکار وکړو چې شعاري شوی نه دی، نو دا به هم سمه خبره نه وي او که ووایو چې په ټوله معنا علمي او معتبر شوی، نو دا به هم بې انصافي وي، ځکه موږ ګورو چې په لسګونو بې کیفیته، بې خونده او تکراري اثار هم لرو چې حتا هغه د چا خبره په یو ځل لوستلو هم نه ارزي، خو چاپ شوي او مارکېټ ته وړاندې شوې دي.

د دې لپاره چې د دغه ډول اثارو مخه نیول شوې وي، نو کره کتنې ته ډېره زیاته اړتیا لیدل کېږي. په دې مقاله کې لومړی د کره کتنې پېژندنه راغلې، ورپسې یې پر اړتیا او مبرمیت خبرې شوي او بیا یې ډولونه ښوول شوي په پای کې په پښتو ادب کې په اوسنۍ کره کتنې او د کره کتنې پر بهیر خېړنه شوې چې څنګه ده؟ ولې ده او د کومو لاملونو له مخې داسې ده، په ورته وخت کې یې د حل لارې هم وړاندیز شوي، هیله ده مقاله د دې برخې د بشپړاوي او غنامندۍ په برخه کې ممده واقع شي.

د څېړنې اهمیت او مبرمیت

د دې څېړنې اهمیت او مبرمیت په دې کې دی چې موږ څنګه کولای شو په افغانستان کې د بې کیفیته پنځونو مخه ونیسو، څنګه کولای شو چې په افغانستان کې د کره کتنې فرهنګ عام او معیاري کړو. دا لیکنه په دې برخه کې له لوستونکو سره مرسته کوي چې زموږ ټول ادبیات یا ټول پنځېدلي ادبي اثار بې کیفیته نه دي او نه ټول کره کتونکي له عقدو ډک دي، بلکې د ګوتو په شمار کسان داسې دي چې نقدونه یې د عقدو له مخې کړي، خو د هغوی لپاره هم تجویز او توصیې شته.

د څېړنې موخه

د دې څېړنې موخه دا ده چې په پښتو کې کره کتنه معیاري شي، د عقدوي او سلیقوي مسایلو مخه پرې ونیول شي، په پښتو ادب کې کره کتنه بنسټیزه شي او د کره کتنې معیارونه په پام کې ونیول شي.

کره کتنه یوه اړتیا ده او د ادبي اثارو د سمون لپاره باید کره کتنه وشي، خو د کره کتنې د قواعدو، اصولو او کړنلارو په رڼا کې.

ترڅنګ یې لویه موخه دا ده چې کره کتنې ته د دښمنۍ په سترګه نه، بلکې د سمون او رغون په نظر وکتل شي او د نورې نړۍ په څېر دلته هم کره کتنه یو عام

فرهنګ او د اثارو د غنا لامل وګڼل شي.

د څېړنې پوښتنې

په دې څېړنه کې تر ډېره بریده لاندې پوښتنې پوښتل شوي:

- ✓ کره کتنه څه شی دی؟
- ✓ کره کتنه او سلیقوي چلند څه توپیر لري؟
- ✓ په پښتو ادب کې کره کتنه شته او که نه؟
- ✓ کره کتنه کوم ډولونه لري؟
- ✓ په اوسني پېر کې د کره کتنې وضعیت څنګه دی او څنګه باید وي؟
- ✓ څنګه کولای شو کره کتنه بنسټیزه کړو؟
- ✓ د کره کتنې او شخصي عقدو ترمنځ توپیرونه کوم دي؟

او دې ته ورته ځینې کوچنۍ پوښتنې شته چې ټوله مقاله د همدغو پوښتنو د ځوابونو پر محور چورلي.

د څېړنې میتود

په دې مقاله کې تر ډېره هڅه شوې چې له تشریحي، توضیحي، تحلیلي او د اړتیا په صورت کې له انتقادي میتوده کار واخیستل شي.

ادبي کره کتنه

کره کتنه (criticism) په لغت کې درهم له دیناره، سره له ناسره نه او ښه له بد نه جلا کولو، بېلولو او توپیرولو ته وایي او په ادبي اصطلاح کې د یو ادبي اثر د عیبونو او ښېګڼې معلومولو او همدارنګه د یو ادبي اثر تحلیل، شننې او د ارزیابۍ هنر ته وایي چې د علم او ادب په رڼا کې ترسره کېږي. (۱)

خو ډاکټر عبدالخالق رشید بیا د نوو غوښتنو په رڼا کې وایي: "کره کتنه د اوسني بشریت له معنوي او روحي ژوند یا په بله مانا ادبي ذوق سره تړاو لري او د هغو د تخلیقي آثارو د ارزښت او اهمیت ټاکلو په برخه کې څېړنې کوي..." (۲)

خو دا چې دا ارزښت او اهمیت تر کومې کچې دی په اړه یې لږ نور هم ژور ځي او وایي: "په معاصر ادبي بهیر کې کره کتنه هغه لارښود او روزنکی علم او میتود دی چې د هغې په مرسته د یوه هېواد ملي ادبیات د ودې لورى نیسي او په خپل خلاق طبیعت سره یې لارښوونه کوي." (۳)

ادبپوهان وايي دغه کلمه له اره د يوناني krinein له کلمې څخه اخيستل شوې چې معنا يې سنجونه يا سنجش دی او پر همدې اساس بېلابېلو فرهنگونو هم د ادبي کره کتنې بېلابېلې معناوې را اخيستې چې د الفاظو له پلوه جلا، خو د منځپانگې له پلوه سره ورته دي، يعنې ادبي کره کتنه يې د خبرې سنجونې يا د خبرې پېژندنې په معنا را اخيستې ده او وايي: "ادبي کره کتنه يا د خبرې سنجونه او يا هم د خبرې پېژندنه هغه فن دی چې د يو ادبي اثر د کمي او کيفي اړخونو د سنجونې او ستاينې او همدغه راز د پرتلنې، تفيسر، شننې، ارزونې او داورۍ او يا هم د ادبي اثارو په اړه د داورۍ لپاره د معيارونو معلومولو ته وايي." (۴)

يعنې يو اثر هم له کمي پلوه او هم له کيفي پلوه تر ارزونې لاندې نيول کېږي او بيا يې سره کول او نا سره کول جوتېږي چې دغه سره کول او ناسره کول به د شخصي او عقدوي مسايلو له مخې نه وي.

همدا راز په پښتو- پښتو تشريحي قاموس کې لولو: "کره کتنه پښتو کلمه ده، لغوي معنا يې نقد، انتقاد، کرټسيزم، رښتينې قضاوت، ادبي نقد يا د انتقاد فن.... او د ادبي کره کتنې معنا:

وينا پېژندنه، د خبرو سنجونه، د ادبي آثارو د ارزښت او قيمت پېژندنې او د هغو له شرحې او تفيسر څخه عبارت دی، په داسې توگه چې د هغو آثارو ښه او بده منشاء وپېژندل شي."(۵)

په پورته پېژندونو کې گورو چې کره کتنه کره کولو ته وايي يا سره له ناسره نه بېلولو ته وايي، خو په دې شرط چې شخصي عقدې او مسايل په کې مطرح نه وي، خو عبدالحسين زرين کوب چې د معاصرو ادبياتو په نبض پوه ليکوال دی هغه بيا لږ نور هم پراخه ديد لري او د کره کتنې په اړه وايي: "ادبي کره کتنه د هغو ادبي آثارو بهاء او ارزښت دی چې له شرحې او تفسير څخه يې بايد ښېگڼې او بدگڼې معلومې شي او دا جوته کړي چې د دغو آثارو منشاء څه ده؟"(٦)

زرين کوب څو ښو او برجسته ټکو ته نغوته کوي، لومړی دا چې د اثر پر ارزښت او بهاء باندې خبرې کوي او دوهم له شرحې او تفسير څخه يې ښېگڼې او بدگڼې په ادبي چوکاټونو او آرونو کې معلوموي چې له امله يې د اثارو منشاء هم معلومېږي، د آثارو له منشاء څخه موخه د اثر بنسټيزه موخه ده او ليکوال له وړاندې له ځان

سره محاسبه کوي چې زما دغه اثر د ټولنې لپاره کومې ګټې لري او کوم زیانونه. له بده مرغه زموږ په اوسني پېر کې ځینې داسې اثار هم چاپېږي چې نه یواځې په اخیستلو نه ارزي، بلکې که څوک یې وړیا درکړي په لوستلو هم نه ارزي، خو د ادب نور چوکاټونه بیا دغه خبره په زغرده نه شي ویلی، نو ځکه ادبي کره کتنه دغه مسئله هم په علمي توګه او هم په مسلکي توګه بیانوي. البته کله چې د مسلکي توب خبره را منځ ته شوه، نو بیا د شخصي عقدو مسئله یا خبره په خپله نفي کېږي.

که تر زرین کوب ور تېر شو ځینو نورو پوهانو هم په دې اړه څرګندونې کړي چې په لنډیز سره به ورته ځیر شو:

"کره کتنه د هنرونو په باره کې یوه مستدلله او سیستماتیکه مباحثه ده چې د هغو تخنیکونه او محصولونه توضیح او ارزیابي کوي. په دې ترتیب کره کتنه له استیتیکو کتنو (ښکلا پېژندنو)، عکس العملونو او کره کولو سره توپیر لري". (۷)

" ادبي نقد هغه پوهنه ده چې ادبي آثار د هنري او ښکلا پېژندنې د پدیدو په توګه مطالعه کوي، د پوهنې په دې څانګه کې د پام وړ یا موجود اثر له نورو ادبي آثارو سره له اړیکو لرلو پرته په یواځې یا ځانګړې توګه ارزیابي کېږي." (۸)

د "مولف چیست" مشهورې مقالې لیکوال مېشل فوکو په خپله مقاله کې د ادبي کره کتنې په اړه کاږي: "د کره کتنې کار له مولف سره د اثر د مناسباتو څرګندول نه دي او نه هم په دې لټه کې وي چې د فکر او یا متونو له لارې تجربه وکړي، بلکې غواړي د اثر جوړښت، فورم، ذاتي بڼه او منځپانګه یې تحلیل او تجزیه کړي، نو ځکه په دې صورت کې دا پوښتنه پیدا کېږي چې اثر نو څه شی دی؟" (۹)

که تعریفونو ته په دقیقه توګه ځیر شو، په ټوله کې د کره کتنې په اړه یو داسې تعریف یا پېژند نه لرو چې ټولو ته د منلو وړ وي او دا خبره ځکه د تامل وړ نه ده چې نن سبا ټوله نړۍ په بدلون کې ده او هر څه د بدلون په حال کې دي، نو ځکه دغه ډول بدلونونه هم د نوو غوښتنو او نوو خبرو لپاره وضع کېږي.

نو که د پېژندونو بحث را ټول کړو او په اړه یې ساده پېژند وړاندې کړو بې له شکه به وایو چې ادبي نقد ته چې په پښتو کې ادبي کره کتنه وایي لغوي معنا یې محاکمه کول او کره کول دي او فاعل یا نقاد او کره کتونکی بیا هغه څوک دی چې

د نقد ښېګڼې او نیمګړتیاوې لوستونکو ته وړاندې کوي او په ټوله کې د اثر پر منځپانګې منصفانه او ژوره رڼا اچوي.

په پخوا زمانو کې ټینګار په دې و چې ادبي کره کتنه باید د یو اثر نیمګړتیاوې او ستونزې پیدا او په ډاګه کړي او هغه تر نیوکې لاندې ونیسي.، خو نن سبا هڅه کېږي چې د اثر ښه او غوره ټکي په ګوته شي او لوستونکي دې ټکي ته ځیر کړي چې اثر ولې او د کومو لاملونو له مخې ښه او غوره اثر ګڼل کېږي، نو همدا لامل دی چې نیوکې هم د ښېګڼو تر سیورې لاندې راځي او دا په دې منظور چې په اثر کې ښه ټکي په ګوته شي، نو د پاتې نورو په اړه یې خپله لوستونکي قضاوت کولای شي، چې دا خبره د کره کتنې د اصولو سره په ټوله معنا په ټکر کې ده.

تر کومه بریده چې ماته معلومه ده هوف هغه لیکوال دی چې د کره کتنې په اړه یې ډېرې علمي او دقیقې څرګندونې کړي چې په ټوله کې یې دغه څرګندونې په درې پړاوونو وېشل کېږي:

۱- دودیز یا سنتي پړاو: په دودیز پړاو کې د کره کتنې ډېره پاملرنه د شعر او یا نثر ظاهري اړخ ته وي، یعنې په ټوله کې شعر دوې معناوې لري چې یوه یې حقیقي او بله یې مجازي معنا ده، د ساري په ډول د پیر محمد کاروان په دغه بیتونو کې ګورو:

چې ورته خولې شوې د اصیلو مرغلرو اوبه
خپلو خبرو ته دې ورکړې د سندرو اوبه
ستا د تصویر تنکیو پښو ته شیشې مه شه لشې
په کاڼو چېرې ماتې مه شه د جوهرو اوبه

که چېرې د لومړي بیت ظاهري معنا ته ځیر شو، نو له ستونزې سره مخامخېږو، په دې معنا مرغلرې څنګه اوبه کوي او بیا یې خوله له کومه کړه، خو که حقیقي معنا ته یې ځیر شو، نو بیا هغه قوت او غښتلتیا په کې نغښتې چې په رښتینې معنا د ډېرو اصیلو، لیکوالو او شاعرانو خولو د کاروان الفاظو او یا شعرونو ته اوبه پریښې او ورته ګوته په غاښ دي، نو په دغه پړاو کې ډېر څله دودیز تعریفونه او دودیز سېمبولونه مطرح کېږي، لکه پخوا به چې اوبه، خاوره، دیوان، ګل، بوستان، بلبل، ګونګټ او دې ته ورته الفاظ یا سېمبولونه په شعرونو کې کارېدل او خبره به له

هره پلوه پر همدغو مسایلو بانـدې را چورلېدلـه، خـو کـه د اوسـنيو د ګوتـو پـه شـمار شاعرانو د شعرونو باطني معنا ته سرې ځير شي، نو بيا مه کوه پوښتنه.

۲- سېمبوليک پړاو: په دغه پړاو کې ناقد يا کره کتـونکی ډېـر ځلـه د موضـوع منځپانګې ته ځير کېږي او هڅه کوي پـه موضـوع (نـثر او شـعر) کـې د کـارول شـوو سېمبولونو په معنا ځان پوه کړي، چې څه وايي او څنګه يې وايـي، د سـاري پـه ډول موږ د حمزه بابا دا کلام لولو چې وايي:

پرېـږده چـې لوظونـه د دروغـو دې رښـتيا کـړم
تـه راتـه سـبا سـبا کـوه زه بـه بېګـا کـړم
تـوان لرمـه دا چـې د مـاضي نـه خـراج واخلـم
زه بـه پخـوانی شـمه سـتا مينـه بـه پخـلا کـړم

اوس که د دغه شعر معنا ته ځير شو، نو ښـايي دواړه معنـاوې يـې درتـه پـه مـخ کې کېښودل شي، خو دا چې د دغې برخې يا پړاو کره کتنې سرو کار له سـېمبولونو او حقيقي معنا سره دی، نو مجبور يو چـې د معنـا، معنـا تـه يـې ورشـو او هغـه بيـا د يوسف (ع) او زليخا هغه خوندوره او له مينې ډکه کيسـه ده چـې لـوی الله پـه خپـل قدرت سره د مشـرکينو يا معبودينو پر وړاندې يوسف عليه السلام ته بريا ورکـړه او زړه زليخا يې د ځوانۍ په ولولو او جوش راوسته، چې پوره کيسه يې پـه قـرآن کـريم کـې ذکر شوې ده او د دې ترڅنګ په دې او دې ته ورته شعرونو کې ګورو چې حمزه بابـا د لوظونه، دروغ، رښتيا، ماضي، خراج، مينه او دې ته ورته سېمبولونه کـاروي چـې د ادبي ترڅنګ يې تصوفي معناوې يې هم ژورې دي، نو دغـه ډول کـره کتنـې يـا پـړاو کې کره کتونکی په دغسې سېمبولونو ټينکار کوي او معنا يې را سپړي.

۳- د مډرن يا نوې کره کتنې پړاو: لکه څنګـه چـې پـه پـورتني پـړاو کـې هـم نغوته وشوه چې منځپانګې يا سېمبولونو ته ډېره توجه کېږي، پـه دغـه پـړاو کـې هـم همدا مسئله ده چې لومړی منځپانګه په ډاګه کېږي او بيا يې اصلي جوهر را برسېره کوي، ځکه که ته د يوې موضوع يا شعر جوهر ته ځيـر نـه شـې، نـو تـه بـه پـه عـادي الفـاظو څـه پـوه شـې او څـه خونـد بـه تـرې واخلـې. د سـاري پـه ډول د څېړنـوال عبدالغفور لېوال د يو شعر په دغو بېتونو کې لولو:

دا ستا په خندا ګانو کې مینځلې دي سندرې
دا دومره چې رڼې او شرنګېدلې دي سندرې
چې باد ته ستا د زلفو رشتې پورته په نڅا شوې
په ما هغه شېبه را ورېدلې دي سندرې

په خندا ګانو کې د سندرو مینځل، رڼې او شرنګېدلې سندرې، د زلفو رشتې نڅا ته پورته کېدل، د سندرو راورېدل هغه الفاظ دي چې د کلام جوهر په ډاګه کوي او د شعر پر مجازي معنا سربېره د شعر حقیقي معنا هم رابرسېره کوي، نو دغه ډول کره کتنه یا د کره کتنې پړاو په ټوله معنا د شعر او نثر جوهر را په ډاګه کوي او موږ په دې پوهوي چې کره کتنه باید څنګه وشي او کوم شرایط په کې په پام کې ونیول شي.

نو د کره کتنې پړاوونو او بېلابېلو تعریفونو ته په کتنې سره ویلای شو، چې کره کتنه خورا ډېرې ځانګړنې لري چې له دغو ځانګړنو څخه به یې ځینو ته په لاندې توګه نغوته وکړو:

- ✓ د یو اثر د ښېګڼو او نیمګړتیاوو معلومول.
- ✓ له ښېګڼو او نیمګړتیاوو پرته د یو اثر تحلیل او ارزونه.
- ✓ د یو اثر په اړه حکم او داوري کول.
- ✓ د یو اثر د ارزښت معلومول.
- ✓ د یو اثر د منځپانګې او جوړښت تشریح کول.
- ✓ د یو اثر د فکر او غرض په اغېزمنه توګه جوتول.
- ✓ په یو اثر کې لیکوال د کومو څرګندونو هڅه کړې؟
- ✓ آیا خپلې موخې یې زبات کړي؟
- ✓ د لیکوال هڅې په دې ارزي چې وڅېړل شي؟
- ✓ په کره کتنه کې انصاف شوی او که نه.

او په دې توګه په لسګونو نورې ځانګړنې شته چې له امله یې یو اثر کره او سره کېدلای شي؛ نو که خبره را ټوله کړو موضوع ته په کتلو سره د دې وخت را رسېدلی چې د ادبي کره کتنې پر موخو وغږېږو چې کومې دي او باید کوم مسایل راونغاړي؟

د ادبي کره کتنې موخې

زموږ ډېر لیکوال په دې اند دي چې ادبي کره کتنه یوه ځانګړې موخه تعقیبوي او د هماغې موخې لپاره ټول کتاب لټ په لټ کوي، په داسې حال کې چې ادبپوهان له دې خبرې سره همغږي نه دي او په کلکه یې ردوي، ځکه لکه څنګه چې په تعریفونو کې هم وویل شول د ادبي کره کتنې کار سره له نا سره څخه معلومول دي او دغه ناسره په ټول اثر کې په بېلابېلو موضوعاتو کې لټون غواړي، یعنې ادبي کره کتنه بېلابېلې موخې تعقیبوي او هر لیکوال د ځان لپاره آرونه او موخې لري چې د یو اثر په کره کتنه کې یې تعقیبوي، خو د دې خبرې معنا دا نه ده چې ګواکې لیکوال شخصي موخې لټوي، بلکې د کره کتنې د آرونو په رڼا کې د خپلو موخو په لټه کې وي.

ادبپوهان وایي چې په ټوله کې د کره کتنې برجسته موخې په لاندې توګه دي:

- ✓ د یو اثر د ښېګڼو او نیمګړتیاوو په ګوته کول.
- ✓ د اثر په اړه داوري او قضاوت کول.
- ✓ د یو اثر تجزیه او تحلیل.
- ✓ په کره کتنیز ډول د اثر لوستل.
- ✓ د اثر سنجونه او پرتلنه.
- ✓ د اثر د ښکلاوو پېژندنه.
- ✓ د اثر په معنا او د معنا په معنا ځان پوهول.
- ✓ د هنري ظرافتونو معلومول.
- ✓ د اثر د بنې او جوړښت په چوکاټونو ځان پوهول.
- ✓ د هغو صنایعو او بدایعو په ډاګه کول چې په اثر کې نغښتي، خو څوک ورته په ساده ګۍ نه ځیر کېږي.
- ✓ د هغو آرونو او چلندونو په ډاګه کول چې اثر ته یې ښکلا او ظرافت ورکړی.
- ✓ د اثر ستاینه. (۱۰)
- ✓ د یو اثر په لوستلو کې د درک او پوهېدنې قوه پیاوړې کړي.
- ✓ له لیکوال سره مرسته کوي چې د بیا لپاره د اثر د نورو ښېګڼو ترڅنګ

ښکلا اوظرافت ته هم پاملرنه وکړي.

او دې ته ورته نورې موخې، خو که پورته موخو ته ځیر شو، نو ښایي ډېرې موخې یې سره ورته او یا نږدې وي چې پر دې اساس په یوه ډلبندۍ کې یې شمېرلی شو، خو تر ټولو مهمه خبره دا ده چې دغو ټولو موخو ته رسېدنه ښایي ستونزمنه هم وي، ځکه موږ په دې پوهېږو چې یو لیکوال په یو وخت کې د یو اثر کره له ناکره جلا کول او بیا یې پرتله کول نه شي کولای او نه یې له وسې پوره کار دی، ځکه که چېرې لیکوال په یو اثر پسې داسې ذره بیني سترګې په سترګو کړي، نو له نور ژونده به پاتې وي او ترڅنګ یې د شخصي۔ عقدو ټاپه هم پرې وهل کېدلای شي، نو ځکه وایو چې په موخو کې یې دا خبرې ټولې شاملې دي، خو دا چې کره کتونکی یې کومې په څه ډول تعقیبولی شي هغه د هر ناقد شخصي۔ کار دی، خو د آرونو مراعتول بیا شرط او اړینه خبره ده او همدا لامل دی چې ادبپوهان په دې ټینګار کوي چې ښه، دقیق او پیاوړی کره کتونکی تل د یو ادبي اثر تشریح، توضیح او تفسیر د خپل عالي ذوق او شعور په مرسته په ډېر دقت سره کوي او هڅه کوي چې شخصي مسایل ټول یوې خوا ته پرېږدي او چې کله دا مسایل مطرح شول، بې له شکه کره کتنه یو ستونزمن او له ربړو ډک کار ګڼلای شو؛ نو که خبره لنډه کړو د کره کتونکي دنده دا ده چې لومړی د اثر روح ته ننوځي ځان پرې پوه کړي او بیا یې ښېګڼې او نیمګړتیاوې په ګوته کړي، البته ځینې ادبپوهان ښېګڼې او بدګڼې یادوي، خو زما په نظر که چېرې زموږ عقیدوي مسایلو او تقدس ته په کې سپکاوی نه وي شوی، نو هېڅ اثر بدګڼې نه لري، نیمګړتیاوې به وي، خو بدګڼې نه لري، ځکه بدګڼې څوک نه لیکي.

کره کتونکی به د ادیب پر افکارو او تجربو باندې غور کوي، هغه به له ځانه سره تحلیلوي د اثر سمه جاجونه به کوي، ښکلاییز او ظریف اړخ به یې جوتوي، ګونګ او پټ اړخونه به یې واضح کوي او بالاخره پر بېلابېلو اړخونو او خپل منځي اړیکو او تړاوونو باندې به یې بحث کوي او تر هغې وروسته به یې نیمګړتیاوو ته هم لوستونکي ځیر کوي، نو په دې صورت کې به هم لوستونکي ته او هم د کتاب لیکوال ته تجربه شي، چې په ګانده کې به یې له تکرار څخه ډډه کوي.

د کره کتنې ډولونه

د کره کتنې د ډولونو په اړه ټول ادبپوهان په يوه خوله نه دي، ځينې يې د بېلابېلو ادبي مکتبونو له مخې ډلبندي کوي او ځينې نور يې بيا د ميتودونو له مخې وېش سم بولي، په داسې حال کې چې دغه ډول وېشنې نه يواځې دغه صنف يا جوړښت ته زيان رسوي، بلکې خپله ادبي کره کتنه تر پوښتنې لاندې راولي، ځکه هغه پديده يا ادبي ډول چې تر اوسه يې خپل داخلي جوړښتونه سم نه وي او د انواعو په اړه يې د نظرياتو اختلاف موجود وي، نو هغه به د نورو ليکوالو اثار څه کره کړای شي او ناکره به ترې بېل کړي او که چېرې دا کار کوي هم د کوم معيار له مخې؟

نو د دې لپاره چې دغه پوښتنه ځواب شوې وي او له داخلي کشمکش څخه دغه صنف ژغورل شوی وي، په ټوله کې ادبي کره کتنه پر دوو لويو برخو باندې وېشل کېږي: لومړی نظري کره کتنه، دوهم عملي کره کتنه.

۱- نظري کره کتنه: نظري کره کتنه هغه کره کتنه ده چې د ادبياتو ارزښت او اهميت ته پاملرنه کوي يا په بله وينا نظري کره کتنه هغې کره کتنې ته وايي چې د ادبي اصطلاحگانو، تعريفونو او مقولاتو منظمه او منسجمه ډلبندي کوي او له دې لارې د ادب کره والی له ناکره والي څخه جلا کوي يا داسې محاکات او قواعد مطرح کوي چې په وسيله يې ښه ليکوال او ښه ليکنه له بېکاره ليکوال او ليکنې څخه جلا کوي.

خو ځينې ليکوال بيا په دې نظر دي چې نظري نقد هغه نقد ته وايي چې په هغې کې يواځې ادبي مسايل، د بيان او فنونو مسايل تر کره کتنې لاندې نيول کېږي او د اثر لپاره يواځې تيوري جوړوي، يعنې په خپله اثر تر نقد لاندې نه نيسي-، خو که چېرې له درنو ليکوالو يا پوهانو سره همدا خبره ومنو، نو بيا نظري نقد څه معنا لري، ځکه موږ په لومړيو کې يادونه وکړه چې د کره کتنې لپاره تر ټولو مهمه خبره د اصولو او قواعدو وضع کول نه دي، بلکې هغه په عملي او بې پرې توگه تطبيقول دي چې د هغې په وسيله د اثر کره کول له نا کره کولو څخه جلا کېږي.

پوهان وايي چې د ای، اې، ريچاړډز د ادبي کره کتنې اصول يا (Principles of Literary Criticism) اثر چې په ۱۹۲۴ زېږديز کال کې کښل شوی او د نور

ټروپ فرای د ادبي نقد تشريح يا (Anatomy of Criticism) اثر چې په ۱۹۵۷ زېږديز کال کې کښل شوی د نظري کره کتنې تر ټولو ښې او غوره نړيوالې بېلگې دي.

خو د پښتونخوا مشهور ناقد بيا د نظري کره کتنې په اړه يو بل اړخ ته هم نغوته کوي او وايي: "په نظري کره کتنه کې د فن بنيادي څيزونو باندې بحث کېږي، لکه ادب څه دی؟

مقصد څه دی؟

د دوی ضرورت څه دی؟

ښکلا، تخيل او حقيقت څه دی؟ "(۱۱)

د ښاغلي سحر په څېړنه کې گورو چې د ادب نورو اړخونو ته هم ور داخلېږي او په دې توگه خپله خبره لږ نوره هم غځوي: "په عملي نقد کې په همدغه رغکړی شوي [رغول شوي] اصولو په رڼا کې تنقيد کېږي، د ټولو نه ضروري او اهم څيز دغه بنيادي خبرې، يعنې نظريې دي، په کوم چې د اثر خالق او جاج لگوونکی ايمان لري او ځکه دغو خبرو ته ترڅه حده پورې ساينټيفيک ويلی شو.

دغه فني اصول نه د فنکار په مخ کې وي او هغه د دې په رڼا کې تخليق کوي او خپل غير مادي خيال زمونږ په مخ کې د ټکيو په څېر ږدي او بيا جاج لگوونکی د فن، د هغه د ژوند د گيرچاپيرو حالاتو په رڼا کې دغه څير وگوري، په نظري تنقيد کې وخت او زمانه بدلون راولي، د اصنافو کالبوتونه دومره غټ کړی شي چې فنکار په کې خپل خيالات په اسانه بيانوی شي." (۱۲)

نو گورو چې ښاغلی ليکوال په دې ډول کره کتنه کې د کره کتنې چوکاټ لوی گڼي او هغه د خوشحال بابا خبره:

خو دې توان رسي په لوی درياب کې گرځه
په ويـــــاله کـــــې دې زوال ويـــنم نهنگه

د ليکوال په وينا که هرڅومره د دې ډول کره کتنې چوکاټ پراخېږي په هماغه اندازه زمونږ لپاره د يو اثر د تللو چاره اسانېږي، ځکه ميدان لوی او سترگې څو اړخيزې وي.

که مونږ همدغه بحث ته په دقيقه توگه ځير شو، وينو چې په رښتيا هم د نظري

کره کتنې میدان ستر دی، نه یواځې دا بلکې تر دې هم ستر دی، ځکه موږ د یو بل ناقد لیکوال په نظر کې گورو چې وایي: "نظري نقد یو لړ اصول او روشونه چاپیروي، چې د همدغو روشونو په مرسته په نظري نقد کې له ادب او هنر سره د مربوطو مسایلو او مباحثو ارزیابي کېږي او جاج یې اخیستل کېږي او د ادبي مېچونو او چوڼلو له لارې د تخلیقي آثارو د معیارونو تجزیه او تحلیل کېږي.

ادب څه شی دی؟ کره کتنه څه ارزښت لري؟ د کره کتنې له تخلیق سره څه ارتباط دی؟ نقاد څه مقام لري؟ او د بېلابېلو ژانرونو د فني ښېگڼو او بدگڼو د ټاکلو لپاره د لارښودي اصولو تشکیل او تحلیل، د دغو او داسې نورو پوښتنو لپاره د جوابونو پیدا کول، د نظري نقد کار دی.

یواځې دا نه بلکې د لوړو ټولو پوښتنو پر ټولو جوابونو نقد هم په نظري نقد کې شاملېږي یا په بله ژبه نظري کره کتنه د کره کتنې کره کتنه ده."(۱۳)

اوس دلته گورو چې د ادب ترڅنگ له هنر سره هم سروکار لري، خو دا چې زموږ یې له هنري څېل سره کار نه شته، نو یواځې د ادب پر ځانگړنو بحث کوو.

که خبره را لنډه کړو نظري نقد یا کره کتنه هغې کره کتنې ته وایي چې د یو لړ اصولو، قواعدو او روشونو په رڼا کې ادبي اثار تر تحلیل او تجزیې لاندې نیسي- او په وسیله یې عملي نقد ته لار پرانیستل کېږي یا په بله وینا نظري کره کتنه د وضع شوو اصولو یا د یوې بلې ذریعې له لارې د ادبي تخلیقي اثارو ښېگڼې، غوره والی، بېلوالی او بدگڼې ښیي او په دې توگه عملي کره کتنې ته لار پرانیزي.

۲- عملي یا تجربي کره کتنه: عملي کره کتنه هغې کره کتنې ته وایي چې پر یو مشخص لیکوال او یوې مشخصې موضوع باندې کره کتنه کوي. د ادبپوهانو په وینا په دغه ډول کره کتنه کې ډېر ځله کره کتونکی د خپلو ټاکل شوو معیارونو پر اساس یو اثر تر کره کتنې او ارزونې لاندې نیسي او په هغې کې ادبي ډول مشخص کوي، د اثر جوړښت ټاکي او بالاخره د اثر منځپانگه او بڼه یې تر سپړنې او تحلیل لاندې نیسي. (۱۴)

البته له خپلو ټاکل شوو معیارونو څخه موخه دا نه ده چې د شخصي- ملاحظو له مخې به کره کتونکی د لیکوال په خېټه چاړه منډي، بلکې موخه دا ده چې لیکوال به د کره کتنې له ټاکل شوو روشونو څخه یو یې غوره کوي او بیا به د اثر کره

او نا کره برخې سره جلا کوي، خو داسې چې وړانديزې برخې هم ولري، يعنې د نظري کره کتنې عمده دنده دا وه چې د يو اثر ادبي والي او نا ادبي والی مشخص کړي، د ادبياتو ارزښت او اهميت په گوته کړي، خو عملي کره کتنه بيا د همدغه ادبي او تخليقي اثر ښېگڼې او بدگڼې د وضع شوو اصولو او آرونو له مخې کوي، البته په دې خبره شوې وه چې دغه آرونه دومره چوکاټي هم نه دي چې په ټولو ادبي اثارو کې د کاڼي کرښه وي، خو لږ تر لږه به کره کتونکي ته پرانيستونکې لار وي.

ځينې نور پوهان بيا په دې نظر دي چې ادبي کره کتنه د يو ځانگړي تخليقي اثر بشپړه معرفي او ارزونه ده، يعنې پر يو اثر د پرېکړې کولو لپاره د هغه اثر له قواعدو او فنونو څخه علمي استفاده کولو ته تجربي کره کتنه وايي. د دوی په وينا په عملي کره کتنه کې بايد د نظري کره کتنې له اصولو څخه چې هغه په طبيعي لحاظ پر شننې، تحليل، ارزښت او د څارنې او حاکميت پر کره کتنې ولاړ دي په ضمني توگه گټنه وکړو.

که په ساده الفاظو يې ووايم په عملي کره کتنه کې په کار ده چې د نظري کره کتنې له ښېگڼو څخه استفاده وشي نه دا چې د نقل قول په بڼه ياده کره کتنه تر اغېزې لاندې راولي.

د ساري په ډول موږ په نظري کره کتنه کې ولوستل چې هغه شعر يا دغه کيسه تر کومې کچې ښه ده او د کومو لاملونو له مخې ښه ده، خو په عملي کره کتنې کې پر دې بحث کوو چې ايا فلانی متن "که شعر وي يا هم نثر" تر کومې کچې سم، مطمين او له ټولو اندېښنو څخه لرې دی، ځکه که چېرې موږ د متن اصالت او سموالی زبات نه کړای شو، نو بيا د کره کتنې معنا څه ده او د کومې موخې لپاره کره کتنه کېږي.

په نړيوالو عملي کره کتنو کې موږ کولای شو چې د ډاکټر جانسون او ډرايډن علمي مقالې او د کالريج د ادبي ژباړو يا "Biographia Literaria" اثر ځينې برخې چې د وردز ورث په اړه يې کښلي دي د ژونديو بېلگو په توگه په نظر کې ونيسو.(۱۵)

که د عملي نقد له بحثه تېر شو، نو ادبپوهان په دې نظر دي چې نقد يا کره

کتنه یواځې پر همدې دوو ډولونو باندې منحصره نه ده، بلکې ځینې نور ډولونه هم لري چې په لاندې توگه ورته نغوته کېږي:

۱- نظري کره کتنه، ۲- توضیحي کره کتنه، ۳- قانون جوړوونکې کره کتنه یا نقد.

د قانون جوړوونکي نقد په اړه وایي چې دا ډول قانون تر ډېره د اثر پر منځپانگیز جوړښت، کره والي او ناکره والي سربېره د اثر پر حقوقي مسایلو هم نقد کوي او دا کار په یوې بڼې نه یوې بڼې له ادبي سرقت یا ادبي غلا سره هم اړیکه لري، په دې معنا موږ ډېر ځله گورو چې پر یو اثر او یا مقالې د یو لیکوال نوم لیکل شوې وي، خو چې کله یې هم منځپانگې ته ځیرنه وشي، نو اثر تر نیمایي زیات د بل چا وي او لږ تر لږه یوه حواله هم نه وي ورکړل شوې، نو دغه ډول نقد ته قانون جوړوونکی نقد وایي. (۱٦)

خو ځینې نور ادبپوهان بیا نقد تر دغو ډولونو هم پراخ بولي او په دې نظر دي چې نورې برخې هم لري، لکه:

۱- محاکاتي کره کتنه: هغې کره کتنې ته وایي چې یو ادبي اثر ته د یو خلق شوي انسان یا ژوندي، حقیقي او واقعي موجود په سترگه کتل کېږي او داسې انگېرل کېږي چې په یاد کتاب کې هر څه حقیقي او ربښتینې دي. د دغه ډول کره کتنې نقد پر ربښتینوالي باندې ولاړ دی او پوهان وایي چې د دې ډول کره کتنې بنسټ د افلاطون او ارسطو اثارو ته رسېږي یا د هغوی په اثارو کې د دغه ډول کره کتنې بېلگې لیدل کېږي.

۲- د عمل کولو یا عمل پالنې کره کتنه: هغه ډول کره کتنې ته وایي چې په هغې کې پر لوستونکي د اثر اغېزه او موخې ته یې د رسېدلو یا بریالي کېدلو مسایل څېړي، په دې معنا په دې ډول نقد کې دا مسایل څېړل کېږي، چې د ادبي اثر د بریالیتوب او اغېزې جرړه په څه کې ده او څنگه کولای شو یو داسې ادبي اثر وپنځوو چې پر لوستونکي اغېزه وکړي او مینه وال له ځان سره وساتلای شي.

د پوهانو په وینا دا ډول کره کتنه د رومیانو له مهاله واخله تر اتلسمې پېړۍ پورې په ادبي ټولنو کې واکمنه وه او تر هغې وروسته یې رنگ ورو ورو پیکه شو او نن یې ښایي بېلگې پیدا هم نه کړای شو. د دوی په وینا د دغه ډول ادبي کره کتنې

نومیالی څېرې ډاکټر جانسون او سرفلیپ سیډني دي. (۱۷)

۳- تبییني کره کتنه: په دې ډول کره کتنه کې اثر له لیکوالو سره په اړیکه کې نقد کوي، په دې معنا ګوري چې لیکوال له خپل اثر سره څومره مینه کړې او څومره یې عاطفي برخورد، ځکه په افغانستان کې کره کتنه د دښمنۍ په معنا ده، خو په نورې نړۍ کې چې په یو اثر باندې کره کتنه ونه شي، نو لیکوال یې دومره خفه او نیولې وي چې مه کوه پوښتنه، ځکه له لیکوال سره دا اندېښنه وي چې زما په دې کتاب کې دومره څه هم نه و چې لږ تر لږه یو چا پرې یو څو کرښې کاږلې وای.

پوهان وایي د دې کره کتنې مشهورې څېرې د رومانتیک ښوونځي پلویان دي.

۴- عیني کره کتنه: دا ډول کره کتنه هغې کره کتنې ته وایي چې په کې اثر په خپلواکه توګه د لیکوال له نامه، موقف او دریځ څخه پرته په واقعي توګه تر کره کتنې لاندې نیسي. په دې ډول اثر کې ډېر ځله د اثر پېچلتیاوو، انسجام، توازن، رښتینوالۍ او په خپلو منځونو کې یې له یو بل سره اړیکو او همغږیو ته کتنه کېږي. د ادبپوهانو په وینا برونتیر یې بنسټګر دی او د ۱۹۲۰ لسیزې کره کتونکي، د شیکاګو مکتب او د نوي نقد پلویان یې مشهورې څېرې دي. (۱۸)

البته ځینې پوهان پر دې ډولونو سربېره په کره کتنه کې ځینې نور ډولونه هم اړین بولي او په دې نظر دي چې کره کتنه تر دې دایرې پراخه ده او لاندې نور ډولونه هم لري:

لکه: حکمي کره کتنه، استقرایي، اپلاتوني، ارستویي، مطلقه او نسبي، د اسطوره پېژندنې، اخلاقي، د ټولنپوهنې، تفسیري، تاریخي، قضایي، ټولنیزه، کلتوري، اروایي، متني، امپریسیونیستي، تربیتي او اخلاقي، تحلیلي، اساطیري، ارواپوهنیزه، جوړښتي، د متن، تطبیقي، د حال د شرحې، التقاطي او دې ته ورته نورې کره کتنې هم شته چې د بحث د نه اوږدولو په خاطر یې په هماغو پورته ډولونو بسنده کېږو او اوس په دې بحث کوو چې اوسنی وضعیت یې څنګه دی او ادبي کره کتنې ته تر اوسه پورې کوم زیانونه یا خنډونه په مخ کې پراته دي چې په ټولنه کې یې لکه څنګه چې باید وي ځان ته ځای پیدا نه کړای شو.

ښایي ډېر لاملونه ولري، خو زما په اند لاندې عمده لاملونه د دې لامل شوي

چې زموږ کره کتنې ته یې زیان اړولی او په ټولنه کې یې ځان ته مناسب ځای پیدا نه کړای شو.

د کره کتنې پر وړاندې پراته خنډونه

لکه څنګه چې مخکې هم په لنډه توګه یادونه وشوه له بده مرغه په افغانستان کې لا تر اوسه هم کره کتنه په سمه او بنسټیزه توګه بنسټیزه شوې نه ده او نه هم ورته چندان پاملرنه کېږي، دا ځکه چې په افغانستان کې کره کتنه د دښمنۍ په معنا ده او هر څوک کوښښ کوي چې له دغې دښمنۍ څخه ځان وساتي، حتا زموږ په ادبي ټولنو او بهیرونو کې هم کره کتنه د شخصیتونو او ډلو ټپلو پر اساس کېږي، نه د ټاکل شوو آرونو او فرضیو له لارې؛ ځکه موږ پورته د کره کتنې ډولونه او څانګې یادې کړې چې له بده مرغه په دې برخه کې له څو ګوتو په شمار اثارو پرته بل څه نه لرو.

دا چې ولې دا لړۍ داسې ده ښايي ډېر لاملونه ولري، خو زما په اند لاندې عمده لاملونه د دې باعث شوي چې څوک دې کره کتنې ته زړه ښه نه کاندي:

✓ د کره کتنې ناسمه پېژندنه: موږ په لومړیو کې په دې اړه بحث وکړ چې ایا ادبي کره کتنه یو سبک، لاره، اصول او قواعد دي او که سلیقوي چلند، که چېرې یې سلیقوي چلند وبولو، نو بیا خو موږ ډېرو ناغېړیو ته لار پرانیسته، خو لکه څنګه یې چې یادونه شوې وه په ټوله کې ادبي کره کتنه یو هنر دی، خو داسې هنر چې د همدغه هنریت له امله یې د علم پوړۍ ته هم ځان رسولی دی او د څانګړو قواعدو په رڼا کې کېږي، خو په چوکاټي توګه هم نه؛ ځکه په چوکاټي توګه ترسره کول یې پر مشخصو لارو او تجربو ولاړ وي او د ټولو اثارو تجربې یو ډول نه وي، خو په ټوله کې د ادبي اثر د کره کتنې پر مهال لیکوال ته بویه چې د ادبي مسایلو په ټولو فنونو او څانګړنو پوه وي او د یو اثر د کره کولو پر مهال د اثر د موضوعاتو په اړه کافي معلومات ولري.

د لیکوالۍ په اړه په ډېرو مسایلو پوه وي او ترڅنګ یې د ژبپوهنې په لاره هم تېر شوې وي، د لیکنښو او املاء په اړه تر لیکواله که زیات نه وي، نو کم معلومات خو ونه لري او د ادبیاتو له نوو تیوریو سره هم بلد وي، ځکه په ادبیاتو کې یو بحث دا دی چې ادبیات یو ځانګړی علم نه دی، بلکې تیوري ګانې دي، ځکه تر ډېره د

علم ځانګړنه دا ده چې پر تجربو ولاړ وي، خو تیوري ګانې بیا پر تجربو نه، بلکې پر نوو ملاحظو او نیوکو ولاړې وي، چې همدغه نیوکې او تردید نوې لارې او نوي نظریات زېږوي چې هغه بیا د تیورۍ په نامه نومول کېږي.

په کره کتنه کې بل بحث د سبکونو د پېژندلو مسئله ده، په دې معنا موږ چې کله د پښتو ادبیاتو تاریخ مطالعه کوو، نو ګورو چې په ټوله کې زموږ ادبیات په څو دورو باندې وېشل شوي او وروستۍ دوره بیا په پړاوونو، نو کله چې د دورو یا پړاوونو سبکي ځانګړنو ته ځیر شو، ګورو چې هره دوره او هر پړاو له یو بل سره د سبکې ځانګړنو له پلوه د ځمکې او اسمان هومره توپیر لري چې په دې اړه د ډېرو معلوماتو لپاره د اجمل ښکلي سبک پوهه کتاب له درنو لوستونکو سره مرسته کولای شي.

البته زموږ په ادبیاتو کې کله ناکله د نقد پولې په دې هم ستونزمنې شي چې موږ ډېر ځله د یوې ادبي برخې متخصص ځانګوال په ندرت موندلای شو، په دې معنا موږ چې کله یو اثر نقد کوو ګورو چې په اثر کې یې د ادبي تیورۍ، ادبي نقد، ادبپوهنې او ادب تاریخ برخې ټولې راغلي او له ناقده لاره ورکه شي چې کومه برخه یې په کومه تله وتلي، خو په نورو ټولنو کې بیا دغه ډول ستونزې یا کمې او یا په ندرت موندل کېږي، نو دا هم یوه بله ستونزه ده چې موږ یې لرو.

زموږ په نقد کې ډېر ځله د معلوماتو تشه هم محسوسېږي، د ساري په ډول لیکوال به یوه موضوع تشریح کول غواړي، خو د وضاحت لپاره یې کله ناکله سړی اړ شي چې د یو بل علم اصطلاح یا ایډیم وکاروي، خو دې ته یې پام نه وي چې د نوموړي لوستونکي یا اورېدونکي د هغه ایډیم په اړه کافي معلومات لري او که نه، نو معنا دا چې زموږ اثر باید پر ادبي اړخ سربېره کله ناکله د ارواپوهنې، فلسفې او په ټوله کې د بشري علومو د څانګو په رڼا کې هم تشریح شي او په داسې حالاتو کې بیا کره کتونکي ته موضوع هم یو څه اسانه شي.

په کره کتنه کې بل بحث د وخت او حالاتو دی، په دې معنا چې موږ ډېر ځله د پوهاند حبیبي د پښتو ادبیاتو تاریخ له اثر نه د اوسنیو ادب تاریخونو تمه لرو او په همدې تله یې تلو هم، په داسې حال کې چې د هغه وخت شرایط، امکانات، کتابتونونه او د هغه وخت فقر په پام کې نه نیول اصلاً د کره کتنې آر نه دی، خو که چېرې موږ د هغه وخت حالات په خپل ذهن کې انځور کړل، نو بیا د اثر په وزن او

خلاقيت پوهېدلای شو او د هغه وخت څېړنې په ډېرې اسانۍ سره د اوس له څېړنو سره پرتله کولای شو.

نو په ټوله کې که خبره را ټوله کړو ادبي کره کتونکی باید په ټوله معنا د یوې ټولنې له ادبي اثارو، حالاتو، تیوري ګانو او ورسره اړوندو موادو چې د کره کتنې کېدونکي اثر پورې اړه لري پوه او خبر وي او بیا دې اثر تر نقد لاندې ونیسي، خو له بده مرغه زموږ اکثره اثار د شخصي ملاحظو، سلیقو، د یو چا کم راوستلو، خپلې وړتیا ښودلو، د یو چا شخصي حریم ته د ننوتلو او دې ته ورته لسګونو ملاحظو له مخې کېږي، چې د همدې وجه له مخې نه څوک کره کتنې ته زړه ښه کوي او نه یې هم موجود آرونه معیاري او منل شوي بولي.

✓ په کره کتنه کې بل اصل د بې پرېتوب یا بې طرفۍ دی. په دې معنا موږ چې کله کره کتنه کوو، معنا دا چې داوري او حکم کوو او دا داوري باید د بې طرفۍ پر اساس وي، له بده مرغه افغانستان چې له سیاسي ګوندونه واخله بیا تر ژبنیو او قومي ډلګیو باندې وېشل شوی ډېر ځله زموږ په داورۍ کې هم دغه زهر شیندل شوي ښکاري.

زه د دې خبرې ښه شاهد یم، یو مهال ما د زېري پر جریدې کار کاوه هغه مهال زه دغو مسایلو ته ډېر ښه ځیر شوم، حتا مشرانو استادانو هم د نقد زغم نه و کړی آن د خپلو محصلینو د لیکنو پر وړاندې یې هم غبرګونونه ښودلي وو او په سیاسي مسایلو کې خو یې دومره افراط کړی و چې آن تر شخصي- حریمونو پورې ننوتي وو، نو کله چې په کره کتنه کې دا ډول عقدې را وسپړل شي بې له شکه نقد بې طرفه او د آرونو په رڼا کې نه دی، ځکه موږ دا خبره یاده کړه چې په کره کتنې که د لیکوال شخصیت او شخصي ملاحظو ته نه کتل کېږي، بلکې کره کتنه یې پر اثر کېږي او دا چې د اثر په کره کتنه کې باید کوم مسایل په پام کې ونیول شي پورته پرې تفصیلي خبرې شوې دي.

✓ سلیقوي چلند: په کره کتنه کې بله لویه ستونزه سلیقوي یا شخصي- چلند دی، خو دا سلیقوي چلند څه ته وایي او څه شی دی؟

موږ ډېر ځله فکر کوو چې که کله هم موږ پر نقد کېدونکي اثر خپل نظر ور زیات کړو، نو هغه شخصي چلند دی او هغه نقد دی، په دې ځای کې یوې باریکۍ

ته ځیر کېدل په کار دي او هغه دا موږ وویل چې کره کتنه د نورو ټولو آرونـو ترڅنـګ هنریت هم دی او هنریت هله زېږي چې زموږ د ذوق مرانـدې ادبي خـوا تـه را کـاږل شي، معنا دا چې زموږ د ذهن بټۍ د ادب په اورغالي کې توده شي او دا هله کېـږي چې څه ذوق وپالل شي او څه هم سلیقه خپل فعالیت وکړي، خو که دغه سـلیقه پـه افراطي بڼه په نقد کې په نظر کې ونیول شي، نو هغه بیا د غوږه مـالانۍ پـه معنـا ده او که چېرې شخصیتي خواته لاړه شي بې له شکه هغه تقـریظ دی او د اثـر نقـد نـه، بلکې فردي نقد دی.

موږ چې کله پر اثر باندې د سلیقوي چلند یا کره کتنې بحث کوو موخـه مـو دا ده چې پـه سـلیقوي چلنـد کـې بـه هغـه دواړه بڼـې بایـد شـاملې نـه وي او چـې پـه تخلیقپالنې باندې ولاړه وي نه یواځې د ادب ښېګڼو او نیمګړتیاوو ته مو ځیـر کـوي، بلکې د یادې موضوع په اړه مو له ډېرو معلوماتو او نوو مسایلو هم خبروي.

البته ډېر ځله داسې هم کېږي چې کره کتونکی حتا خپلې خبرې او ذوق هـم پر لیکوال مني، د ساري په ډول موږ په یو اثر کې یوه ګرامري تشه ګورو او ښـه پـرې پوهېږو چې دا نیمګړتیا ده او په ګرامر کې یې اصلي بڼه داسې نه، بلکې داسـې ده، لکه (سربېره پر دې چې د ادبیاتو دنده د عامه افکـارو....)، (پـر دې سربېـره چـې د ادبیاتو دنده د عامه افکارو....) په لومړۍ بېلګه کې سربل او اوسـتربل خپـل ځایونـه بدل کړي او یو د بل پر ځای راغلي چې دا ګرامري تېروتنه ده، خو کـره کتـونکی پـر لومړۍ جملې ټینګار کوي او وایي چې ولـس د هغـې پـر ځـای داسـې ډېـر وایـي او همداسې دا نورې کوچنۍ او لویې ګرامري تېروتنې هم در واخله، نو که چېـرې اوس د کره کتونکي سلیقوي چلند ته ځیر شو، په دې پوهېږو چې په قصدي توګه یې اثـر د خرابۍ خوا ته بوته.

✓ کلیشه يي مسایل: زمـوږ د ډېـرو اثـارو د نقـد نـه کولـو یـو لامـل کلیشـه یـي مسایل دي، په دې معنا همدا اوس هم د استاد حبیبي له اثارو څخه زیاته اسـتفاده کېږي، خو په عین حال کې یې بیا نقدوو هم، یعنې نـه نـوو مراجعـو تـه سر ورښـکاره کوو او نه ترې خبر یو او که استفاده هم تـرې وشي، یـو ډول د شـک پـه سـترګه ورتـه کتل کېږي. زما په یاد دي یو مهال په یوه نشراتي غونډه کې مو پـر ځینـو مسـایلو او مقالو باندې بحث کاوه، یو ښاغلي څېړونکي یوه مجله را واخیسته او هغه یې په ډېرو

سختو الفاظو رد کړه او نقد یې پرې وکړ، خو چې کله مو د علت پوښتنه وکړه، نو دلیل یې دا و چې نوموړي په کې له زړو اثارو هېڅ استفاده نه ده کړې او ټول اثار یې نوي دي.

په دې کې شک نه شته چې نوي اثار به هم خپلې نیمګړتیاوې لري، خو په هغه ټولنه کې چې لا هم علم او نظریات یې د اتیا کالو پخواني نظریات وي او لا هم له نوو علومو او اصولو سره په کې د دښمنۍ اعلان کېږي په هغه ټولنه کې به علم څه پرمختګ وکړي او کره کتنه به څه وده!.

دا منلې خبره ده چې لیکوال خلاقیت ونه کړي، نو کره کتونکی هم خلاقیت نه شي کولای، خو که له یوه اړخه خلاقیت وي او له بله اړه نه بیا هم ستونزه نه حل کېږي.

ډاکټر سروس شمیسا وایي: "ادبي کره کتنه یو خلاق کار دی او ادبي کره کتونکي ته بویه چې د لیکوال تر کچې د عالي او خلاق ذوق څښتن وي، خو له لیکوال سره به یې توپیر په دې کې وي چې هغه به ځینې تېروتنې د خلاقیت او نویوالي له امله کوي او دی به د هماغه نویوالي په رڼا کې لیکوال تېروتنو ته ځیر کوي یا کېدای شي لیکوال په هغو ټولو علومو او اصولو نه وي خبر، خو کره کتونکي ته بویه چې له هغو ټولو څخه خبر وي او په اړه یې سم قضاوت وکړي یا له دغو علومو څخه د اثر د کره کولو لپاره د ابزاري وسایلو په توګه د اثر په تحلیل او تشریح کې ګټنه وکړي." (۱۹)

نو که خبره را لنډه کړو زموږ په زیاتو اوسنیو یا معاصرو کره کتنو کې چې د نوښت کوم څرګ نه لګي د پورته ټولو لاملونو ترڅنګ یې یو ستر لامل دا هم دی.

✓ له اثر سره عادي چلند: زموږ د کره کتنو لویه تشه دا هم ده چې موږ ډېر ځله د اثر پر عادي او سطحي مسایلو خپل وخت تېروو، د ساري په ډول دا کتاب په دومره مخونو کې په یوې داسې پښتۍ د فلانۍ ټولنې له خوا په دومره کال کې چاپ شوی. په دې کتاب کې د فلاني او فلاني لیکنې راغلي او د موضوع په اړه یې داسې ویلي بیا وایي چې دا اثر چې کومې ټولنې چاپ کړی تر اوسه پورې یې دا دا کارونه کړي او په راتلونکي کې به داسې کارونو ته هم اوږه ورکړي، د کتاب پښتۍ چې چا ډیزاین کړی، ډېر ښه انځورګر دی او په دې ځوانۍ کې یې دومره او داسې

کارونه کړي، په حقیقت کې دا ټولې هغه خبرې دي چې لوستونکی هم له ځان سره د بېلارۍ خوا ته بیايي، ځکه موږ په خپلو کره کتنو کې دا ډول خبرو او بې ځایه تشریحاتو ته اړتیا نه لرو او نه هم د دې اړتیا محسوسېږي چې لیکوال باید خپل اثر په فلاني فونټ کې نه، بلکې په فلاني کې نیولای وای او یا یې سایز دومره نه، بلکې دومره نیولای وای.

دغه ډول خبرې له یوې خوا له اثر سره سطحي چلند دی له بلې خوا لوستونکي بلې خوا ته بوختوي او دریمه خبره دا چې محترم کره کتونکی په خپله هم د اثر په اړه بشپړ معلومات نه لري، خو دا چې له خلکو څخه ځان کم نه ګڼي او یا له خلکو هېر شوی، نو ځکه یو ځل بیا خلکو ته ځان ور یادوي، نور هېڅ معنا هم نه لري.

✓ کره کتونکی باید د یو واحد دریځ او یو واحد او معیاري لیکدود تابع وي، یعنې د لهجو قرباني شوی نه وي، ځکه نن سبا په پښتو ژبه او ادب کې لویه ستونزه د لهجو ده، ځینې ډلې شته چې خپله لهجه تر معیاره هم اوچته بولي، په داسې حال کې چې مشرانو به یې قطعاً دا کار نه وي کړی، نو ځکه یې ډاکټر سروس په اړه کاږي: "باید په پام کې ولرو چې کره کتونکی په خپلې ارزونې او تحلیل کې یو داسې منظم سیستم یا منسجم او واحد نظام جوړ کړي چې په هغې کې د متن ټولو پوښتنو ته په یو ډول او یو لیکدود ځواب ومونډلای شي او په ورته وخت کې یې د ځوابونو اجزاوې سره په تضاد او ټکر کې نه وي، یعنې داسې نه وي چې موږ د ادبي مسایلو په توضیح کې لیکوال یا مذهبي معرفي کړو او یا هم کافر یا په ځینو مخونو کې لیکوال راته عارف معلوم شي او په ځینو کې کمونیست او په دې توګه د خپلو زهرجنو افکارو له امله د لیکوال شخصیت له صفر سره ضرب کړو". (۲۰)

د دې خبرې ژوندۍ بېلګې زموږ په ټولنه کې هم شته، یو مهال ما د کابل مجلې په پاڼو کې د یو ښاغلي مقاله خپره کړې وه، یوې ډلې مخالفینو یې مقاله لوستې وه او هره ورځ به یې زه احضارولم چې دا مقاله دې ولې خپره کړې، له دې مقالې نه سیاسي بوی خېږي او دا یو ډول... افکار بیانوي او دې ته ورته ځینې نورې خبرې چې آن د تکفیر تر بریده رسېدلې. له دې سره چې ما خپل ډېر دلایل وړاندې کړل او ټینګار مې همدا و چې دا موضوع د ادبیاتو په روح پورې تړلې او د

ادبیاتو ډېر ژور مسایل بیانوي، خو پر چا یې منې. د دغو ښاغلو دا مناظره دومره اوږده شوه چې اخر یې پر ما هم د هماغو ګوندي خلکو د زوی نوم کېښود.

پر دې سربېره یو مهال د یو لوی ادبي شخصیت په اړه غونډه جوړه شوې وه او په دې غونډه کې ډېرې علمي او اکاډمیکي مقالې ولوستل شوې، د پوښتنو پر مهال یو چا لاس پورته کړ او د وخت اجازه یې وغوښته، کله چې وخت ورکړل شو، نو هغه لومړی پر هماغه شخص نیوکې پیل کړې چې دا غونډه یې په ویاړ جوړه شوې وه او ویې ویل دا ډېر خراب شخص و، ځکه له یوې خوا یې شراب ښکل چې په خپلو شعرونو کې یې په خپله خوله یادونه کړې او بل یې د سرو زرو په جام کې ښکل چې دې ته په اسلام کې افراط او تفریط وایي، یعنې هم یې حرام کار کړی او هم یې په کې تفریط کړی، نو موږ په خپلو لیکنیو نقدونو کې هم دا او دې ته ورته بېلګې خورا ډېرې لرو چې یواځې پر همدې دوو یې بسنده شو.

✓ د یوې سمې او مناسبې لارې نه ښوول: د پورته څرګندونو او د کره کتنې د آرونو له مخې دا جوته شوه چې کره کتونکی یواځې کره کتونکی نه دی، بلکې یو ښه مربي، لارښود او استاد هم دی، هغه له دې سره چې د لیکوال متن ټوټه ټوټه او برخې برخې کوي، ښېګڼې یې یوې خوا او بد ګڼې یې بلې خوا کوي، خو په ورته وخت کې ورته بویه چې د نیمګړتیاوو لپاره یې ښې، په زړه پورې او د علم په رڼا کې لارې هم وړاندیز کړي، چې کومه برخه لرې او پر ځای یې کوم مسایل د کومو اسنادو له مخې راوړي. (۲۱)

که چېرې زموږ کره کتونکي د اثر نیمګړتیاوې بیان کړي او بیا ورته لارښونه ونه کړي، نو معنا به یې داسې وي، چې یو څوک ډاکټر ته ورشي هغه یې ناروغي تشخیص کړي، خو د درملو په نامه ورته څه تجویز نه کړي او ناروغ په خپل حال پرېږدي او یا درمل ورکړي، خو د خوړلو لارښوونه یې ورته ونه کړي، که چېرې ناقد اثر نقد کړي، نیمګړتیاوې یې په ګوته کړي او د حل لارې ورته وړاندیز نه کړي، بې له شکه به له لیکوال څخه لاره ورکه کړې او شونې ده چې په ګانده کې لیکوال بیا د هېڅ شي د لیکلو لپاره هم زړه ښه نه کړي او دا کار د دې لامل کېږي چې موږ خپلې نوې پوهې، تیوري ګانې او آن شهکار اثار له لاسه ورکړو چې زما په اند دا کار

بې له شکه له ادبي دنیا سره نه یوائځې ظلم دی، بلکې وحشت او حتا په لویه کچه تېری هم دی.

پایله

که خبره را ټوله کړو موږ د ادبي کره کتنې په اړه لږو ډېرې خبرې وکړې او د هغې ډولونه مو هم روښانه کړل، اوس راځو دې ته چې له دې دومره آرونو، اصولو او اثارو سره سره بیا هم ولې زموږ کره کتنه د کره کتنې په څېر نه ده او یا ولې تر اوسه پورې کره کتنه په سمه او دقیقه توګه بنسټیزه شوې نه ده؟

بې له شکه چې پورته یې په اړه تر یو ځایه خبرې وشې او لاملونه یې په ګوته شول، خو بیا هم زه دې پایلې ته رسېدلی یم ترڅو چې زموږ کره کتونکي خپلې شخصي- او سلیقوي ملاحظې پرې نږدي، ترڅو چې زموږ کره کتونکي ډلې او ډلبازۍ پرې نږدي، ترڅو چې زموږ کره کتونکي د ادبیاتو په ټولو برخو، علومو، فنونو، اصولو، ګرامر، قاعدو، لیکوالۍ او انشاء ځان پوه نه کړي تر هغې به زموږ نقد همداسې له زهرجنو او بې خونده خبرو ډک وي او ترڅو چې موږ نړیوالې غوره او بریالۍ تجربې خپلې ټولنې ته را انتقال نه کړو، تر هغې به زموږ دودیز او عقدوي نقد دوام لري.

د دې لپاره چې له دې ناروغۍ مو خلاصی موندلای وي په کار ده چې بې پرې او پرته له هر ډول عقدو څخه اثر د ادبي آرونو او د ه کره کتنې د منل شوو معیارونو په رڼا کې نقد کړو، ښېګڼې او بدګڼې یې په ګوته او بیا ورته ښې، مناسبې او د ټولنې له نزاکتونو سره سمې لارښوونې او وړاندیزونه وکړو، نو هله به زموږ نقد د نقد په څېر یا نقد وي او که داسې ونه کړو، نو تمه نه شته چې په نږدې ګانده کې دې هم دا ستونزه هواره شي.

مأخذونه

۱- عرب علي رضایي، واژګان توصیفی ادبیات، لومړی چاپ، د معاصر فرهنګ خپرونې: تهران، ۱۳۸۲ لمریز کال، ۱۷۹ مخ.

۲- عبدالخالق رشید، د پښتو هنري ادبیاتو د کره کتنې لنډه تاریخچه، دوهم چاپ، د افغانستان ملي تحریک، فرهنګي څانګه: کابل، ۱۳۹۴ لمریز کال، ۱۲ مخ.

۳- همدا اثر، ۱۳ مخ.

۴- محمد شريفي، فرهنگ ادبيات فارسي، لومړی چاپ، د نشـر نـو فرهنـگ خپرونه: تهران، ۱۳۸۷ لمريز کال، ۱۴۲۴ مخ.

۵- نصرالله ناصر، علي محمد منگل، حضرت محمد وياړ او نور... پښـتو- پښـتو تشريحي قاموس، څلورم ټوک، د افغانستان د علومو اکاډمي، د ژبو او ادبيـاتو مرکـز: کابل، ۱۳٦۵ لمريز کال، ۳۵۴۹ مخ.

٦- عبدالحسين زرين کـوب، نقـد ادبـی، د اميـر کبيـر خپرونـه: تهـران، ۱۳۷۳ لمريز کال، ۵ مخ.

۷- سـيدمحی الـدين هاشـمي، د ادبپـوهنې څـانگې، مـيهن خپرندويـه ټولنـه: پېښور، ۱۳۹۳ لمريز کال، ۵۱۵ مخ.

۸- همدغه اثر، ٦۱٦ مخ.

۹- سيروس شميسا، نقد ادبی، څلورم چاپ، فـردوس خپرندويـه ټولنـه: تهـران، ۱۳۸۳ لمريز کال، ۲۵ مخ.

۱۰- محمود جعفری، جايگاه نقد ادبی در ادبيات معـاصر افغانسـتان، انټرنټـي پاڼه، اخيستل شوی ۱۳۹۷/ ۱/ ۱۳

http://www.farda.org/articles/10_updates/100400/Soy_farda_poem_m_djaferi.htm

۱۱- سـحر يوسـفزی، ادب څـه دی؟، پروگريسـوا پرانـر منگـوره، سـوات، دوهـم چاپ، ۱۹۸۰ م کال، ۱۰۳ مخ.

۱۲- همدا اثر، ۱۰۳ مخ.

۱۳- د ادبپوهنې څانگې، ۵۸۴ مخ.

۱۴- محمود جعفری، جايگاه نقد ادبی در ادبيات معـاصر افغانسـتان، انټرنټـي پاڼه.

۱۵- هدی صادقی مرشت، نقدی ادبی چيست؟، کف داستان انټرنټي پاڼه.
http://cafedastan.net/post-181.aspx

۱٦- زلمـی هېوادمـل، د کـره کتنـې ډولونـه "تـاليف او ژبـاړه"، د افغانسـتان د ليکوالو انجمن: کابل، ۱۳۷۰ ل کال، ۳۲ مخ.

۱۷- محمود جعفری، جایگاه نقد ادبی در ادبیات معـاصر افغانسـتان، انټرنټـي پاڼه.

۱۸- محمود جعفری، جایگاه نقد ادبی در ادبیات معـاصر افغانسـتان، انټرنټـي پاڼه.

۱۹- ډاکټر سروس شمیسا، نقد ادبي، ۲۳ مخ.

۲۰- ډاکټر سروس شمیسا، نقد ادبي، ۲۹ مخ.

۲۱- محمود جعفری، جایگاه نقد ادبی در ادبیات معـاصر افغانسـتان، انټرنټـي پاڼه.

ژباړن: صدیق الله بدر

د نړۍ د نومیالیو لیکوالو د لیکوالۍ بریالۍ تجربې

لنډیز

معمولاً د نړۍ د مشهورو او پېژندل شوو لیکوالو ژوندلیکونه او ژوند پېښې څکه ژباړل کېږي چې نورو ته‌ولنو ته اوچت پیغامونه لري، ما هم په همدې نېت په دې ژباړه کې د نړۍ د مشهورو لیکوالانو، لکه: لیا موریارتي، سوفي کینسلا، جوجو مویز، اورسولا لوگین او دې ته ورته نامتو لیکوالو د لیکوالۍ او د ژوند تجربې له درنو لوستونکو سره شریکې کړې، چې د دې ژباړې له امله زموږ د سیمو ادبیات د نړۍ په سرلارو ادبیاتو کې شمېرل کېدای شي.

ما په دې ژباړه کې هڅه کړې چې د دغو شاغلو د ژوند تجربې او د لیکوالۍ بریالۍ تجربې په دې نیامت شریکې کړم چې له امله یې زموږ ادبیات هم د نړۍ په سرلارو ادبیاتو کې راشي او زموږ ولس ته ډېر څه ورکړي.

سریزه

که خبره د ژباړې د کمیت وي، نو باید داسې اثار یا مقالې وژباړل شي، چې عامو لوستونکو ته هم جذابیت او په زړه پورې والی ولري، خو که خبره د کیفیت وي، نو موږ باید بیا د مسلکي کېدلو خوا ته لاړ شو او د مسلکي کېدلو پر خوا گامونه پورته کړو.

تر اوسه چې زموږ په ادبیاتو کومه نیوکه کېږي د نورو ټولو لاملونو ترڅنگ یې یو ستر لامل دا هم دی چې ژباړې په کې ډېرې شوي او کمیت یې په کافي اندازې زیات شوی، خو د کیفیت ژباړې ډېرې کمې دي او باید کیفیت ته ډېره توجه وشي،

معنا دا چې کومې ژباړې چې شوي هغه د ادبیاتو تشې هم نه شي ډکولای، نور علوم خو پر ځای پرېږده، نو په کار ده چې ژباړې د مسلک او تخصص پر اساس وشي، نه د زیاتوالي او ناسم ذوق له مخې.

په دې مقاله یا ژباړه کې چې کوم څه تاسې لولئ هغه د نړۍ د پېژندل شوو مشهورو لیکوالو د لیکوالۍ او د ژوند تجربې دي، چې زموږ ادب او په ټوله کې فرهنګ ته ډېر څه ورکولای شي، نو له ژباړې یې زما موخه یواځې او یواځې همدا وه.

د څېړنې اهمیت او مبرمیت

هره څېړنه د یو اهمیت او مبرمیت لپاره کښل کېږي، د دې لیکنې یا ژباړې اهمیت او مبرمیت په دې کې دی چې له یوې خوا د بهرنیو لیکوالو او ادیبانو له بریالیو تجربو سره اشنا کېږو او له بلې خوا د ادبیاتو اصلي لوری پیدا کولای شو چې باید څنګه وي، ځکه ادبیات او یا په ټوله کې لیکوالي د وړتیاوو او زړه راښکون پر بنسټ ولاړه ده، نه د شخصیت او شخصي ملاحظو پر اساس.

د څېړنې موخه

د دې ژباړې موخه په دې کې ده چې موږ ته د نړۍ بریالۍ تجربې را په ګوته کوي او په وسیله یې موږ د نړۍ اوچتو او شهکار ادبیاتو ته لار پیدا کوو او په دې توګه پښتو ادب هم د نړیوالو ادبیاتو او ژبو سیاله کېږي.

د څېړنې پوښتنې

په دې څېړنه کې تر ډېره لاندې پوښتنې ځواب شوې دي:

✓ لیان موریاتي څه ډول لیکل کول؟

✓ سوفي کینسلا څوک و، څه وخت یې پر لیکوالۍ پیل وکړ او کوم اثار یې وپنځول؟

✓ جوجو مویز څه ډول لیکوال و، د لیکوالۍ بریالۍ تجربې یې کومې دي او څنګه بریالی لیکوال شو؟

✓ اورسولا لوګین څوک دی او کوم مشهور کتابونه یې کښلي؟

او دې ته ورته کوچنۍ پوښتنې په کې ځواب شوې دي.

د څېړنې ميتود

دا چې دا متن ژباړه ده، نو ميتود يې هم تشريحي او تحليلي دی.

اصلي متن:

ليان موريارتي څه ډول ليکل کوي؟

ليان موريارتي د ۱۹۶۶ کال د استراليا په سيدني کې زېږېدلې او پـه ۲۰۰۴ کال کې يې په يوې چاپ خونې کې د تبليغاتو او بازارموندنې په برخه کـې تـر کلونـو زيار وروسته، ليکوالۍ ته مخه کړې ده.

موريارتي په ۲۰۱۳ کـال کـې خپـل لـومړی نـاول وليکـه چـې ((د خاونـد راز)) نومېده. د خاوند راز يو خندوونکی، غم انګېزه او له تعليق او تلوسې نه ډک نـاول دی چـې تراوسـه ۳ مليونـه ټوکـه پلـورل شـوی او پـه ۳۵ ژبـو ژبـاړل شـوی دی. درې ارزوګانې، وروستۍ کاليزه، هغه څه چې له اليس هېر شول، ستر واړه درواغ، د خاوند راز او لوی ګنهکار د موريارتي يو شمېر چاپ شوي ناولونه دي.

دلته له موريارتي سره د استراليا د پېژندل شوي ناول ليکونکي کيت فوريست او د ګاردين او ځينو نورو خپرونـو د مرکـو لنـډيز او ورسره پـه رايټـر دايجسـټ کـې د موريارتي د ليکلو اووه ځانګړې طريقې درسره شريکوو.

زه ځکه تل په خپلو کتابونو کې له سيدني غږېږم چې خپـل اسـتوګن مـې دی، په کې ډېره بلده يم او مجبوره نه يم چې د پېژندلو لپاره يـې څېړنـه او مطالعـه وکـړم، خو يو څه بايد ووايم او هغه دا چې زه په ځانګړي ډول کوم ځيز ته اشاره نه کـوم. پـه دې برخه کې چې د نړۍ په کچه ما کوم ايميلونه ترلاسه کړي، ما ته ډاډيينـه راکـوي او داسې احساس کوم چې خلکو زما په تجربو کې ځان شريک احساس کړی دی.

زه په کمپيوټر ليکل کوم، په لومړيو کې به مې چې په کمپيوټر ليکل کـول، سر راباندې ګرځېده خو اوس ورسره عادي شوې يم او په کمپيوټر له ليکلو خوند اخلم.

همدا چې کمپيوټر ته کښېنم بايد ليکل پيل کړم، خو غواړم چې د ورځې درې ساعته ښه کار وکړم. زه هېڅکله هم په خپلو ناولونو او داسـتانونو کـې د واقعـي ژونـد له شرايطو استفاده نه کوم. که وغواړم يوه پېښـه پـه يـو روغتـون کـې انځـور کـړم، يـو داسې چاپيريال رامنځ ته کوم چې له پېښو شوو مواردو په کې استفاده ونه کړم، خـو کولای شم چې وګورم دا هغه څه دي چې په يوه پېښه کې رامنځ ته کېږي.

زه تل له ځان سره دا وایم چې هېڅکله هم باید د خپل داستان لپاره له حقیقي ژونده په بشپړ ډول یو شخصیت را پټ نه کړم، خو چاره نه شته یو څه باید له خلکو راواخیستل شي.

ځینې لیکوال وړې لفافې لري چې خپل کرکټرونه په کې ورنغاړي، خو زه یواځې د شخصیتونو لیکل پیلوم. زه خپل کرکټرونه پېژنم او په دې پوهېږم چې څه ټکه رالوبېږي او زه چېرته روانه یم. غواړم یوه صحنه داسې وکښم چې له هیجانه ډکه فضا ولري. زه لیکلو ته په تمه ناسته یم، لیکل د مینې وړ یو احساس دی.

تازه کارو ته مې توصیه دا ده چې یواځې پر خپل داستان فکر وکړي، نه په نورو څیزونو لکه د هغه پر چاپولو، خرڅېدلو او عاشقانه کولو.

له دې مه وېرېږئ چې څوک به مو خیال غلا کړي. که ځان د لیکلو په خوند کې ډوب کړئ او په پای کې بیا بیا سمونې او اصلاحاتو ته مخه وکړئ. کله چې مو دا کار وکړ بیا کولای شئ چې هغو نورو فکرونو ته هم تم شئ.

د ناول د لیکلو لپاره یوه ښه خبره دا ده چې تاسو یوه خیالي نړۍ رامنځ ته کوئ او کله چې ورته اړتیا پیدا کوئ، کولای شئ په هغه کې دمه شئ .

هر ځل چې لیکل پیلوم، د تاکلو کلماتو پر لیکلو ژمنه کېږم. پرته له دې مجبوره کېږم چې د ترسره شوي کار پر بیا کتلو او اصلاح کولو ډېر وخت ولګوم.

کله چې لیکل نه شم کولای یا یوه پیاله چای څښم یا خواړه خورم یا پلی تګ کوم او یا هم حمام کوم، خو ډېر ځله هغه څه چې باید ترسره کړم هغه لیکل دي.

د ورځپاڼو او کتابونو لوستل، خلکو ته غوږ نیول، په قهوه خانو کې د خلکو د مکالمو اورېدل، کورنی ژوند او فولکلور، هغه څه چې هلکان او نجونې یې سره وایي، تلیفوني اړیکې او شخصي تجربې دا ټول د یو داستان د لیکلو لپاره زما د الهام سرچینې دي.

زه په خپلو ناولونو کې طنز کاروم، ښایي څوک تېرباسم، خو حقیقت دا دی چې ژوند همداسې دی، لکه له رڼا او تیارې جوړ ترکیب.

سوفي کینسلا څه ډول لیکل کوي؟

بریتانیایي لیکواله او ژورنالیسته سوفي کینسلا چې اصلي نوم یې مدلین ویکهم دی، په ۱۹۶۹ کې زېږېدلې ده. نوموړې په اکسفورډ کې زده کړې کړې دي.

هغې د موسیقۍ په برخه کې زده کړې پیل کړې، خو یو کال وروسته یې خپله رشته بدله کړه او د اقتصاد، سیاست او فلسفې زده کړې ته یې مخه کړه. مخکې تر دې چې هغه د ټولو د خوښې په لیکواله بدله شي، مالي او اقتصادي ژورنالیسته وه.

کینسلا هغه لیکواله ده چې په پېرلـو روږدې، کـولای شـې یـو راز وساتې؟، د واده شپه او بې کوره الهې کتابونه یې په ملیونونـه ټوکـه خـرڅ شـوي او لـه ځلوېښـتو څخه په زیاتو ژبو ژباړل شوي دي. له (په پېرلو روږدې) کتاب څخه یې سینمایي فلم هم جوړ شوی دی.

کینسلا له دویچه وله او یو شمېر نورو رسنیو سره د خپلې لیکوالۍ او لیکلـو پـه طریقو غږېدلې چې دلته یې لنډیز درسره شریکوو:

کله کله داسې پېښېږي چې څه ونه شم لـیکلای، نـو لـه دې امله بـازار تـه سر ورښکاره کوم ځکه بازار راته الهام بخښونکی ځـای دی. پـه بـازار کـې ګـرځم، خلـک وینم، خبرې اورم، نوي او زاړه شیان مې لـه سـترګو تېرېـږي او یـا د خپـل همیشـني عادت له مخې یو څه را اخلم.

د خپلو کتابونو موضوعات له کومه کوم، دا هغه پوښتنه ده چې بیـا بیـا مطـرح کېږي. هر کتاب له یو کوچني فکر نه راپېلېږي. زه دغه فکر ته پراختیـا ورکـوم او بیـا پر طرحې کار کوم.

ډېر ځله د لیکلو لپاره یوې قهوې خانې ته ځم، دا ما ته د الهام اخیستلو یو ښه مکان دی. هلته ډېر وخت تېروم. کله چې کیسه، کرکټرونه او ستونزې مې وموندلې، د ناول لیکل پیلوم.

پخوا مې د مدلین ویکهم په نوم لیکل کول، خو له ۲۰۰۰ کـال نـه راهیسـې د سوفي کینسلا په نوم کتاب لیکم، دا خپـل دلیـل لـري. وګـورئ کلـه چـې یـو څـوک وغواړي کتاب ولیکي، تل یو غږ او یا یو کرکټـر الهـام بخښـونکی کېـږي او د لیکـوال لیدلوری ټاکی. د مدلین کتابونه یو څـه جـدي او ډراماتیـک شخصـیت لـري، خـو د کینسلا آثار مـسرت بخښونکي دي. دا لیکوالي ځانته ځانګړې مقامونه لري. هر کلـه چې د لیکلو لپاره له دې دوو نومونو یو یې غوره کوم، هڅه کوم چې د هغه له لیـد نـه لیکل وکړم.

ځوانو لیکوالو ته مې مشوره دا ده چې تل لـه ځـان سره د یادښـت یـوه کتابچـه

ولري. هر هغه څه چې يې په ذهن کې ګرځي، ويې ليکي حتی په هغه شېبه کې که کوم ټکی بې ربطه هم ورښکاره شي.

که غواړئ چې ليکوال شئ، هېڅکله هم له لوستلو لاس وا نخلئ، مطالعه واقعاً حياتي خبره ده. وړه چې وم، د سهارني په وخت مې له نورو سره د خبرو کولو په ځای د بيسکېټونو او شيدو پر قوطيو ليکل شوې کرښې لوستلې.

د ليکوال يا ليکوالې په توګه د نورو د رضايت ترلاسه کولو لپاره په کار ده چې ځان د يوه لوستونکي په ځای حس کړئ او دا ومومئ چې د کوم ډول اثر لوستل غواړئ. غواړمه دا ووايم، هغه څه وليکئ چې خپله تاسې خوښ او راضي ساتي.

زه د يوه نوي کتاب د ليکلو په وخت کې هڅه کوم چې خپل کار له نورو پټ وساتم، ځکه اوس دې باور ته رسېدلې يم چې ليکوال تر نورو ډېر اسيب پذيره او مات زړي دي. ډېر ژر تر اغېزې لاندې راځي. د دې لپاره چې د بشپړې ازادۍ په حالت کې ليکل وکړئ او د نورو د قضاوتونو له سيورو لرې اوسئ او له دې امله کومه اندېښنه درسره نه وي، په خصوصي ډول ليکل وکړئ او يا د ليکلو تمرين ترسره کړئ.

زما په نظر د يوه ليکوال لپاره تر ټولوسخت کار د خپل غرړ مونډل دي. دې ته بايد ځير واوسو چې په کومه بڼه د کومو شيانو له ليکلو خوند اخلو. په دې توګه هغه څه چې غواړو، کولای شو چې ويې ليکو. حقيقت دا دی چې د هر کتاب ليکل سخت کار دی او کېدای شي په يوه مرحله کې د هر چا سر په ديوال ولګېږي. ښايي د داستان په کلي طرحه کې کومه تشه رامنځ ته شي او يا دا وسه مو نه وي چې يوه صحنه په ښه ډول پای ته ورسوو، خو مهم ټکی دا دی چې په هر ډول چې کېږي خپل کار بايد پای ته ورسوو. حتی که چېرته لومړۍ نسخه ډېره غوره نه وي او بيا ليکلو او اصلاح کولو ته اړتيا ولري، حداقل تاسو خو د يو کتاب ليکل پای ته رسولي چې وروسته به يې بيا ليکلو ته اوړه ورکوئ.

کوم وخت چې وپوهېږم نور نو ليکلو ته دوام نه شم ورکولای، پلي تګ ته مخه کوم، خو هېڅکله هم د ليکلو د بيا پيلېدو په تمه مخامخ کمپيوټر ته نه کښېنم. ډېر ځله مې په همدې بڼه د داستان ليکلو په وخت کې راپيدا شوو ستونزو ته حل لاره مونډلې ده.

هر څوک د ويلو لپاره يو داستان لري او هرڅوک کولای شي خپل ليکل بهتره

کړي. د لیکلو او لیکوالۍ ځینې تکنیکونه زده کېدای شي، تاسو هم هڅه وکړئ زده کړه وکړئ او خپل کار بهتره کړئ. زه اوس هم د هر کتاب له لیکلو سره نوي ټکي زده کوم.

دا لیکل دي چې تاسو پسې ګرځي او تاسو پیدا کوي. له ځان سره دا فکر مه کوئ چې غواړئ د داوینچي راز په څېر یو کتاب باید ولیکئ. تاسې خپل لیکل وکړئ، تاسې به په خپله د راتلونکي یوه ستره پدیده یاست.

کومېډي لیکل مې خوښېږي، آن تر دې بریده چې غواړم یو پیغام د طنز او شوخۍ په وسیله نورو ته ولېږدوم؛ ځکه زه غواړم خلک وخندوم او خوښ یې وساتم. زه واقعاً نیکمرغه یم او دا ځکه چې زه لیکل کوم، زه هغه کار ترسره کوم چې ورسره مینه لرم.

د جوجو مویز د لیکوالۍ شېبې:

جوجو مویز چې بشپړ نوم یې پاېولین سارا جو مویز دی، په ۱۹۶۹ کال په لندن کې زېږېدلې ده. نومورې له ۲۰۰۲ کال راهیسې د عاشقانه ناولونو لیکلو ته مخه کړې چې تر اوسه یې دوه ځلې د عاشقانه ناول جایزه ترلاسه کړې او آثار یې د دنیا په یوولسو ژبو ژباړل شوي دي.

له بارانه تېښته، خارجي مېوه، د معشوقې وروستی لیک، د طاووس پلورنځی، د ناویانو کښتۍ، نقره یي خلیج، د شپې موسیقي، نڅاګر اس، زه له تا مخکې، هغه نجلۍ چې تا پرېښودله، یو د یو دپاسه، له تا وروسته او یو یواځې په پاریس کې د نومورې چاپ شوي ناولونه دي.

دلته چې څه له تاسو سره شریکوو، له جوجو مویز سره د یوې مرکې لنډیز دی، چې هغې په کې د خپلې لیکوالۍ او د لیکلو په طریقې غږېدلې ده.

کیسې له خپل شاوخوا ماحول نه پیدا کوم. کله کله کرکټرونه په مجزا ډول ذهن ته مې لاره کوي، وروسته دغه کرکټرونه سره یوځای کوم.

یو لیکوال باید د خپل داستان له ټولو کرکټرونو سره خواخوږي ولري او ځان د هغوی پر ځای احساس کړي. که داسې ونه کړي خپل کرکټرونه په سمه توګه انځورولای او هغه ته وده ورکولای نه شي.

که چېرته د یوې حساسې احساسي او هیجاني صحنې د لیکلو په وخت کې

سترګې مې له اوښکو ډکې نه شي، پوهېږم چې صحنه مې ښه نه ده انځور کړې، کله هم چې غواړم د لوستلو په وخت لوستونکي ته یو حس پیدا شي، لومړی باید دا حس ما راوتخنوي.

ما خپل ځانته د کار کولو وختونه ټاکلي، که کومه ستونزه نه وي، سهار همدا چې له خوبه را ویښه شم، د مېز تر شا کښېنم او لیکل پیلوم، البته د سهار له ٦ بجو تر اووه نیمې پورې. وروسته له هغه چې نور کارونه مې خلاص کړل، د سهار له لسو بجو د غرمې تر دوه نیمو پورې لیکل کوم، خو زما د خوښې وخت د غرمې له دریوو بجو د شپې تر لسو پورې دی چې هېڅکله مې هم دې خوښې ته نه یمه رسېدلې.

که وکولای شم خلک فکر کولو ته اړباسم، د درک وړ داستان ولیکم او په یو وخت کې خلک هم وخندوم او هم وژړوم، اصلاً دې خبرې ته اهمیت نه ورکوم چې څوک ما ته څه لقب راکوي. غواړم چې د ادبیاتو (جاکومو) پوچیني و اوسم. دا چې په لوستونکي کې احساسات را وپاروم، نه شرمساره کېږم.

تر کومه ځایه چې پوهېږم لوستونکی غواړي په داستان کې خالي ځای ډک کړي. لوستونکی له دې کار نه خوند اخلي، نو زه باید داسې یوه فضا رامنځ ته کړم، چې د دې کار د ترسره کولو لارې ورته برابرې شي. مخکې له دې چې خپل کار پیل کړم، د خپلو داستانونو له کرکټرونو یو روښانه انځور لرم. هیله مې دا ده چې داسې یو څه زما په داستانونو کې په ښه توګه راڅرګند شي.

دا چې په ناولونو کې مې د جدیت ترڅنګ طنز هم شته، دا زما په روحیې پورې تړلې خبره ده. یو وخت مې دا احساس کړ چې د ژوند د جدي ستونزو ترڅنګ له طنز نه ګټه اخیستنه ګټوره پرېوځي. ځینې ورځې خندوونکې خبرې په خپله راځي او زه د کار د مېز تر شا له خندا ورته بېډوډې نیسم. ځینې ورځې چې د دې خبرو درک نه وي، زه هم ورپسې سر نه ګرځوم، ته باید باور ولرې چې خندوونکې ځیزونه په خپل وخت په خپله راځي.

زه د لیکلو لپاره له لب ټاپ نه استفاده کوم. له لیکلو سره اېډیټ هم کوم. هره ورځ د خپلې تېرې ورځې لیکل شوې کرښې بیا ګورم او یوه زیاته برخه یې حتی پاکوم. هغه اصلاحات چې راولم، تر هغه زیات دي چې په لاس لیکل وکړم. زه د یو داستان لپاره هم له لیکلو مخکې او هم د کار په وخت کې تحقیق کوم. کله

کله په دې مرحله کې حتی امکان لري چې ټول لیکل شوی داستان بدلون ومومي. دا کار د تحقیق کولو له خوندونو څخه بولم.

پر کرکټرونو چې څه راځي هغه یې حق دی، که څه هم کله چې کوم کرکټر انځوروم په داسې یو ځای کې مې ځان موموم چې ته وا خپله اروا په تېښته وهم. کله چې کال دوه وروسته خپلو تېرو کارونو ته ور گرځمه، له ځان سره وایم: ((واه! څومره ظالمانه و.)) خو زه هڅه کوم چې خلک له ښو پېښو سره مخامخ شي. ژوند هسې هم په کافي اندازې سخت دی.

یو د یو دپاسه ناول کې هلکان له هوټل نه ډېره غلا کوي، ځینې فکر کوي چې دا زما له شخصي تجربې سرچینه اخیستې، خو رښتیا دا ده چې زه له هوټل نه د غلا نه یمه، زه ډېره ډارنه یم، تل دا خیال کوم چې یو گارسون په گوښه کې ولاړ دی او تر شونډو لاندې وايي: زه دې څارم او وینم چې ته څه کول غواړې.

د اورسولا لوگین د لیکوالۍ تجربې؟

علمي - تخیلي او فیمینسته لیکواله اورسولا لوگین په ۱۹۲۹ کال کې د امریکا په کلفورنیا کې زېږېدلې ده. نوموړې یوه ښه شاعره هم ده او د ماشومانو لپاره یې کیسې هم لیکلې دي، خو د لوگین ډېر شهرت د علمي- تخیلي داستانونو او د فانتیزي لنډو کیسو او ناولونو د لیکلو په خاطر دی.

تر اوسه د لوگین گڼ ناولونه، د لنډو کیسو او شعرونو ټولگې او د ماشومانو لپاره د کیسو ټولگې چاپ شوې دي چې شمېر یې۴۵ ته رسېږي.

سمندر- وچه او اکومن د لوگین د ناولونو مجموعې دي. په سمندر- وچه کې له سمندر- وچې یو جادوگر، د اتوان مقبرې، ترټولو لرې کڅ، تهانو او یو شمېر نور ناولونه او د سمندر- وچې لنډې کیسې راغلې دي.

په اکومن کې د مخلوع یا بې تاجه، د روکانون نړۍ، د شړل شوو سیاره، د اوهامو ښار، د تیارې کیڼ لوری او د نقل ناولونه او یو شمېر لنډې کیسې راغلې دي او هغوی چې له اومیلاس نه لاس په سر شول د لوگین د لنډو کیسو ټولگه ده. لو گین تراوسه څو ځلې د هوگو او نبیولا مهمې او معتبرې جایزې ترلاسه کړې دي.

نوموړې د پاریس ریویو په ۲۲ گڼه کې د خپلې لیکوالۍ ځینې رازونه بیان کړي چې دلته یې یوه برخه درسره شریکوو، اوریدل لیکلي دي:

نه غواړم چې څوک دې ما یواځې علمي - تخیلي لیکواله وبولي. ما غوندې یوه لیکواله او شاعره چې په هر ځای کې حضور پیدا کوي او د یوې ونې غوندې ښاخونه یې له هرې خوا او هر سوري سر راهسکوي، په هیڅ یوه سوري کې نه ځاییږي او نباید هم چې کوم سوري ته ورتېل وهل شي.

سخت لیکوال له فزیک، ستورپېژندنې او ښایي هم له کیمیا پرته له نور هر څه انکار وکړي، بیولوژي، ټولنپوهنه او انسان پېژندنه ورته نرم او بیخوده علم ښکاره شي. دوی ته دا مهم نه دي چې انسانان د یوه ژوندي موجود په توګه څه کوي، خو ما ته دا هر څه مهم دي. زه تر ډېره ټولنیزو علومو ته مراجعه کوم او الهام ځینې اخلم. په تېره له انسان پېژندنې متاثره یم. کله چې یوه بله داسې دنیا انځوروم چې یوه ټولنه په کې ژوند کوي، هڅه کوم د دې ټولنې پېچلتیا وښیم او یواځې دا ونه وایم چې دا یوه امپراتوري ده یا هغې ته ورته یو څه.

یو وخت په دې پوهه شوم چې دې ته اړتیا نه شته، د هغه څه په اړه چې یو نارینه یې لیکي زه یې هم ولیکم یا هرومرو هغه څه ولیکم چې حتماً د یوه نارینه لوستونکي په کچ و مېچ برابر وي.

په هر حال! ښځې خپلې ځانګړې جنسیتي تجربې لري چې دغه تجربې هم د ویلو هم د لیکلو او هم د لوستلو ارزښت لري. د همدې لپاره مې په یو نوي طرز ویرجینیا وولف ولوسته بیا نورو ښځو لیکوالو په لټه کې شوم. هغه وخت د فیمینیزم ادبي غورځنګ دا ټینګار درلود چې دغه اثار ولوستل شي. حس مې کړل چې ښځې کولای شي یو څه ولیکي او هغه څه چې لیکي یوه متفاوته تجربه ده. کلونه تېر شول چې د یوې ښځې په توګه مې لیکل پیل کړي دي.

د ځانګړي سبک داستان لیکل یو لړ کلي ملزومات لري.

لوستونکي یو مشخص لوري ته کاږي، مشخص داستانی قوس لري او پر هغه ټکیو لاس ږدي چې لوستونکی دې ټکیو ته د لیوالتیا له مخې لوستل پیلوي.

کله چې په یو ځانګړي فورم کې لیکل کوې، سوژې او خیالونه په یو مشخص قالب کې درته مخه کوي. که له فورم نه وتلی کار کوې دې ته ځیر کېږې چې نور نو د سوژو او خیالونو درک نشته.

ذهني انرژي او ځانګړی غور او دقت مې د نورو د ژوند تجربه کولو او یوه ذاتي

علاقه مې له بېلابېلو لارو د هغوی په اړه فکر کولو او د يو کار ترسره کولو ته ورکاړي. ښايي له همدې امله تر واقعي نړۍ د خيالي نړۍ په اړه ليکل کوم. د يوه ليکوال په توګه په دايمي ډول له نورو کسانو سره د لوبې کولو په حال کې يم.

رياليزم يو پېچلی سبک دی او تر ډېره د لويانو خيال په کې ساتل کېږي چې ښايي همدا يې د کمزوری ټکی وي. خو فانتيزي تلپاتې او په هر ځای کې حاضره ده او هلکان ځان ته راکاږي.

کله چې څوک پوښتي ما له اوله همدا غوښتل چې ليکواله شم؟ ورته وايم نه! زه له اوله ليکواله وم، نه مې غوښتل چې ليکواله شم، نيويارک ته لاړه شم او خلک رانه تاو وي. ما يواځې غوښتل خپل واقعي کار چې ليکل دي په ښه توګه تر سره کړم.

دان دليلو څنګه ليکوال و؟

امريکايي ليکوال دان دليلو په ۱۹۳٦ کال د نوامبر په شلمه زېږېدلی او تراوسه په دې توانېدلی چې تر پنځه ويشتو پورې زياتې نړيوالې ادبي جايزې ترلاسه کړي.

دليلو خپله لومړۍ جايزه په ۱۹۷۹ کال کې او وروستۍ يې په ۲۰۱۰ کال کې اخيستې ده.

اتمي جګړه، ډيجيتالي پېر، سړه جګړه، نړيوال تروريزم، هنر او د ژبې پېچلې ځانګړنې د دليلو د اثارو موضوعات دي.

د ميزان مياشت، امريکانا، ليبرا، د اروا‌ګانو نړۍ، واورين شور، کې صفر، راپربوتی سړی، د امګا ټکی او يو شمېر نور د دليلو له چاپ شوو ناولونو څخه دي.

دليلو د پن فاکنر جايزه، د پن سال بلو جايزه، د کتاب ملي جايزه، د امريکا د کتاب جايزه، د خلاقو هنرونو لپاره د Guggenheim جايزه، د کتاب د سفير جايزه او يو شمېر نورې جايزې ترلاسه کړې دي.

نوموړي له لاس انجلس ټايمز سره په يوه مرکه کې د خپلې ليکوالۍ او ليکلو پر طريقو غږېدلی دی، چې لنډيز يې دلته درسره شريکوو:

يوه چاپي پاڼه نه يواځې دا چې بايد يوه معنا ولري، بلکې ښايي چې يو تصويري مفهومي واحد هم وي.

زه تر ډېره د هغو تورو او کلماتو په نسبت چې پر یوې پاڼې کښل کېږي حساس یم. د غږونو انطباق نه یواځې په اوازونو کې، بلکې په یوه کلمه کې د تورو ترمنځ انطباق لږ څه رازداره دی.

زه تل د ټایپ له ماشین نه استفاده کوم او له قلم او کاغذ نه د مرستندویو وسایلو په توګه کار اخلم. په ۱۹۷۰ کې د ټایپ ماشین مې خراب شو او د المپیا کمپنۍ دوهم لاس ماشین مې واخیست، ډېر راحته کار کوي. ښه والی یې دا دی چې توري غټ ښیي او زه د ټایپ په وخت پوهېږم چې څه لیکم.

زه له اوسنۍ نړۍ لږ لرې پاتې یم، ایمیل نه کاروم. زه یو آی پډ (Ipad) لرم، چې انټرنټ ته د اړتیا په وخت کې ترې استفاده کوم.

زه د یو تصویر په دواړو اړخونو فکر کوم. لیکوال ته ښایي هیله ولري چې شخصیتونه یې په درې اړخیزه نړۍ کې ژوند وکړي، لومړی د لیکوال په ذهن کې او دوهم د لوستونکو په ذهن کې.

زه چې کله د یو تصویر په اړه فکر کوم له ځانه پوښتم: آیا هغه په درې واړو اړخونو کې وینم؟ وینم یې شخصیتونه وینم، سړي ګورم، واټونه او موټرونه وینم. داسې ښکاري چې دا ټول د ذهني واقعیت په یوه ځانګړې سطح کې وجود لري. زه نه شم کولای د یوه کرکټر د ځېرې ځانګړنې تشخیص کړم، هغه هم کله چې پر دې کرکټر پورې اړوند یو فکر راسره وي.

ځوان چې وم جدي داستانونه مې نه لوستل، هغه وخت مې ((د دښمن له جزیرې نه وتښتېدم)) په څېر کتابونه لوستل. تر هغه پورې چې د جیمز فارل یو داستان مې ولوست او پوه شوم چې کېدای شي ادبیات د هغو مکانونو په اړه وي چې ما په کې ژوند کړی دی.

هر څه له الفبا سره را پیل شول. د تورو شکل یوه معنا لري چې زه نه شم کولای تعریف یې کړم. دغه الفبا څرنګه موږ د یو داستان منځپانګې ته چې په ژوره یا دقیقه معنا مرګ ته نغوته لري، ورکاږي؟

زه هېڅ کوم ځواب ورته نه لرم، ما په دېرش کلنۍ کې لیکل پیل کړي، خو کاش پخوا تر دې مې را پیل کړي وای. کله چې د لومړي ناول لیکل مې پیل کړل، یو منظم کاري سیستم مې نه درلود. ناڅاپي به مې لیکلو ته مخه کړه، کله به مې د

شپې په وروستيو کې او کله به مې له غرمې وروسته ليکل کول.

اوس په ورځ کې څلور ساعته د سهار لـه مخـې ليکـل کـوم او دوه درې ساعته هم تر غرمې وروسته کار کوم.

زه د واقعيت د اړولو هڅه نه کوم، دا هغـه څـه دي چـې زه يـې ويـنم او اورم. دا فورم دی چې ليکوالو ته اجازه ورکوي، د بشري تجربو د کشفولو لپاره يو لوی فرصت په لاس کې ولري. زما هدف له ژبې خوند اخيستل دي. دا که د يو کتـاب يـا د يـوې جملـې د ليکلـو پـه مـټ وي او يـا د کرکټرونـو د انځورولـو لـه لارې چـې ښـايي خندوونکي، غوسه ناک، روي، تاوتريخوالي زېږوونکي او يـا د دې ټولـو يـوه مجموعـه وي.

زما په اند د يوه ناول ليکل د خپل جوړښـت، غوښـتنو، ژبـې او پـای پـه نسـبت لېوالتيا لري. له دې امله په ډېرو هغو مرحلو کې چې زه په ليکلو بوخـت يـم، دې تـه په تمه پاتې کېږم چې وروسته به څه کېږي، چېرته او څرنګه به څه راپېښېږي.

زه د ليکلو په نسبت بصري حس لـرم، زه غـواړم يـوه صـحنه د امکـان تـر بريـده داسې يو څه وي چې تصور کولای يې شوو؛ لکه څنګه چې ځينـې ليکـوال داسـتان لولي، زه غواړم ووينم چې په پاڼه کې څه پېښېږي.

پايله

په پايله کې دې نتيجې ته رسېږو چې د نړۍ معتبرې ژبې هم له ژباړو خلاصې نه دي، حتا انګريزي ادبيات او په ټوله کې ژبه چې د نړۍ پـه معتـبرو ژبـو او ادبيـاتو کې راځي هم د ژباړې له سينده ډکه ده، نو زموږ د ژبې په څېر ژبې خـو بايـد ژبـاړې ولري، د دغه ډول ادبي اثارو د ژباړو څو ښـېګڼې وي، يـو دا چـې زمـوږ ادب تـه نـوې تجربه او نوی ادب لار پيدا کوي، دوهم موږ د نړۍ له ادبياتو خبرېږو او تر ټولو مهمـه مسئله دا چې موږ د بهرنيو ليکوالو له برياليو تجربو خبرېـږو چـې څنګـه دي او بايـد څنګه وي؛ ځکه زموږ په ټولنـه کـې ډېـر ځلـه تمـه دا وي چـې زمـوږ ليکـوال پـر دې سربېره چې ښه ليکوال دی يا وي بايـد ښـه شخصـيت او د راشـه درشـې خاونـد هـم وي، په داسې حال کې چې په يو لاس کې دوې هندوانې نه نيـول کېـږي، نـو ځکـه موږ ته په کار ده چې ډېر ځله د ليک ترڅنګ د ليکوال شخصيت هـم ونـه ارزو چـې څنګه دی او څنګه دې وي، مهمه دا ده چې ټولنې ته يـې څـه ورکـړي او څنګـه يـې

ورکړي.

د دغه ډول اثارو ژباړې نه یوازې زموږ ادبیات غني کوي، بلکې موږ په نړیوال کلي کې ګډوي او د نړۍ له معتبرو ادبیاتو مو خبروي چې پر کومه خوا روان دي، که چېرې همدغه او دې ته ورته ژباړې نه وای، نو نن به موږ د هایکو، ادبي خاکو او حتا له عروضي شاعرۍ هم خبر نه وای، نثري ادبي ژانرونه خو پر ځای پرېږده، نو ځکه د دې ډول ژباړو اړتیا ډېره لیدله کېږي او موږ دا اړتیا په دې برخه کې تر یو ځایه درک او وړاندې کړای شوه، هیله ده دا لړۍ نوره هم پسې وغځېږي او زموږ ځوان څېړونکي دغه بریالۍ تجربې دومره زیاتې کړي چې له امله یې زموږ د ادبیاتو لمن دومره پراخه شي، چې خلک او نړیوال زموږ له ادبیاتو خپلو ژبو ته ژباړې وکړي.

د همداسې یوې ورځې په هیله.

څېړندوی گل غوټۍ خاورې

په معاصر پښتو ادب کې د اسطورې پراختیا

لنډیز

اسطورې د فوق طبيعي ځواکونو او ارباب الانواعو په اړه هغه خرافي یا نیمه خرافي داستانونه دي، چې د روایت په بڼه له پرله پسې نسلونو څخه یو بل ته رالېږدي، اساطير د بشري وګړو د پهلوانيو له کيسو او د پيريانو او ښاپيريو له کيسو سره، چې د ساتېرۍ لپاره جوړېږي، توپير لري.

د اسطورو يو غرض د نړۍ توضيح او بيان دی او جوړوونکي يې د طبيعي پېښو لپاره شخصيت ټاکي. ائوهمروس (څلورمه مخزېږدي پېړۍ) اسطورې د پخوانيو موجودو قومونو له مبالغې ډکې کيسې ګڼلي دي، خو په ټوله کې اسطوره د پهلوانيو، اتلوليو، مېړانو، سرښندونو او هنري لذايذو هغه مبالغه لرونکې کيسې دي چې په هر عصر او زمان کې د هماغه وخت له غوښتنو او اړتياوو سره سمې زېږي.

اسطوروي ادبيات په معاصر پېر کې نه يواځې موجود دي، بلکې لا يې هم وده کړې او خلکو ته ډېر په زړه پورې ادبيات دي، چې يوه بېلګه يې د هنر په زور د ملالۍ ميوندۍ ټپه ده.

سریزه

ادبيات ډېر ډولونه او صنفونه لري، چې هر يو صنف او ژانر يې د وخت د اړتياوو او غوښتنو په پام کې نيولو سره زېږېدلی او پراخه شوی دی، موږ په ادبياتو کې داسې صنفونه او ژانرونه هم لرو، چې يا ورته توجه نه کېږي او يا يې هم ډېره د مينه والو پاملرنه ځانته نه ده را جذب کړې، د ساري په ډول يو مهال چې خلکو په

کافي اندازې وخت لاره، نو رومان ته به یې ډېر وخت ورکاوه او پر هغې بـه یـې خپـل ساعت تېراوه، خو نن سبا یې نه یواځې څوک نه لـولي، بلکـې چنـدان لیکـل کېـږي هم نه او نه دومره د پام وړ مینه وال لـري، همداسـې د تکـل او ادبي افتـو بیوګرافیـو مسئله هم ده، خو پر عکس پر ځای یې بیا هایکو، ټپییزه، ټکـوریزه، لنـډکي شـعرونه او دې ورته صنفونه او ژانرونه رامنځ ته شوي، چې خلک یې ډېر مینه وال دي.

شایي ډېر لاملونه ولري، خو یو لامل یې د خلکو لـه حـده زیاتـه بوختیـا او لټـې ده، دا سمه ده چې ځینې خلک په کافي اندازې بوخت شوي، خو ځینې بیـا دومـره لټان او سهولت غوښتونکي دي، چې آن ژوند یې هم ځانتـه ماشـیني کـړی او همـدا لامل دی چې د ناروغیو کچه ورځ تر بلې مخ پر زیاتېدو ده، نو په کار ده چې ادبیات د هر عصر له غوښتنو سره سم پر مخ لاړ شي.

په دې بحث کې موږ د ادبیاتو پر هغـې برخـې بحـث کـړی، چـې هـم پـه پخـوا زمانو کې موجود و او هم اوس موجود دي او د نوو غوښتنو په رڼا کې پنځول کېږي.

د څېړنې اهمیت او مبرمیت

د دې څېړنې اهمیت او مبرمیت په دې کـې دی چـې لـومړی اسـطوره معـرفي شوې او بیا ورپسې اسطوروي اشعار، دا ځکه چې تر اوسه ډېر څېړونکـي دا دواړه یـو ګڼي، په داسې حال کې چې دا هر یو ځانته دنده او چاره پر مخ بیايي.

د دې ترڅنګ د دې څېړنې اهمیت په دې کې هم دی چـې پـه معـاصر عصـر کې اسطوروي ادبیاتو ته نغوته شوې او نوې بېلګې په کـې راوړل شـوي، چـې دا کـار زموږ له لیکوالو سره د دې موضوع په لا څېړنه او سپړنه کې مرسته کوي او لارښـودي بڼه ورته لرلای شي.

د څېړنې موخه

د دې څېړنې موخه په دې کې ده چې ولې مـوږ اسـطوروي ادبیـاتو تـه ارزښـت ورکوو او ولې یې په نوي پېر کې هم باید وپالو، ځکه موږ همدا اوس ځینې ژانرونه له لاسه ورکوو او ځینې نور د لاسه ورکولو پـه حالـت کـې دي، خـو پـرعکس اسـطوروي ادبیات بیا ورځ تر بلې مخ په ودې دي، دا ځکه چې له اړتیاوو سره سم غوښـتنې پـه پام کې نیسي.

د څېړنې پوښتنې

د دې څېړنې په اوږدو کې لاندې پوښتنې ځواب شوې:

- اسطوره څه شی دی؟
- اسطوروي ادبیات څه شی دی؟
- ایا د لرغونې پېر او د نوي پېر اسطورې یو شی دي؟
- ایا په نوي عصر کې اسطورو ته اړتیا لیدل کېږي؟
- ولې نور ژانرونه یا صنفونه له منځه ځي او اسطوروي ادبیات وده کوي؟
- د اسطورې د پراختیا لاملونه څه دي؟

او دې ته ورته ځینې کوچنۍ پوښتنې په کې ځواب شوې دي؟

د څېړنې میتود

په دې څېړنه کې تر ډېره له تحلیلي، تشریحي، توضیحي او د اړتیا په صورت کې له انتقادي میتوده کار اخیستل شوی دی.

د څېړنې اصلي متن

وړاندې تر دې چې په معاصر پښتو ادب کې د اسطورې پر پراختیا او زیاتېدا خبرې وکړم، اړینه بولم چې د اسطورې په اړه یو لنډ غوندې بحث وکړم، چې اسطوره څه شی دی او څنګه یې پښتو ادب ته لاره وکړه؟

اسطوره

اسطوره له (اسطار، اسطاره، اسطیر، اسطیره، اسطور، اسطوره) څخه جوړه شوې ده.

"سیوطي" فکر کوي، چې اسطوره داسې د جمع نوم دی چې مفرد نه لري، خو ابو عبیده وایي چې اساطیر د اسطاره جمع ده، خو ادبي دایرة المعارف بیا اسطورې هغه خرافي یا نیمه خرافي افسانې او کیسې بولي، چې د مافوق الطبیعه ځواکونو په اړه رامنځ ته شوې او نسل په نسل را پاتې دي. (۱)

په دغو تعریفونو کې لکه څومره چې په کار دي هومره معلومات نه شو پیدا کولای او یا هم د اسطورې سمه پېژندنه ګرانو لوستونکو ته نه ورکوي، نو ځکه اړ یو چې لږ نور وړاندې هم لاړ شو او په اړه یې جوت تعریف پیدا کړو.

د آریانا دایرة المعارف پښتو ورژن د دوهم دور په لومړي ټوک کې لولو:

"اسطوره: په انګرېزي ژبه کې اسطورې تـه Myth او اسـطورو تـه Mythos وايـي. پـه عربي کې افسانه د اسطورې په معنا او مفهوم کـاروي. پـه يونـاني ژبـه کـې د Myth کلمه د Mythos څخه مشتق شـوې ده. همـدا رنګـه پـه يونـاني ژبـه کـې د افسـانې کلمـه د (ميتولـوژي) پـه معنـا او مفهـوم راغلـې ده، چـې لـه دوو کلمـو (ميتـوس) او (لوګـوس) نـه جـوړه شـوې ده، چـې پـه لـومړي سر کـې د هـر ډول کيسـې پـه معنـا استعماليده، هومه روس دا کلمه د حکايت او سر ګذشت په معنا راوړې ده، پندار دا کلمه د ميلاد نه پنځه پېړۍ مخکې د سرګذشت او افسانې په معنا وکاروله.

ځينې فولکلور څېړونکي ميتولوژي د اسطورو ټولګه بولي او د علم الساطير پـه معنا يې کاروي. ميتولوژي (اسطورې) داسې يو ځانګړی نظام دی چې په اصل کـې مذهبي رنګ لري، چې خارق العاده او د انسان د توان نـه پورتـه پېښـې او د نـړۍ د پيدايښت په اړه رنګارنګ تصورونه، خيالونـه او مفکـورې لـري. لـه دغـو اسـطورو نـه د لرغوني انسان انګېرنه دا وه چې هغه د طبيعت، کائيناتو او په نړۍ کې د نـورو پېښـو د پيدايښت او رامنځ ته کېدو په لاملونو باندې نه پوهېد، هڅه يې دا وه چـې د هغـې زمانې د انسان د ژوندانه دا مرموز او پټ لاملونه په ګوته کړي." (۲)

پـه دې پېژندنـه کـې ګـورو چـې اسـطورې دوې معنـاوې پيـدا کـړې، يعنـې پـه مکتوبي ادبياتو کې هغو داستانونو ته ويل کېږي چې د انسان په ژوند کې پېښـېږي، خو په فولکلور کې بيا هغو داستانونو ته ويل کېږي چې په وسيله يې د انسان پـټ او مرموز لاملونه جوتېږي، خو ايا دغه پـټ رمـوز چـې د فولکلـور پـه ژبـه بيـان شي هغـه څومره حقيقت لري او ايا هغه داستانونه چې په مکتـوبي ادبيـاتو کـې بيـانېږي هغـه کوم دي او څنګه دي؟

له بده مرغه دا تعريف بيـا هـم د لوسـتونکو ټـولې پوښـتنې نـه شي ځوابـولای، ځکه اسطوره يوه داسې کلمه ده چې ډېر لږ نامسلکي کسان پرې پوهېږي او د دوی ټولو تمه دا ده چې په معنا يې ځان پوه کړي، نو په کار ده چې دا برخه لږه نـوره هـم واضح شي.

عبدالغفور لېوال په خپل کتاب کې کاږي: "اسطورې د فـوق طبيعـي ځواکونـو او ارباب الانواعو په اړه هغه خرافي يا نيمه خـرافي داسـتانونه دي، چـې د روايـت پـه بڼه له پرله پسې نسلونو څخه يو بل ته رالېږدي، اساطير د بشري وګړو د پهلوانيـو لـه

کیسو او د پیریانو او ښاپیریو لـه کیسـو سره، چـې د سـاتېری لپـاره جـوړېږي، تـوپیر لري. اسطورې له دینـي روایـاتو سره اړیکـې لـري او پـه یـو شـمېر ادیـانو کـې همـدا اسطورې تکرارېږي یا ردېږي.

د اسطورو یو غرض د نړۍ توضیح او بیان دی او جوړوونکي یې د طبیعي پېښـو لپاره شخصیت ټـاکي. ائـوهمروس (څلورمـه مخزېـږدې پېـړۍ) اسـطورې د پخوانیـو موجودو قومونو له مبالغې ډکې کیسې ګڼلې" (۳)

په دې تعریف کې ګورو چې اوسنیو غوښتنو ته څه ناڅه ورنږدې کېـږو، پـه دې معنا موږ د اسطورو په اړه اورېدلي، چـې اسـطورې هغـه مـافوق الطبیعـي، خـرافي او خارق العاده پېښې یا کیسې دي، چې ډېر ځله د موجوده انسان له وسـې پورتـه وي او په هغې کې اکثره وخت کرکټرونه یا د پېښو اتـلان یـا نیمـه خـدایان وي او یـا هـم داسې انسانان چې د خدایانو ځانګړې پاملرنه ورته وي، چـې پـر همـدې خـاطر ډېـر ځله د موجوده حالاتو او پوښتنو ځـواب نـه شي ویـلای، خـو دا چـې انسـان یـو ډول یاغي هوس هم لري، نو ځکه غواړي چې د ذهني سکون او همداسې یاغي هـوس د ابلولو لپاره دا ډول داستانونه ونغوړي.

دا ښکاره خبره ده چې انسان په هر عصر کې داسې غوښتنې لـري، چـې هغـه له انساني وسې پورته وي، مثلاً په معاصره عصر یا اوسني پېر کـې هـم د انسـان یـوه غوښتنه دا ده چې لکه د خوب د نړۍ غوندې والوزي، بې شانه ځـواک او زور ولـري، بې خرته پیسې ولري او داسې نور، نو همدغو غوښتنو ته په کتلو سره په اوسـني پېـر کې ادبپوهان په پراخ مفهوم سره اسطوره د لرغونو انساني ټولنو او انسـانانو تـرمنځ د هغو وېرو، خوبونو، باورونو، وهمونو، خیالونو، غوښتنو او اړتیاوو حکایوي یا افسانه وي خبرې دي، چې د دوی له رښتینې ژوند سره په یوې بڼې نـه یـوې بڼـې اړیکـه لـري، خو دا اړیکه کېدای شي کله کله حقیقت وي او کله کله هـم هـوس او ارمـان، یعنـې کله چې د ارمان او هوس خبره رامنځ ته کېږي، نـو بیـا خپلـه دې خـبرې تـه قـایلېږو چې اسطوره به له مبالغې، اغراق او غلو سره ملـه وي، تخـیلي موجـودات بـه پـه کـې وي، مافوق الطبیعي یا تر طبیعت پورته شیان، لکه پورته چې هم ورتـه نغوتـه وشـوه، لکه د انسانانو الوتل، بې حده ځواک لرل او داسـې نـور پـه کـې شـامل وي؛ خـو پـه داسې حالاتو کې پوښتنه پیدا کېږي چې دا ټول شیان له څه شي سرچینه اخـلي او

ځنګه پیدا کېږي یا انسان ولې د داسې شیانو او غوښتنو هوس کوي؟

ادبپوهان وايي انسان په دوو حالاتو کې داسې غوښتنې یا ارمان کوي، یو دا چې د کوم چا یا ناحیې له خوا نه زیانمن شي او دوهم دا چې بېلابېلې انساني غوښتنې، لکه وېره، رواني سکون، خپل روب داب پر خلکو اچول، په ټولنه کې بې حده نااندېولي او په لسګونو نور داسې لاملونه د دې باعث کېږي، چې انسان دا ډول غوښتنې په خپل وجود کې وروزي او پراخې یې کړي، چې ښه بېلګه یې زموږ پخواني یا لرغوني ادبیات دي.

البته دلته د یوې خبرې یادول اړین بولم او هغه دا چې د نړۍ د اکثرو هېوادونو لرغوني ادبیات له دې اړخه تقریباً سره ورته دي، په دې معنا موږ چې کله د یونان لرغوني ادبیات لولو، نو په کې ګورو چې د سیند خدای، د ښکلا خدایګنه یا الهه، د لمر رب النوع، د سیند، کرنې، باد، باران او داسې نورو طبیعي اشیاوو او موجوداتو خدایګنې یا خدایان ګورو چې یا په ټوله معنا خارق العاده انسانان دي او یا هم نیمه انسانان، خو د خدایانو ځانګړې پاملرنه ورته شوې او مرګ یې اسانه، نه دی. همداسې مسئله زموږ په لرغونو فولکلوري ادبیاتو کې هم شته، مثلاً: د ادم خان د رباب ټنګ ته د کلي پېغلې نه ټینګېږي، د درخانۍ ښایست داسې وي چې ځوانان یې په لیدلو له هوشه وځي، د سېب خندان او انار ژړان په کیسو کې هم له خارق العاده مسایلو سره مخامخېږو، د فتح خان داستان هم همداسې در واخله، نو معنا دا چې انسان په معاصر پېر کې هم داسې غوښتنې لري، چې امکان یې نه یوائې اوس، بلکې تر دې هم په متمدنې ټولنې کې ناشونې برېښي، خو بیا هم پوښتنه دا ده چې ولې په معاصر پېر کې انسان داسې غوښتنې لري او ځنګه کولای شي خپل ذهن له دومره پرمختګ سره سره بیا هم په دې مسایلو بوخت وساتي؟

د محمد اکبر کرګر په وینا انسان ته ستونزمنه ده چې له شعور او احساس څخه لرې پاتې شي او یا بې شعوره ژوند وکړي، ځکه انسان د بشریت د طبیعي پدیدو لپاره د انساني شخصیت په هستولو پیل کړی. بشر نه یوائې غرونه، دښتې، ځنګلونه، تېږې او بوټي په افسانو کې په خبرو راوستي، بلکې ورسره یې نړۍ د ښاپېریانو، دیوانو او هیولاوو څخه هم ډکه کړې ده او تر اوسه یې کوه قاف انګازې د خلکو په اذهانو کې اچولې، خو په دې ټولو مبارزو کې تر ډېره انسان بریالی او برتر

وي، یعنې ډېر کم د ځینو لاملونو لـه مخـې نـه وي بریـالی شـوی، نـور اکـثراً انسـان ګټونکی وي.

خو په اوسني پېر کې ګورو چې انسان یو داسې طبیعـت کـې ژونـد کـوي چـې ډېر ځله د جنګ جګړو له امله فکر کېږي چې انسان کوم خاص ارزښت نه لري او یـا هم یو څو انسانان ډېر زیات د قدر، ځواک او ارزښـت وړ دي، نـو پـه داسـې طبیعـت کې چې د انسان پر موجودیت پروا نه کوي، د طبیعي موجوداتو، لکه ډبرې، بوټي او حیواناتو پر ځای چې د انسان لپاره ګټور یا زیـانمن دي، نـو ښـه والي او بـد والي تـه یې قایل کېږي او نړۍ د اهورا او اهریمن د جګړې ډګر بولي.

په همداسې حالاتو کې اسطوره زېږي، انسان شعور پیدا کوي او له طبیعت نـه جلا کېږي، انسان په اسطوره کې د خپل انسـان کېـدلو لـه تـاریخ نـه پـه ډېـرو لـرې لرغونو زمانو کې چې حتا د لیک لوست پته هم نه وه، اسطورې او افسـانې ثبتـوي او بیا یې په ترتیب سره له یوه نسل نه بل ته لېږدوي.

محمد اکبر کرګر زیاتوي، په تېره اوږده زمانه کې په هرې اندازې چې د انسـان شعور او احساس وده وکړه، نو اسطورې هـم ښـاخونه او پنجـې پیـدا کـړې، دې کـې شک نه شته چې ټولې اسطورې د "خلقت له افسانې" څخه په بېلابېلو روایتونـو سره پیل شوې دي او پـه تـاریخي حماسـه او واقعـي تـاریخ پـه اسـتقامت کـې یـې وده او تکامل کړی دی.

د هرې فرهنګي حوزې اسطورې هغه څه دي چې انسان له طبیعت او حیـواني نړۍ څخه جلا کوي، د تمدن پر لور خپله روښنايي او ځلا جوتوي، له اسطورې پرتـه هېڅ فرهنګ نه شي کولی موجـود وي او لـه طبیعـي سـالم قـوت پرتـه د خپـل زوزاد ساتنه وکړي.

پر دې اساس اسطوره د انساني نړۍ لید شـیره او شربـت دی، د هغـه ژونـد تـه رڼا او روښنایي ورکوي، انسان له اسطورې پرته بې ریښې او بې هویتـه دی، اسـطوره د تخیل او تعقل ځواک ته لوری او بڼه ورکوي او انساني شخصیت ته فرهنګي هویت ورکوي، اسطوره داسې هویت پاڼه یا تذکره ده چې په هغې کـې د بشریـت د انسـان کېدلو بهیر او شعور وده ثبت شوې ده. (۴)

خو د دې خبرو معنا دا هم نه ده چې زموږ معاصرې اسطورې دې هـم خدایان

او خدايگنې ولري او موږ دې په اوس وخت کې هم په همدغو مسايلو عقيده ولرو، ځکه پورته يادونه وشوه چې له هر عصر- سره د اسطورې ښاخونه هم زياتېږي او بدلېږي، يعنې نوې کېږي د هر پېر غوښتنې نوې او له اړتيا سره سمې وي، نو ځکه که د لرغونې يونان عقايد چې آن تر هومر، يوروپيدس او سوفوکل پورې کسانو ته يې هم د هغوی د شهکار اثارو د پنځولو له امله د خدايانو نظر کاوه، عقيده په پام کې ونيسو، نو دا بيا يو ښکاره عقيدوي، ديني او فرهنگي ټکر دی، چې زموږ په ټولنه کې اوس دا شيان يا انسان ته د خدای هومره ارزښت ورکول يا يې خدای گڼل نه شته، خو په هند او ځينو نورو بت پرستو هېوادونو کې ښايي دا مسايل کفر لرونکي او پارونکي نه وي، خو په ټوله کې زموږ له غوښتنو سره سم پر ځای د دې چې اسطورې کمې شي زياتې شوي او لا هم زېږي، چې د نورو سترو لاملونو ترڅنگ يې ښايي يو ستر لامل جگړې او جنگونه وي، چې پر لاملونو يې پورته خبرې وشوې.

د ادبپوهانو په وينا په اسطورې کې د جنگ جگړو ترڅنگ يو بل مهم لامل هم شته چې هغه د اسطورې استعارې دي، د اسطورې استعارې هغه څه دي چې زموږ په همدا اوسني ژوند کې هم بې درکه زياتې دي، په دې معنا نامتو انگريز ژبپوه ماکس مولر وايي چې اسطورې د حقيقت د استعاره يي بيان لپاره جعل شوې دي. د نوموړي په وينا ژبه نه شي کولای چې د انسان تفکر او اندېشه په بشپړه توگه بيان کړي، ځکه خو له استعارو څخه مرسته غواړي او په دې توگه اسطورې رامنځ ته کوي. دی اسطورې ته د هغه سيوري په سترگه گوري چې ژبه يې پر فکر غورځوي. (۵) او دا هغه خبره ده چې لا هم زموږ په ادب کې مخ په وده روانه ده، يعنې ډېرې داسې نوې تشبيه گانې گورو چې موږ ته خوند راکوي او هڅه کوو چې ډېره يې وکارو او لا هم همداسې نوې تشبيه گانې پيدا کړو، خو که د تشبيه روح ته توجه وکړې، نو هغه به يو ډول اسطوره يې تشبيه وي، لکه، نفس له سپي، ښامار او شيطان سره تشبيه کول، بې عاطفي او نامهربانه انسانان له ديوانو سره، ځان او يا نور ښه انسانان سيمرغ سره، غني او سخي انسانان چې د ورکړې لمن يې پراخه وي راته د هما مارغان برېښي، گران او نادرکه ملگری راته د انځر گل وي، تاوجنې او کبرجنې زلفې راته ماران او داسې په لسگونو نورې نوې تشبيه گانې هم کاروو چې دا ټول اسطوروي تشبيهات دي او په اوسنۍ شاعرۍ کې تر پخوا ډېرې ليدل

کېږي: لکه د درویش دراني په دې شعر کې چې لولو:

ته د خپل وطن په شتمنۍ باندې اغیار ساتې
وایه چې ترڅو به په شودو باندې ښامار ساتې
دا د پښتو تناکه او دا اوښکه د بڼو د سر
دا دواړه غمې به روغ د ژوند پر لویه لار ساتې
پربېرده د ببدردو دنیا پربېرده چې ببدرده وي
ته به اې درویشه پر زړګي باندې پرهار ساتې (٦)

دلته ګورو چې د (وطن شتمني، شوده، ښامار، دواړه غمې، ببدرده، پرهار) ټول هغه اسطوروي تشبیهات دي چې دې شعر ته یې ځانګړې ښکلا ورکړې او د انسان د اوسنیو غوښتنو ترجماني کوي، خو څنګه پوه شو چې دا ډول شعر اسطوروي تشبیهات لري او نور اشعار یې نه لري یا څنګه اسطوره له نا اسطورې څخه جلا کړو؟

د دې پوښتنې په ځواب کې ادیبوهان وایي چې د اسطورې په پیدایښت کې دوه ډوله انساني او ناانساني اصول موجود دي، چې د بشر د ژوند په پوهاوي، تعاملاتو او ټولنیزو مسایلو کې پر اغېزمنتیا سربېره په هنري پنځونو او ښکلاوو کې هم بې اغېزې نه دي او همدغه هنري اغېزې موږ لاندې اصولو ته متوجه کوي چې باید په وسیله یې اسطوره یا اسطوروي مسایل له نا اسطوروي سره تفکیک کړو:

۱- په اسطوره کې د طبیعت د بېلابېلو حالاتو بیان کېږي او دا بیان تر ډېره له اغراق سره اغېزل شوې وي، یعنې د واقع بین انسان په نظر نامعقول معلومات هم ورسره مله وي، خو د پام وړ ټکی په کې دا دی چې اسطوره د لرغوني انسان د طبیعت او حالاتو په اړه لیدلوري موږ ته وړاندې کوي او موږ هم ځینو حقایقو ته ځیر کوي.

۲- اسطوروي شخصیتونه اکثراً ارباب الانواع، الهې او پهلوانان وي، لکه په لرغوني یونان کې آشیل، هیلن، افروډایټې، هرا، په لرغونې آریانا کې اسفندیار، رویین تن، سیاووش او داسې نور.

۳- واحد شخصیتونه په بېلابېلو او متعددو اسطورو کې تکرارېږي او د ژوند داستان یې ادامه مومي، نو پر دې اساس ویلای شو چې د هر ملت د اسطورو ټولګه

د یو ډول نظام او داخلي جوړښت اساسات دي چې د هغې ټولنې یو منسجم انځور او د ادراک پیاوړتیا څرګندوي. (۷)

خو ادبپوهان لاندې نورې خبرې هم د اسطورې او نااسطورې ترمنځ زیاتوي.

۴- اسطوره ستاسې د ذهن بشپړ تمثیل هم دی، یعنې که غواړئ چې له عادي انځور څخه پورته انځور ولرئ، نو خبره له حقیقته لرې پراخېږي او اسطوره یې کېږي، لکه د ارم ښاپېرۍ، د زړه بوغځه، هیولایي پنجې، د نظر غشي او داسې نور.

۵- اسطوره هغو باورونو ته وایي چې د یو مهال انسانانو پرې باور درلود او اوس یې هم ځینې خلک د اعتقادي ارزښتونو په توګه مني.

٦- اسطوره تل د یوه خلقت د روایت متضمنه ده، معنا دا چې اسطوره دا په ډاګه کوي چې څنګه یوه پېښه یا څه رامنځ ته کېږي، موجودیت پیدا کوي او خپله هستي پیل کوي او تر اوسه یې را رسولې ده، د دې پنځېدا بنسټ میتافزیکي ځواکونه دي، چې په ټولنه کې موجود دي. (۸)

د دغو ملاحظو او سپارښتنو په وسیله موږ کولای شو، چې اسطوره له نااسطورې څخه جلا کړو، خو په اسطوروي شعر کې بیا دا خبرې نورې هم پراخېږي، خو که په الفاظو کې یې همدا ډول مسئلې وې، نو اسطوروي شعر یا الفاظ دي.

البته پورته موږ یادونه وکړه چې اسطوره په کټ مټ معنا او پخوانۍ بڼه تر اوسه نه ده پاتې، بلکې هر پېر ځانته غوښتنې او ځانګې لري، په نننې پېر کې چې اسطوروي شعرونه، کیسې، فلمونه، داستانونه او دې ته ورته ژانرونه او صنفونه زیات شوي، نو د نوو غوښتنو په رڼا کې دي او موږ هېڅکله هم په کې پخواني کټ مټ اصول نه شو موندلای، لکه د درویش دراني په شعر کې مو چې نوې غوښتنې وموندې.

نو معنا دا ده چې اسطوره د هغې پېښې یا واقعاتو وینا ده چې له پخوانیو موږ ته را پاتې ده، خو دا چې دا پېښې څنګه دي او څنګه دې وي، پورته یې په اړه لږو ډېرې خبرې وشوې.

که خبره را ټوله کړو اوسني شاعران له اسطورې څخه په نوې بڼه یا د نوو غوښتنو په رڼا کې استفاده کوي، دوی غواړي چې له اسطوروي مشهورو څېرو او

پهلوانانو څخه د یوې پېښې په یادونه او ځرګندونه کې استفاده وکړي او هلته یې مېړانې وستایي، یعنې په همداسې پېښو کې یې د سېمبول په توګه وکاروي، نه یــواځې خپـل اتـلان او اسـطوروي شخصـیتونه، بلکـې د نـورو تولنـو اسـطوروي شخصیتونه هم د خپل شعر، موضوع او یا پېښـې د بشپړاوي لپاره راوړي او نومونـو څخه یې استفاده وکړي.

لکه څنګه چې معلومېږي د نړۍ د نـورو ژبـو پـه څېـر د پښـتو ژبـې د شـاعرانو برداشت هم لـه اسـطورې څخـه د سیاسي او تـاریخي ترڅنـګ ادبي او هـنري دی، همدا د هنر او تخیل ځواک دی چې په هر زمـان او هـر پېـر کـې اسطوروي ادبیـاتو خپل رنګ او اغېز لرلی، یو مهال یې یو ډول شیان د سېمبول او ارزښـت وړ ګـڼلي او ادبیات یې په کې پنځـولي او بـل وخـت یـې نـور شـیان او نـور ارزښـتونه، نـو پـر دې اساس ویلای شو یا د ځینو ادیپوهانو په باور هغه مفاهیم چې شاعر یې پـه لټـه کـې دي او غواړي د اسطورې لـه لارې یـې بیـان کـړي هغـه د انسـان فکـري او فرهنګـي معاني ده یا هـم سیاسي مفـاهیم دي، چـې شـاعر یـې نـه غـواړي او یـا یـې هـم پـه مستقیم ډول د بیانېدلو ځواک نه لري؛ ځکه اسطوره کله ناکله ځېل شوې غوښـتنې او تجسم شوې نفسـانیات دي چـې د کېـدلو شـونتیا یـې نـه وي او پـه حقیقـت کـې اسطوره یې ځایناستې شوې وي، نو ځکه مـوږ وایـو چـې پـه معـاصر پښـتو ادب کـې اسطوره په کافي اندازې شته او که وغواړو چې بېلګې یې راوړو، نـو ښـایي د لسـګونو شاعرانو او لیکوالانو بېلګې راوړو، خو دا چې د موضوع لمن دومره پراخه نـه ده، نـو د مقالې د غځېدا د مخنیوي لپاره به د څو شاعرانو بېلګو ته متوجه شو چې اسـطوروي شاعري له ورایه په کې ځان په فلسفي بڼه ښیي:

ملا ارزاني خویشکی وایي:

که هوا کا د بین ماته
ښه جنت به یې شي ماوا
پر د وبین شراب اوبه شه
بې خبر دې له هوا
دی ژوندی په دې هوا دی
له هوا دی بې پروا (۹)

په دې بيتونو کې د انسان خود شناسي گورو چې په څومره لوی احترام ځان ته قايل دی او په ذهن کې يې يوه اسطوروي دنيا جوړه کړې ده، البته که دا بېتونه له تصوفي اړخه تشريح شي، ښايي د مقامونو پر اساس ورته جواز پيدا کړای شو، خو له اسطوروي اړخه جوته خبره ده چې انسان په خودۍ او ځان باورۍ يا لږ تر لږه ايډيال ژوند او شخصيت په اړه خبرې کوي، چې د اسطورې نړۍ ته پرې ورننوځي.

همدا راز د غزل د بابا په ځينو بېتونو کې هم اسطوروي اوچتې بېلگې گورو:

چې د درد په اوبو عقل اودس وکا
سهوه نشته که بيا مونځ د عشق ادا کړي
مېلمستيا د زړه د غوښو کړم ښه تـه
کړي اغزي رنگين اودس، د گل ثنا کړي
زه حمزه د چا د سوي زړه لوگی يم
چې فنا مې منزلونه تر بقا کړي (۱۰)

په دې بېتونو کې بيا هم انساني غوښتنې په ډېر اوچت او هنري ډول گورو چې د انسان خيالات بيانوي او په ورته وخت کې يې کلام ته اسطوروي رنگ هم ورکړی دی.

همدا راز که د پښتو ژبې سرلاري شاعر خوشحال بابا کلام ته متوجه شو، نو هغه دغه ډول څرگندونې ډېرې زياتې کړې، چې په لاندې توگه ورته اشاره کېږي:

صورتگر چې ښه صورت په دېوال ساز کا
کل عالم يې په صفت زبان دراز کا
د هغه نقاش په صنع نظر نه کا
چې له څه څاڅکي نه دا نقش و طراز کا
سترگې، وروځې، پوزه نور کېږدي په مخ کې
غاښ و شونډې، ژبه، خوله سره پرداز کا
يو سر بل سر په سر جوړ کا دوه غوږونه
چې په دواړو اورېدنه د اواز کا
که څوک زر کتابه وکښي له دې بابه
که په کښل شي، زر به نور پسې آغاز کا (۱۱)

په دې بېتونو کې خوشحال بابا د انسان د زوکړې او هستۍ هغه انځور وړاندې کوي، چې نوموړي په خپل ذهن کې له ځان سره انځور کړی دی، دی وايي چې انسان له يو ځاځکي اوبو نه جوړېږي، خو دغه کثيفو اوبو ته خدای دومره لوی مقام او منزلت ورکوي، چې زموږ له وسې ډېره پورته خبره ده، خوشحال د دې ترڅنګ چې د انسان پيدايښت کې د الله د ذات ټولې معجزې مني، خو ترڅنګ يې هغو لرغونو اسطورو ته هم نغوته کوي، چې په هغې کې به انسان يو ځاځکی اوبه ګڼل کېدلې او دا اوبه به په چينو کې پټې ساتل کېدلې چې د ديو، اهريمن، شيطان او يا هيولا ورته لاس ونه رسي او دا هستي له نيستۍ سره مخامخ نه کړي؛ نو ځکه له دې ټولو خبرو سره سره بيا هم فکر کوي، چې د انسان انځورګر يا صورتګر څنګه يوه داسې نقطه يا ځاځکی اوبه په داسې صورت سازوي چې کل عالم يې په صفت ژبان درازوي.

نو که له خوشحاله هم را تېر شو زموږ ډېرو شاعرانو اسطوروي شعرونه ويلي، چې د ټولو راوړل يې د دې مقالې له حوصلې نه وتلې خبره ده، خو دا چې په معاصر پېر کې اسطوروي ښېلګې ولې زياتې دي ډېر لاملونه لري، چې ځينو ته يې په لنډيز سره اشاره کوم:

ادبپوهان وايي په ټوله کې اسطوره هغه کيسه ده چې له يوه نسل څخه بل ته لېږدي او ژبادول يې ناشونی دی، چې رښتيا ده او يا هم دا چې جوړه شوې دې وي. افسانه، کيسه، نقل يا هم اسطوره يوه ټولګه، د يوې نقشې تشريحي بڼې ته هم وايي او نور...

يوه ښېلګه يې ښايي د ميوند پېښه هم وي، په دې معنا موږ په دې باور لرو چې د ميوند په تاريخي جګړه کې (ملالې) بېرغ پورته کړ او د يوې لنډۍ په ويلو يې افغان مبارزين وهڅول، چې د انګرېزانو لښکرو ته ماته ورکړي. د دې کيسې تاريخي روايت هغه هم د اسنادو پر بنسټ (تاريخ) دی، خو که يو هنرمند، شاعر يا ليکوال را پاڅېږي او د ملالۍ له همدې تاريخي پېښې څخه د خپل هنر په مرسته يوه په زړه پورې کيسه جوړه کړي، چې لوړ ادبي ارزښت هم ولري، دا په حقيقت کې د ملالۍ اسطوره يې بيا هستونه ده، چې په دې هنري هڅه کې ميوندۍ ملاله په يوه

اسطوره بدلېږي. د اوسمهالو د اسطورو بیا پنځول همداسې ترسره کېږي. په اوسمهالو ادبیاتو کې د نړیوالو، ملي او آن فردي (تخیلي) اسطورو بیا را ژوندی کول او په نوي ذهني- هنري چاپېریال کې یې لوبول له ادبیاتو سره د ارواپوهنې او فلسفي افکارو د نږدې اړیکو پر ځمکه یو په زړه پورې نوښت دی، چې پښتو ادبیاتو ته په شلمه پېړۍ کې را رسېدلی دی. (۱۲)

همدغو خبرو ته په کتلو سره په اوسنۍ شاعرۍ او په ټوله کې په اوسنیو ادبیاتو کې موږ د ډېرو داسې ځانګړو اثارو او مقالو شاهدان یو، چې سراسر اسطوروي ادبیات لري او د هنر په زور یې ادب ته لا ښکلا او ځلا ورکړې ده چې بې له شکه نور لیکوال یې د پاللو او پراختیا هڅه کوي او تمه ده چې دا لړۍ همداسې جاري پاتې شي، ځکه ادبیات هله وده کوي، چې د زړو عقایدو او چوکاټونو په موجودیت کې نوي عقاید او چوکاټونه په کې وزېږي او وده وکړي او له نېکه مرغه دا لړۍ زموږ په ادب کې ګړندۍ روانه ده، چې د لاندې بېلګو په راوړلو سره خپلې خبرې را ټولوم:

صدیق پسرلی وایي:

د خدای په هنرتون کې لوی هنر یمه په خپله
هم بت یمه په خپله، هم بتګر یمه په خپله
د خپلو خواهشاتو له ولکې به وځم څنګه
په ځان پسې وتلی یو لښکر یمه په خپله
دا سپینې رڼې اوښکې، دا ساړه اسویلي ګوره
طوبا یمه په خپله او کوثر یمه په خپله
خطر مې هم له ځانه دی، ګوهر مې هم په زړه کې
توفان یمه په خپله، سمندر یمه په خپله (۱۳)

عمر دراز مروت له نوي دیده بیا داسې اسطوروي ادبیات پنځوي:

لا یې د ښایست اورونه ګرم دي ساړه نه دي
څو چې مې وتلي یې د غم هندوان له زړه نه دي
ننګ دی که غېرت دی که پښتو که سادګي ده ستا
کوم روایتونه دي د غره د پښتنانه نه دي

ستـرګې کـه بانـه دي، اننګـي کـه رخسـارونه دي
حقه دې په تاسو وي دا ټول سرې خواره نه دي(۱۴)

او بالاخره فلسفي او په خپله وينا يې لېونی غني بيا داسې وايي:

دې ګوګل کې مې دننه
هم دينا ده هم قيامت
دا هم لاره هم کاروان دی
هم تدبير دی هم قسمت
پروت په دې کې ټول داستان دی
د جزا او د سزا (۱۵)

پايله

د پايلې په توګه ويلای شو لکه څنګه چې اسـطوره پـه هـر عصر کـې بېلابېـل تعريفونـه او غوښـتنې لـري همداسـې پـه معـاصر عصر کـې هـم د هـرې موضـوع او غوښتنې لپاره ځواب وايي، خو معنا يې دا نه ده چې په معـاصر ادب کـې دې هـم د پيريانو، ښاپيريانو، ديوانو او خارق العـاده يـا مـافوق الطبيعـي موجوداتـو لپـاره وقـف شوی وي او د همدغو موضوعاتو په اړه دې بحث وکړي، بلکـې پـه معـاصر عصر کـې لکه پورته چې هم نغوته وشوه د هنر، تخيل او عاطفې پـه زور يـې د ميونـدۍ ملالـې ټپه هم اسطوره کړې ده او بايلودې جګړه يې پرې ګټلـې او دا د اسـطورې يـوه دنـده هم ده، ځکه اسطوره معمولاً هغو کارونو لپاره رامنځ ته يا ايجادېږي، چې معمولاً هغه خارق العاده او له اغراقه ډک وي، د ساري په ډول موږ د حضرت عـلي (رض) پـه اړه په دينو متونو کې ګورو چې هغه له ونې ټيټ انسـان و، خـو پـه اسـطوروي شـکل بيـا کټ مټ د دې خـبرې خـلاف شـاهدان يـو، پـه دې معنـا د افغانسـتان د باميـانو پـه ولايت کې د امير بند يا بند امير په نامه بند ډېر مشهور دی، چې ښې يخـې، تـازه او زياتې اوبه لري او دا بند به تل د اوبو د زياتېدلو له امله نړېده، لکه څنګه چې تـاريخ شاهدي ورکوي افغانستان په پخوا زمانو کې دومره امکانـات نـه لـرل چـې د داسـې بندونو مخه پرې ډب کړي، ځکه د دې سيمې اوبه لکه د نورو دريابونو په څېر پـه يـو موسم کې کمې، بل کې مناسبې او بل که زياتې وي او چې کله بـه هـم د امـير بنـد اوبه زياتې شـوې، نـو د زيـاتون لـه املـه بـه يـې بنـد لـه ځـان سره يـوړ، خـو مـوږ پـه

اسطوروي شکل اورو، چې حضرت علي (رض) چې کله دې سیمې ته راغی او دا بند یې ولید چې نړیدلی او خلکو ته یې مالي زیانونه اړولي، نو سم له واره یې خپل ذوالفقار پر ځمکه کېښود او لستوني یې را بډ وهل، ترڅو چې ورته د چا پام کېده نوموړي ټول بند ترلی و، چې تر اوسه پورې همداسې ترلی پاتې دی او د دوی په اصطلاح گفتي دی تر ننه په عادي ترل شوي شکل نه نړېږي.

اسطوروي داستانونه دا هم زیاتوي چې کله حضرت علي دغو اوبو ته گډ شو، نو دا اوبه یې د پښې تر بنده پورې وې او نوموړی په کې ډېر عادي ولاړ و، په داسې حال کې چې زموږ دیني روایات بل څه وايي او عقل ته هم دا خبره چندانې د منلو وړ نه ده، نو ځکه وایو چې اسطوروي ادبیات له اغراق، غلو او مبالغې څخه هم ډک وي، خو د هر عصر له غوښتنو سره سم.

مأخذونه

۱- عبدالغفور لېوال، په ادبیاتو کې د اسطورې څېړنه، د افغانستان د علومو اکاډمي، د اطلاعاتو او عامه اړیکو ریاست، شمشاد هاشمي مطبعه: کابل، ۱۳۹٦ لمریز کال، ۱۸ مخ.

۲- آریانا دایرة المعارف، پښتو ورژن، دوهمه دوره، لومړی ټوک، د افغانستان د علومو اکاډمي، د دایرة المعارف ریاست، نبراسکا مطبعه: کابل، ۱۳۸٦ لمریز کال، ۳۷۸ مخ.

۳- عبدالغفور لېوال، په ادبیاتو کې د اسطورې څېړنه، ۲۰ مخ.

۴- محمداکبر کرگر، کیسه، تېرمهال او ټولنیز ناخوداگاه، هاشمي خپرندویه ټولنه: ننگرهار، ۱۳۹٦ لمریز کال، ۷٦- ۷۷ مخونه.

۵- غلام حسین مصاحب، دایرة المعارف فارسي، چاپ پنجم، جلد اول، انتشارات امیر کبیر: تهران، ۱۳۸۷ لمریز کال، ۱۱۷ مخ.

٦- دروېش درانی، په کاڼي کې هنداره، دوهم چاپ، صحاف نشراتي موسسه، اکرم پرېس: لاهور، ۲۰۰٦ م کال، ۲۳ مخ.

۷- ډاکټر عبدالقیوم قویم، اسطوره در شعر معاصر دری، خراسان مجله، د افغانستان د علومو اکاډمي، د ژبو او ادبیاتو مرکز، دوره سوم، سال دهم، جوزا- سرطان: کابل، ۱۳۹۱ ل کال، ۲-۳ مخونه.

۸- ډاکټر سيروس شميسا، نقد ادبي، درېم چاپ، د ميترا چاپ: تهران، ۱۳۸۸ لمريز کال، ۲۷۰ مخ.

۹- ارزاني خويشکی، د ارزاني خويشکي کليات، سمونه او څېړنه د ډاکټر پروېز مهجور خوېشکي، پښتو اکېډېمي، پېښور يونيورسټي، جدون پرنټنګ پرېس: پېښور، ۲۰۰۵ م کال، ۲۲٦ مخ.

۱۰- حمزه شينواری، د حمزه شينواري کليات، (دوهم ټوک) سريزه، څېړنه، اوډون او وييپانګه د محمد آصف صميم، د اطلاعاتو او فرهنګ وزارت، مطبعه طباعتي و صنعتي احمد: کابل، ۱۳۸۷ لمريز کال، ۱۰۳۰ مخ.

۱۱- خوشال خان خټک، د خوشحال خان خټک کليات، د عبدالقيوم زاهد مشوانۍ په زيار، دوهم چاپ، دانش خپرندويه ټولنه، پېښور: ۱۳۸۷ لمريز کال، ۱ مخ.

۱۲- عبدالغفور لېوال، په ادبياتو کې د اسطورې څېړنه، ۱۴۱- ۱۴۲ مخونه.

۱۳- محمد صديق پسرلی، غزل بڼ، د ميدان وردګو ولايت، افغان مسلکي مطبعه: کابل، ۱۳۹۰ لمريز کال، ۱۲٦۸ مخ.

۱۴- عمر دراز مروت، د حالاتو په تورتم کې، دانش خپرندويه ټولنه: پېښور، ۱۳۸۸ لمريز کال، ٦۰ مخ.

۱۵- عبدالغني خان غني، د غني کليات، د قومونو او قبايلو چارو وزارت: کابل، ۱۳٦۴ لمريز کال، ۴۸۷ مخ.

پوهیالی محمدصدیق

په پښتو شعر کې نوې کره کتنې

لنډیز

لکه څنګه چې پښتو ادبیات په ټوله کې په درې دورو باندې وېشل کېږي همداسې، دربمه دوره هم پر پړاوونو وېشل کېږي، چې هر پړاو ځانته د سیاسي منطق ترڅنګ ادبي منطق هم لري او تر ډېره قانع کوونکي ځکه دي چې ډېرو لوی ادبیان پرې په یوه خوله شوې دي.

نو کله چې په پښتو شعر کې د نوې کره کتنې بحث رامنځ ته کېږي، دا مسئله حل ده چې ولې نوې کره کتنه، ځکه هر دور یا پړاو ځانته غوښتنې او اړتیاوې لري او شاعر اړ دی چې د اړتیاوو او ولس د غوښتنو په پام کې نیولو سره شاعري وکړي.

په دې مقاله کې په همدغې نوې شاعرۍ کې د نوې کره کتنې ارونه وړاندې شوي، چې باید څنګه وي.

سریزه

د ادبیاتو د دربمې دورې شاعري له ډېرو خوبیو او رنګارنګیو څخه مالامال ده، په دې دوره کې موږ د ادبیاتو لورى هم ګورو چې ثابت او یو ډول نه دی، د هر عصر-او هرې واکمنۍ له غوښتنو سره سم یې لورى بدل شوى دى چې دغه بدلون د زیانونو ترڅنګ ډېرې ګټې هم لرلې.

د ساري په ډول موږ د پښتو په نظم او نثر کې په خورا زیات ډول نوي ژانرونه ګورو چې په همدې عصر کې پیدا شوي او اوس دومره پښتو شوي چې له بلې ټولنې څخه د راغلو ژانرونو ګومان هم پرې نه کېږي.

همدا راز پر جولیزې بڼې سربېره یې منځپانګیزې بڼې هم دومره بدلون کړی، چې مه یې کوه پوښتنه، یعنې د ولس غوښتنې او اړتیاوې یې په پام کې نیولې او ډېر ځله یې د ولس اواز په دومره صراحت او خلاصې مری اوچت کړی، چې آن مسوول کسان یې هم ډار کړي او یو کار کولو ته یې اړ ایستي دي، خو دا چې ځینې وخت یا افراط شوی او یا هم ترې ناسمه ګټنه شوې هغه جلا بحث دی، خو ادیبانو بیا هم خپل مسوولیت هېر کړی نه دی او دا چاره یې په منظمه توګه ترسره کړې ده.

دا چې د پښتو شعر منځپانګه نوې شوې، نو د تللو چوکاټونه یې هم باید نوي شي، چې په دې مقاله کې همدا مسایل بیان شوي او تر وسې وسې پرې بحث شوی، هیله ده زموږ څېړونکي او لارویان دې برخې ته توجه زیاته کړي او دا مزل پسې وغځوي.

د څېړنې اهمیت او مبرمیت

د دې څېړنې اهمیت او مبرمیت په دې کې دی چې د پښتو شعر د کره کتنې نوي ارونه موږ ته په ګوته کوي چې کوم دي، ځکه د نړۍ په ټولو ژبو کې معیارونه د ژانرونو لپاره پیدا کېږي، نه ژانرونه د معیارونو لپاره، خو موږ ډېر ځله له دغې قاعدې سره ځان نه جوړو، په دې مقاله کې دا بحث په واضح توګه بیان شوی دی.

د څېړنې موخه

د دې څېړنې موخه په دې کې ده چې کره کتنه له نوې دیده کتل شوې او بیا په شعرونو کې تطبیق شوې، بله مهمه مسئله په کې شاعري ده، پخوا شاعري د چوکاټونو لپاره کېدله، خو اوس شاعري د منځپانګې او ولس لپاره کېږي، له زړه پاځي او پر زړه کېښېني، نو ځکه یې هغه قالبونه مات کړي او پر همدې اساس نوي اصول ورته وضع کول په کار دي.

د څېړنې پوښتنې

په دې څېړنه کې تر ډېره لاندې پوښتنې په منطقي توګه ځواب شوې دي:

- ✓ شعر څه شی دی؟
- ✓ کره کتنه څه شی دی؟
- ✓ د کره کتنې نوې غوښتنې کومې دي؟

✓ د کوم شیان په کره کتنې کې اړین دي او کوم شخصي مسایل دي؟
او دې ته ورته ځینې کوچنې پوښتنې هم په کې ځواب شوې دي.

د څېړنې میتود

په دې څېړنه کې تر ډېره له تشریحي، توضیحي او تحلیلي میتود څخه استفاده شوې او د اړتیا په صورت کې انتقادي میتود هم په کې راغلی دی.

اصلي متن

هر څېړونکی چې پر یوې موضوع باندې کار کوي، نو خامخا به یوه موخه لري. د موخې د حاصلولو لپاره اړینه ده چې انسان د مشخص میتود په ټاکلو سره په کار پیل وکړي. کله چې انسان د موخې پر لور حرکت کوي، نو د هغه کار او زیار په پایله کې د مادي او ذهني تولید د رامنځ ته کیدو لامل گرځي. څرنگه چې موخه لرونکی کار په وجود راوړي او تولید په ټولنه کې په خپله د یوې اړتیا په اساس رامنځ ته کیږي. د یوې ټولنیزې پدیدې ارزښت د زمانې د ضرورت او د چاپیریال د شرایطو په پام کې نیولو سره سم ټاکل کیدای شي. ارزښتونه او معیارونه په ادبیاتو کې مطلق او ابدي نه شي کیدای د هر چاپیریال او زمانې هنري تخلیق او ایجاد د بلې زمانې او چاپیریال له ایجاد او تخلیق سره توپیر لري.

په تېرو زمانو کې د ادبي اثارو کره کتنه تر ډېره حده د بلاغت د اصولو پر بنسټ وه. بلیغ کلام هغه دی چې پر اورېدونکي باندې اغېزه پرېباسي او د اثر اچولو لپاره اړینه بلل شوې وه چې کلام د اورېدونکي یا لوستونکي د حال مطابق وي. د بېلگې په توگه، هغه لیکنه چې په دېرش کلن ځوان اثر کوي په لس کلن هلک یې شاید ونه کړي یا د غمرازۍ ژبه ښله او د مبارکۍ ښله په کار ده.

د دې لپاره چې یو کلام پر مخاطب باندې اغېزه واچوي دا هم اړینه ده چې کلمې یې سمې وي. د بېلگې په توگه کلمې دې د جملې په هغه ځای کې راغلې وي چې د ژبې د گرامر غوښتنه ده، ویل یې اسانه وي چې ژبه ورسره په ستونزمنه نه شي او نا اشنا دې نه وي چې په معنا یې پوه شو. دغسې کلمې فصیح گڼو او هر هغه کلام چې هم له فصیحو کلمو رغېدلې وي او هم په نورو باندې اغېزه اچولای شي، بلیغې بلل شوې دي.

پخوانو د کلام د اغېزناک والي لپاره ځینې طریقې او تخنیکونه موندلې دي

چې په بدیع، بیان او معاني کې یې مطالعه کوو. زموږ پخوانو د ښه شعر د معلوملو لپاره په دغو تخنیکونو او جوړښتونو ډېره تکیه کوله. د دوی لپاره شعر هغه کلام و چې وزن او قافیه یې لرله او ښه شعر هغه و چې بدیع، بیان او معاني ته په کې پام شوی و.

دولت شاه سمرقندي په تذکرة الشعرا کې (نهمه هجري پېړۍ) په امیرخسرو دهلوي نیوکه کوي چې شعر یې تصنع نه لري او بدیعي صنایعو ته یې توجه نه ده کړې.

د بلاغي پوهو د درې ګونو څانګو (بدیع، بیان او معاني) پر اساس د شعر کره کتنه تر اوسه پورې زموږ د کره کتنې اصلي جریان دی.

په دې کې شک نه شته چې بلاغي علوم د کره کتنې لپاره ډېر مهم دي، مګر زموږ د بلاغي نقد یو عیب دا دی چې اکثره مهال په همدغو دریو څانګو کې له پخوا راهیسې موجودو نیمګړتیاوو ته انتقادي نظر نه کوو او بس په دې پسې ګرځو چې د پلاني شاعر په شعر کې پلانی جوړښت هم شته. ایا دا جوړښت (صنعت) په رښتیا د ښکلا په پیدا کولو کې برخه لري او که هسې په پخوانو کتابونو کې راغلي او موږ په پټو سترګو منلي دي؟

د دري ژبو ښوونځیو د لسم ټولګي په پښتو کې د بدیع د المربع صنعت په باره کې لولو:

هغه نظم یا شعر ته وایي چې یو شاعر یوه رباعي داسې راوړي چې عمودي او افقي یو ډول ولوستل شي.

د یار له غمه په زړه افګار یم
له غمه څه وایم دردمند یم خوار یم
په زړه دردمند یم هر ګوره بیمار یم
افګار یم خوار یم بیمار یم زار یم

پورتنی شعر عمودي او افقي یو شان لوستل کېږي.

منظور دا دی چې د لومړۍ مصرعې (د یار) د دوهمې مصرعې (له غمه)، د دریمې مصرعې (په زړه) او د څلورمې مصرعې (افګار یم) که سره یو ځای کړو، لومړۍ مصرعه ورنه جوړېږي. د نورو مصرعو کلمات هم په دې طریقه موندلای شو.

له پخوانو سره وخت زيات و او په ورځني ژوند کې يې د تعجب کولو لپاره ډېر څه نه موندل. دوی به شايد د المربع له لوستلو خوند اخيستی وي، خو دا لذت له هنري او ادبي ښکلا سره تعلق نه لري. موږ چې په يوويشتمه پېړۍ کې هم پخواني بديعي درسونه د کاڼي کرښې ګڼو، د افسوس خبره ده. په پخوانيو بديعي کتابونو کې دا هم يو جوړښت دی چې شعر دې له بې ټکيو کلمو جوړ وي. دا بيا بل جوړښت (صنعت) دی چې کلام دې له بې الفه کلمو رغېدلی وي.

زموږ د بلاغي کره کتنې بل عيب دا دی چې په شعر کې هر صنعت يا هر جز ته جلا جلاګورو خو د شعر د ټولو اجزاوو ترمنځ پيوستون او واحد وجود ته ځانګړی پام نه کوو. مثلاً دې ته به ګورو چې قافيه يې د قافيې د فن مطابق ده او که نه، خو دې ته به نه ګورو چې دغه ډول قافيه د شعر له ټولې موسيقي سره څومره سمون خوري او د شعر ټوله موسيقي د معنا په رسولو کې څومره برخه لري؟

د دې ډول کره کتنې يو عيب دا هم دی چې د ژوند د هغې تجربې په برخه کې ډېر څه نه وايي چې دغه صنعتونه يې د بيانولو لپاره په کارېږي. ايا شاعر په رښتيا د ژوند يوه تجربه او معنا راښيي، که خبره يې هسې د جوړښت (صنعت) د استعمال لپاره کړې ده. د المربع په مثال کې صنعت و او کلمې يې طبعاً بې معنا نه وې، مګر په اسانه پوهېږو چې دغه کلمې د صنعت د راوړلو لپاره کتار شوې وې، نه د ژوند د تجربې د بيان لپاره.

موږ د دې وروستۍ نيمګړتيا د پوره کولو لپاره يو بل ډول کره کتنه لرو چې اخلاقي کره کتنه يې بولو. دغه ډول کره کتنه د بلاغي هغې غوندې د پخواني يونان او روم له زمانې راروانه ده. افلاطون ته معمولاً د اخلاقي کره کتنې د سرلاري په سترګه کتل کېږي.

دغه کره کتنه ادبي اثارو ته تر ډېره حده له دې نظره ګوري چې اخلاقي ارزښتونو ته يې څومره خدمت کړی دی. د بېلګې په توګه دا خبره به مهمه ګڼل کېږي چې شاعر د سخاوت، صداقت يا عفوې ستاينه او د دروغو، غيبت يا بخل غندنه کړې وي.

په دې کې شک نه شته چې شعر د اخلاقي فضايلو د رواجولو لپاره ډېر خدمت کړی دی او د انګرېز شاعر شيلي (په ۱۸۲۲ کې مړ) دا خبره له حقيقته

خالي نه ده چې د اخلاقو بنیاد واعظانو نه، بلکې شاعرانو ایښی دی، خو له دې خدمته به دا نتیجه نه اخلو چې دواړه دې په یوه تله کې وتلل شي.

زموږ په اخلاقي کره کتنه کې ډېر ځله دې ته نه دي کتل شوي چې اخلاقي درس یې وچ په وچه وړاندې کړی دی او که د هنر په جامه کې؟

له بلې خوا زموږ په اخلاقي کره کتنه کې د اخلاقو د مفهوم نسبیت ته چندان توجه نه کېږي. هغه خبره چې دوه سوه کاله مخکې عیب ګڼل کېده، اوس به عیب نه وي او برعکس. کاظم خان شیدا ډېر اخلاقي انسان دی مګر په دېوان کې یې شیعه وو ته په بده سترګه کتل شوي دي او له مزدورانو او لاس لاندې کسانو سره د شدت توصیه کوي.

اوسنی شاعر که دغسې افکار ولري، سختې نیوکې به وربانديې وشي خو د شیدا په زمانه کې د هغه د اخلاقي نظریې دا رنګه کمزورۍ د زغملو وړ وې.

په پخوا زمانو کې چې د پرمختللې ټکنالوژي نشتوالي د دنیا خلک د اوس هومره سره غوټه کړي نه وو او د ولسونو ارتباط خورا کم و، مذهبي یا قومي نفرتونو ډېر جنجال نه جوړاوه. دغه راز په تېره زمانه کې دا عامه نظریه وه چې لاسبري کسان د شدت حق لري او بلکې شدت ورته په کار دی. شیدا وایي:

نرم چــوب وي همېشه غذا د کرم
شیدا مه شه مرد خالي له سیاسته

د وخت په تېرېدو سره د ټولنې نظرونه، غوښتنې او اړتیاوې بدلېږي. په تېره زمانه کې چې د وړي د مړولو لپاره مختلفې لارې نه وې، د وګړي د سخاوت ستاینو ته ډېر ضرورت و، خو اوس د ټولنې له نظامه غوښتنه کېږي چې وګړو ته کار پیدا کړي او مهارتونه ورزده کړي او که څوک له لوږې مري، په ټولنه یې حق دی چې ویې ژغوري. دغو تغییراتو د وګړي د سخاوت اهمیت کم کړی او ماهیت یې ور بدل کړی دی.

هغه کره کتنه چې د شعر پیغام ته اهمیت ورکوي، نور ډولونه هم لري. په شلمه پیړۍ کې د مارکسي نقد تر اغېزې لاندې ځینو کسانو شعرونو ته له طبقاتي نظره او د طبقاتي مبارزې له عینکو وکتل. ځینو نورو هم د شعر اهمیت د هغه له اجتماعي پیغامونو سره غوټه کړ.

زموږ په ادبي کړیو کې په شلمه پیړۍ کې دا فکر ډېر عام و چې شعر د ټولنې هینداره ده او په دې خبره چندان غور ونه شو چې د شعر په ماهیت کې خو خیال او مبالغه شامل دي او که دا هینداره وي، نو تاریخ، ټولنپوهنه او نور علوم به څه بولو؟

په نولسمه پیړۍ کې په اروپا کې د رومانتیزم پیروانو وویل چې هره زمانه خپلې تقاضاوې لري، موږ څه مجبوریت لرو چې د روم او یونان د اصولو رسۍ په غاړو وگرځوو؟

همدا وجه وه چې د رومانتیک مکتب په نقد کې د شاعر او لیکوال د خپلې زمانې مطالعې ته توجه ډېره شوه. له بلې خوا په نولسمه پېړۍ کې ساینسي- علومو چټکه وده کوله، ساینس پوهانو به د طبیعي پېښو د علتونو موندلو ته ډېر اهمیت ورکاوه. ادبپوهانو د هغوی په پیروۍ د شعر عامل، یعنې شاعر (د شاعر ژوند او شخصیت) ته توجه ډېره کړه. موږ د اروپا له پرمختگونو په شلمه پېړۍ کې خبر شوو او د شلمې پېړۍ په ادبي څېړنو او نقد کې مو د شاعر د ژوند او زمانې مطالعې ته زیات پام وکړ. زما په نظر زموږ دغه ډول کره کتنه ځینې عیبونه لري:

یو دا چې زموږ په دغسې اکثرو نقدونو کې هنري او ادبي مقصد هېر شي او لیکنه د هغې زمانې په تاریخ بدله شي. د روښانیانو ا و درویزه یانو په باره کې یا د خوشحال خټک په باره کې زموږ اکثره لیکنې له ادبي تحقیقاتو سره لږې او له عمومي تاریخ سره زیاتې مربوطې دي.

بله دا چې د شاعر د ژوند او د هغه د زمانې ځینو محدودو اړخونو ته گورو. مثلاً دا راته مهمه وي چې د شاعر د زوکړې او مړینې نېټې معلومې کړو، د هغه قبیله، شجره او اولاد وپیژنو، د هغه د زمانې د واکمنو نومونه واخلو او که پیر لري د پیر ذکر یې وکړو، مگر د خپلو پخوانو شاعرانو د وخت د پسولونو، لباسونو، خوراکونو، اجتماعي ادابو، دودونو، ارزښتونو، طبقاتي روابطو یا مثلاً تعلیمي نظام له مطالعې سره مو خاصه دلچسپي نه ده ښودلې.

د مجرم د کورنۍ غړو، د قام قبیلې کسانو، کلیوالو او نورو شاوخوا وگړو ته سزا ورکول، په تېرو زمانو کې عام وو. موږ که له دغه پخواني رواجه خبر ونه واوسو، د رحمان بابا د بیت دا دوهم مثال به نااشنا غوندې راښکاره شي او زړه ته مو پرې نه

وځي:

درست صورت د یوه نوک په درد درمن شي
وران شـــــي شهر د یوه ســـــــړي په تور

د شاعر د ژوند او شخصیت د مطالعې لپاره له ځینو نورو پوهنو مثلاً ارواپـوهنې یا سبک پوهنې ښه استفاده کېدای شي چې موږ دې اړخ ته لازمه توجه نه ده کړې. یو شاعر که یو اخلاقي صفت یادوي دا ضرور نه ده چې دی دې همدا صـفت ولـري، ارواپوهان وایي چې یو ځوک ممکن هغه څه ډېر یاد کړي چې نه یې لري.

دا جمله مشهوره ده چې سبک یعنې شخصیت. د یـو شـاعر لـه خپـل انفـرادي سبک سره ښه بلدتیا مو ممکن د هغه زړه ته ورکوز کړي او د هغه د شخصیت په پټـو رازونو مو خبر کړي. په سبک پیژندنه کې د سم مـتن پـه برابرولـو کـې هـم ډېـره ښـه استفاده کېدای شي. ځو کاله پخوا مـا د رحـمان بابـا د سـبک پـه بـاره کـې مطالعـه کوله. هغه وخت مې په دې یقین راغی چې کـه د رحـمان بابـا سـبک ښـه وپیژنـو، د رحمان بابا په دیوان کې به د هغو غزلونو د شاملولو یا نه شاملولو پـه اړه پرېکـړه راتـه خورا اسانه شي چې په بابا پورې انتساب ته یې د شک په سترگه گورو.

ځینې کسان شاید ووایي چې د شاعر د ژوند او زمانې په بـاره کـې معلومـات د هغه د وخت د سیاسي، اجتماعي او اقتصادي تاریخ د لیکلو لپاره پـه کـارېږي، نـه د هغه د شعر د هنري ارزښت د معلومولو لپاره، خو دا نظر سـم ځکـه نـه دی چـې کـه موږ یوه زمانه ونه پیژنو د هغې زمانې د ادبیاتو سمه پیژندنه راته مشکله کېږي او کلـه چې یو متن سم نه پیژنو قضاوت هم ورباندې سم نه شو کولای.

د متن تصحیح زموږ د تنقیدي کار یو بل اړخ دی. پخـوا چـې مطبعـې نـه وې، په لاس لیکل شوي اثار به ځو کاله وروسته وشرېدل او بیـا لیکلـو تـه بـه یـې ضرورت پیدا شو. دغه بیـا لیکنـه بـه کاتـب کولـه او د کاتـب د سـواد کچـه، دقـت، حوصـله، لهجه، ذوق او نظریات هغه عوامل وو چې د متن د پخوانۍ بڼې په ساتل کېدو یا نـه ساتل کېدو یې اثر درلود. معمولاً به هر متن په هر ځل لیکلو کـې یـو څـه بدلېـده. د متن پیژندونکو لوی مقصد دا دی چې داسې متن برابر کـړي چـې تـر وسـه وسـه د شاعر د کلام اصلي بڼې ته ورته وي.

د خوشحال خټک دا بیت مشهور دی:

په سوات کې دی دوه څیزه که خفي دي که جلي
مخــــزن د درویزه دی او دفـــــتر د شــېخ ملي

د قلمي نسخو د ځینو پوهانو په قول د دغه بیت د (څیز) پر ځای په قلمي نسخو کې (کفر) راغلی دی، خو څرنگه چې استاد دوست محمد خان کامل مرحوم د ډېرې کلکې عقیدې څښتن و، د شېخ ملي د دفتر او د اخون درویزه د مخزن الاسلام لپاره یی د (کفر) کلمه مناسبه ونه بلله، په (څیز) یې واړوله او اوس دغه بیت په اړولې بڼه مشهور شوی دی. کامل مرحوم په شلمه پیړۍ کې د پښتو متن پوهنې تر گردو دقیق او امین استاد بللای شو، خو ان د هغه غوندې کس هم ممکن په متن کې تصرف وکړي. نو پخوانو کاتبانو او د متن غیرمسلکي تدوین کوونکو به څومره تصرفات کړي وي!

د استاد کامل او څو نورو گوته په شمار متن پوهانو په لاس له تهیه شوو متنونو پرته زموږ اکثره چاپ شوي کتابونه له بلا شمېر تېروتنو ډک دي.

البته د متن تصحیح یواځې له قلمي نسخو سره تعلق نه لري، زموږ د چاپ د زمانې اکثره کتابونه هم گڼې تېروتنې لري چې په کار ده ځوان متن پېژندونکي دې اړخ ته پام واړوي او په تېره بیا د مهمو اثارو د سم متن تهیه کولو ته وخت ورکړي. د ادبپوهنځي محصلانو ته د چاپ شوو متنونو ورکول او د متنپوه استاد تر څارنې لاندې د هغو د سمون چارې ورسپارل به څو اړخیزې گټې ولري.

هغه کسان چې د متنونو په تصحیح بوخت دي، په حقیقت کې نورو کره کتونکو ته د سمې ارزونې لار پرانیزي. زموږ اکثره متنونه د گڼو تېروتنو په وجه د نقادانو د کار مخه نیسي.

زموږ د شعر د اوسنۍ کره کتنې پر دغو اصلي جریانونو سربېره د نقد له ځینو نورو ډولونو مثلاً له فورمالیزم، نوې کره کتنې New Criticism (چې اوس نو په دنیا کې نوې نه ده او پنځوس، شپېته کاله پخوا یې د ځوانۍ وختونه وو)، اروا پوهنیزې کره کتنې، مارکسي کره کتنې او اسطوره یي کره کتنه هم یو څه او اکثره وخت نیمگړې استفاده شوې ده، خو د اوسنۍ زمانې د کره کتنه له ځینو نورو مشهورو نظرو مو نه یواځې عملي استفاده نه ده پیل کړې بلکې د هغو په باره کې نظري معلومات هم زموږ په ژبه کې په نشت حساب دي. د سټرکچرلیزم، فمنیزم، پوست

مډرنیزم، نوي تاریخولي **New Historicism**، هیرمنوتیک او نورو نظریو معرفي او په کره کتنه کې ورنه استفاده به زموږ په ټولنه کې فکر، فرهنګ او ادبیات د پرمختګ نوي پړاو ته داخل کړي.

پایله

د پایلې په توګه ویلای شو، چې د یوه لیکوال یا شاعر د ادبي اثر پر سبک باندې د کره کتنې کولو لپاره د څو لارو چارو درک کول ډېر اړین دي:

یو کره کتونکي ته اړینه ده، چې په خپل کار تر پیل مخکې د بېلابېلو زمانو منتخب متون او د متونو نسخې ولولي،

څکه ترڅو چې د راز راز دورو لیکنو تیرونه تر لاسه نه کړي. زما په اند وبه نه شي کړی چې د یوه ادبي اثر هغه اصلي څیره رابرسېره کړي. که کره کتونکی د هغه مهال چې اثر په کې پنځول شوی او پنځګر په کې ژوند کاوه معلومات ونه لري، فکر کوم چې د اثر اصلي بڼه به یې بې خونده وي، لکه د ادیانو پوهیدل، په تصوف او فلسفه پوهیدل، په عمومي تاریخ کې مطالعه، په معاني او بیان پوهیدل، د ادب تاریخ هر اړخیزه مطالعه دا ټول هغه څه دي چې د کره کتونکی لپاره د یوه اثر په کره کولو کې تر ډېره بریده مرسته کولای شي، خو کره کتونکی لکه څنګه چې مخکې هم ورته نغوتې وشوې دا ټول مسایل به په بې پرې توګه په پام کې نیسي- او شخصي مسایل به څنډې ته کوي، نو هله زموږ ادب تاریخونه، ادب تیوري او په ټوله کې ادبیات خپل ځای ځایګی موندلای شي او که چېرې شخصي- مسایل په کې په پام کې نیول کېږي، نو بیا یې همداسې خونه ورانه بوله.

مأخذونه

۱- رفیق، محمد رفیق، په افغانستان کې د پښتو معاصر شعر سبکونه، کابل پوهنتون: کابل، د ماستری پروګرام لچکر نوټ، ۱۳۹۷ لمریز کال.

۲- وزیري، محمد اقبال، د ادبیاتو تیوري: هالینډ، ۲۰۱۲ زېږدیز کال.

۳- ښکلی، اجمل: سبک پوهه، مومند خپرندویه ټولنه: جلال اباد، ۱۳۹۰ لمریز کال.

۴- هېواد مل، زلمی، د متن څېړنې میتودلوژي، یوه کلنه علمي پروژه، د ژبو او ادبیاتو مرکز، ګستتنر: کابل، ۱۳٦۷لمریز کال.

پوهندوی شاه محمود کېوال

په ژبه او وینا کې د مغزو ونډه

لنډیز

ژبه یو داسې غږیز سیستم دی چې د وګړو د عصبي سیستم او مغزو تر کنټرول لاندې فعالیت کوي. له شک پرته چې د وګړي ټول اروايي او بدني خوځښتونه او فعالیتونه د یوه واحد سیستم تابع دي چې ټول عصبي سیستم رغوي. په دې سیستم کې بیا بېلابېلې برخې ګډې دي، لکه: مغزه، شوکي نخاع او... چې هره برخه یې خپله دنده لري او د بدن یو فعالیت کابو کوي. ژبه چې غږونه او غږغونډونه یې د یوې معنا او مفهوم لپاره د وګړو په بدن کې زېږي، له عصبي سیستم او مغزو سره اړیکه لري او له هغه ځایه ورته لارښوونه کېږي. غږ او غږغونډونه چې د یوې فزیکي ښکارندې په توګه له خولې راوځي، یوه معنا او مفهوم بل وګړي ته لېږدوي، چې معنا او مفهوم بیا یوه ذهني ښکارنده ده.

سریزه

د ژبپوهنې یو ډول دا موضوع څېړي چې ژبنۍ لړۍ او چار له عصبي سیستم او مغزو سره څه اړیکی لري. ژبه د یو غږیز سیستم په توګه د عصبي سیستم تر څار لاندې فعالیت کوي. عصبي سیستم او مغزه یوخوا د ګړیدلو د فعالیت څارګر دي او غږغونډونه یا وییونه هغه معناوې بل ته لېږدوي چې زموږ په مغزو کې دي، بله خوا د اورېدنګ فعالیت هم له مغزو سره اړیکی لري.

کلیدي نومونې: ژبه، وینا، عصبي سیستم، ماغزه چې په اوستا کې ورته مازغه وايي.

د څېړنې اهمیت او مبرمیت

دا څېړنه د ژبې او غرېزې پوهونې په لړۍ او بهیر کې د عصبي سیستم او مغزو پر تخنیکي ونډې څرخي. دا ډول څېړنې په پښتو ژبه کې په نشت شمېرل کېږي، ځکه یې اړتیا ډېره ده. دا څېړنه په ژبه کې د ونډوالو اړخونو د پېژندنې لپاره اغېزناکه او گټوره ده.

پښتو ژبپوهنه که څه هم تر یو ځایه رسېدلې او د پښتو ژبې زده کوونکو او څېړونکو ته کافي مواد لري، خو لا ډېر کار ته اړتیا شته، په نړیوالو معتبرو او پرمختللو ژبو کې ژبپوهنه ډېره بډایه ده. کومه موضوع چې په دې لیکنه کې څېړل شوې، په پښتو کې یې څرکونه لږ یا هېڅ دي. دا موضوع د ژبې د څېړنې او پوهېدنې په لړ کې ډېره مهمه ده چې پوه شو، ماغزه په ژبه او وینا کې څه ونډه او څه ډول کار کوي.

د څېړنې موخې

د وگړني او ټولنیز پوهاوي یوه بشپړه گټوره وسیله ژبه ده چې له غړونو او غړغونډونو رغېدلې ده. د ژبې او گړېدنگ په چار کې د ماغزو ونډه پېژندل او په هغې پوهېدل د دې څېړنې موخه ده. همدارنگه په دې وسیله د څېړونکې لپاره د معنوي امتیاز لاسته راوړنه د دې لیکنې بله موخه ده.

د څېړنې میتود او مواد

د دې څېړنې او د موضوعاتو د رڼاوي او سپیناوي لپاره له گټورو او باوري اخځونو گټنه شوې ده او میتود یې تر ډېره تشریحي، تحلیلي او توضیحي دی.

ژبه د وگړو ترمنځ د پوهونې او راپوهونې غرېز سیستم دی او ماغزه د ټولو انساني خوځښتونو مرکزي څارگر، په دې معنا، هر ډول خوځښت چې د انسان په بدن پورې اړه لري، په یو ډول له مغزو سره تړل کېږي. د پوهونې او راپوهونې لړۍ خو بیا هسې هم څرگند مغزي فعالیت گڼل کېږي. د ژبې او وینا اصلي موخه هم د وگړو ترمنځ د اړیکو ټینگښت او یو بل ته د هغو مفاهیمو لېږدونه ده چې د دوی په مغزو کې دي. ژبنی غړیز سیستم د مفاهیمو د یوې لېږدونکې وسیلې دنده ترسره کوي. موږ دلته هڅه کوو، هغه تخنیکي لړۍ وسپړو چې مغزه څه ډول په ژبه، گړهار، وینا او پوهونه کې ونډه اخلي چې د پښتنو په ډول به دا موضوع مطرح کړو:

پوښتنې

۱ـ د مغزو جوړښت څه ډول دی؟

۲ ـ په ژبه او وينا کې د مغزو ونډه څنګه او څومره ده؟

۳ ـ د مغزو په کومه برخه کې د وينا عمل ترسره کېږي؟

۴ ـ د مغزو په کومه برخه کې اورېدنه ترسره کېږي ؟

ژبه د داسې تړوني، غبرېزو پيلامو يو ټولګه ده چې د يوې ټولنې وګړي يې د خپلمنځي تړاو او پوهاوي لپاره پر کار اچوي (۳: ۲۸).

کله چې څوک وغواړي يو څه په ژبه راوړي، لومړی يې مغزو کې يو غبرانځور جوړېږي چې يو روحي چار دی، مغزه غبريز غړي په کار اچوي چې د سا هوا او بيا بهرنۍ هوا په مرسته غبر پر څپو بدل کړي. په دې توګه د همغه غوښتنې يا موخې ذهني غبر انځور د ويلو او اورېدلو وړ ګرځي او ګړنۍ يا ژبنۍ چار ترسره کېږي، نو که غږېدونکی غواړي همغه څه يو بل چا ته څرګند کړي په بله وينا د چا خبرې واوري، همدا چار په سرچپه ډول پيل او پای مومي.

له غوږ نه يې مغزو ته د فزيولوژيکي لېږد او بيا يې په مغزو کې له ګړېدونګي سره روحي سازښت، معنا دا چې که اورېدونکی پر خپل وار هم وغواړي له ګړېدونکي سره وګړېږي، نو د ده له غوږه د غږېدونکي تر غوږ پورې به همغه لار وهي، لکه پاس چې څرګنده شوه (۴: ۸).

ژبه د کړکيچنو عصبي، عضلي او فزيکي عمليو او خوځښتونو ټولګه ده. د انسان عصبي جهاز او مغزه د ګڼو عصبي سلولونو له ټولګو څخه جوړ شوي دي چې نومېرلې دندې لري. د مغزو په يوه برخه کې يو شمېر عصبي ولۍ غځېدلي او په مستقيم او نامستقيم ډول د بدن ټولو غړو او غبريزو غړو ته رسېږي. کله چې وغواړو يو څه په ژبه راوړو، لومړی يو ډول عصبي فعاليت د مغزو په خوځند ځای (Motor Aria) کې رامنځ ته کېږي چې د غبريزو غړو کنترول يې پر غاړه دی. که څه هم د دې فعاليت لامل او ډول په سمه توګه څرګند نه دی، خو د فزيولوژۍ پوهان وايي چې دا فعاليت په سلولونو کې د يوې کيمياوي عمليې له امله ترسره کېږي او د غبريزو غړو د خوځښت او فعاليت لامل ګرځي. په دې ډول ګړهار يا وينا په څو پړاوونو کې پای ته رسي:

۱ ـ ګرېدل، په دې معنا چې عصبي فعالیتونه پیلېږي او غړېز غړي خوځوي.

۲ ـ د غړیزو غړو په خوځېدو سره د سا هوا او بیا له انسان راګرځېدلې هوا څپیزه کېږي او په دې ډول ویناییز غږونه زېږي.

۳ ـ د انساني چاپېریال هوایي څپې د متحدالمرکز کرو په څېر خوځېږي او لار وهي.

۴ ـ او د اورېدونکي غوږ ته رسي.

۵ ـ د اورېدونکي غوږونه، اورېدلي غږونه د اورېدونکي حس د عصبي ولیو په مرسته مغزو ته لېږدوي. دا غږونه له هغو غړیزو بېلګو او نظامونو سره چې وییونه او غونډونه یې نومول او په حافظه کې خوندي او زېرمه دي، تطبیق کېږي او د هغوی د مفهوم او مدلول له درک وروسته ویناوال یا ګرېدونکي ته ځواب وایي او دا عملیه بیا ترسره کېږي، په دې ډول د ژبنی یا غړیزې پوهونې عملیه او ګرېدل پای ته رسي(۱: ۳۲ - ۳۳).

روغتیایي او اروایي (فزیولوژي) عصبي سیستم داسې راپېژني:

عصبي سیستم د غړو ټول فعالیتونه کنترولوي، دا سیستم د اندوکراین په پرتله چټک دی چې اندوکراین هم یو کنترولي سیستم دی. د انسان عصبي سیستم په ټوله کې دوه لویې برخې لري:

- مرکزي عصبي سیستم Central Nervous System
- محیطي عصبي سیستم Peripheral Nervous System

مرکزي عصبي سیستم بیا لاندې دوې برخې لري:

- مغزه Brain
- شوکي نخاع Spinal Cord

محیطي عصبي سیستم چې له مغزو او شوکي نخاع څخه بهر پروت دی، هم دوی برخې لري:

۱ـ ځاني یا خودکاره عصبي سیستم Automatic Nervous System

دا سیستم بیا لاندې برخې لري:

- سمپاتیتیک عصبي سیستم Sympathetic Nervous System
- پاراسمپاتیتیک Parasympathetic Nervous System

- د هاضمې جهاز دننني عصبي سيستم Enteric Nervous System

۲ ـ جسمي عصبي سيستم Somatic Nervous System

دا هم لاندې برخې لري:

- حسي نيورونونه Sensory Neurons
- حرکي نيورونونه Motor Neurons

مغزه بيا لاندې درې لويې برخې لري:

- Prosencephalon: چې مخني ماغزه (Forebrain) يې هم بولي، لاندې دوی برخې لري:

۱ ـ Telencephalon: چې د مغزو دوه برخې يا کرې په کې دي.

۲ ـ Diencephalon: چې تلموس، هيپوتلموس، ميتاتلموس او سب تلموس په کې دي.

- Mesencephalon: چې منځني ماغزه (Midbrain) يې هم بولي.
- Rohmbencephalon: چې وروستي يا کوچني ماغزه (Hindbrain) يې هم بولي، په دوو برخو ويشل کېږي:
- Metencephalon چې له حدبه (Pons) او مخيخ (Cerebellum) څخه رغېدلې برخه ده.
- Myelencephalon يا د Medulaoblangata بصله (۷: ۷۱ - ۷۲).

مرکزي عصبي سيستم چې له ماغزو (Brain) او شوکي نخاع (Spinal cord) څخه جوړ دی چې پر حياتي عملونو باندې د څار مرکزونه دی. په دې معنا چې د چاپېريال او د بدن له دننه څخه اخيستل شوي اطلاعات تشخيص او تعبيروي او هغوی ته ځواب وايي.

په مغزو کې (لوی او مخني، منځني او د مغز ساقه) برخې ګډون لري، د لويو مغزو هغه برخې چې زموږ د څېړنې سره سيده اړيکي لري، په لاندې ډول، د هغوی له دندو سره:

Frontal برخه: خبرې کول، رفتار يا سلوک، د مسايلو حل، پلان جوړونه.

Parietal برخه: د درد حس، فشار، تماس، تودوخه، خوند.

Temporal برخه: اورېدل، بويول، د بدن توازن، حافظه

Occipital برخه: لیدل، د ژبې زده کړه (۲: ۵۵، ۵٦).

د (فزیولوژي طبي) اثر د یادو برخو دندې داسې لیکي:

Frontal د پرانتل برخه یا پیښکی

- د فکر، ګړېدا او ارواييي حالت کنټرول
- د څوځښتونو پلان رامنځ ته کول

Parietal دیوالي پیښکی

- د پوټکي، مفاصلو او غړو د حسي اخذو اخیستنه او د درد او اړیکو د اخذو په توګه د هغوی تحلیل، په فضا کې د پښو او لاسو وضعیت.
- د غوږو او سترګو د وارداتي بهیر تحلیل.

Occipital د اکسیپیتل پیښکی

- د لید مرکز

Temporal د شقیقې پیښکی

- د غږ تحلیل
- ارواییي احساس
- د ښیزونو د بڼې او رنګ تحلیل
- پر ګړېدلو پوهېدل
- د بویلو ځای (۷: ۷۹).

د (روان شناسی عمومي) لیکوال د یادو برخو دندې داسې ښیي:

مخنی پیښکی (Frontal lobe) د ډېرو استعدادونو ځای دی، چې کولای شو له هغو څخه یې د خپلوی، نوښت او پلان جوړونې ځواک نومونه یاد کړو.

(Parietal lobe) : دا پیښکی یا برخه د مغزو په پورتنۍ برخه کې د مخنیو مغزو تر شا پرته ده. بدني حواس همدلته رامنځ ته کېږي او د ژوند د چاپیریال اړوند یادښتونه هم همدلته زیرمه کېږي.

د وروستیو مغزو برخه (Occipital lobe): په بشپړ ډول د سترګو او لیدنو د درک لپاره ځانګړې شوې ده.

د شقیقې پیښکی (Temporal lobe): د سترګو او غوږو ترمنځ مغزو په دواړو لورو کې ځای لري. اصلي دنده یې د اورېدلو درک، ژبه، حافظه او د هېښتیا منلو

ځینې بڼې دي(٦: ٦٧، ٦٨).

له پورتنیو ټولو یادونو زموږ موخه داده چې په مغزو کې هغه برخه وپېژنو چې په ژبه، پوهونه، ګړېدنګ او اورېدنګ کې ونډه لري. ځینې د عصبي سیستم او مغزو هغه برخه چې په ژبنیو فعالیتونه پورې اړه لري داسې راښې:

۱ ـ د Broca برخه: فرانسوي رنځپوه (پیرپل بروکا) پر (۱۸٦۱ م) کال پر هغو وګړو ازمیښت وکړ چې ګړېدنګ کې یې نیمګړتیا وه او پوه شو چې د مغزو کومه برخه کې زیان، د ژبنۍ او ګړېدنګ نیمګړتیا او تتله کېدو لامل ګرځي. له همدې امله د مغزو دغه برخه د هغه په نوم (بروکا) یاده شوه (۵: ۸۵).

دا برخه د مخنیو مغزو په کینې اړخ کې پرته ده او د غږونو د زېږد دنده لري (۸: ۳٦).

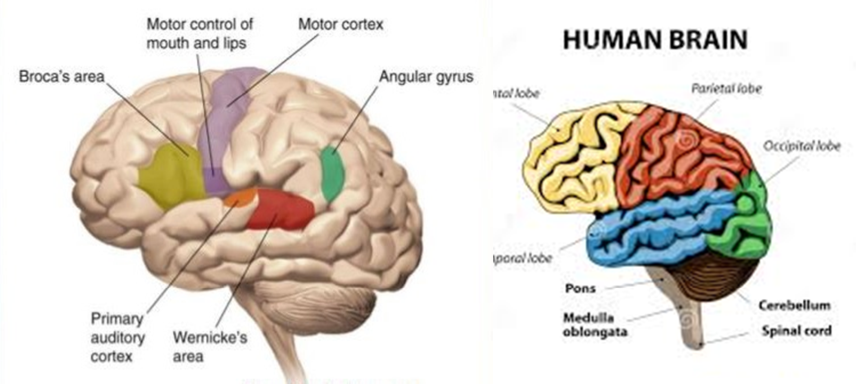

۲ ـ Wernicke برخه: کارل ورنیک الماني رنځپوه، د (پیرپل بروکا) لار په بل ډول وڅارله. هغه پوه شو چې د ګړېدنګ نیمګرتیا په ټوله کې د (بروکا) د برخې زیان نه دی، بلکې یوه بله برخه چې د پوهېدنې او درک دنده لري، د ژبنۍ یا ګړېدنګ نیمګړتیا لامل ګرځي. له همدې امله د مغزو دغه برخه د دې پوه په نوم (ورنیک) یاده شوه (۵: ۸۵).

ارواپي فزیولوژي د هغو وګړو وضعیت څېړلی چې ژبنۍ نیمګړتیا لري او دا یې روښانه کړې چې دا نیمګړتیاوې د مغزي زیانونو له امله رامنځ ته کېږي. ځینې وخت مغزي سکتې، تومورونه او نور په وینا یا ګړېدنګ کې د اختلال لامل ګرځي. د دې حالتونو یو مهم یې د مغزي رګونو تړل کېدل دي، که د ګړېدنګ په اړوندو

مرکزونو کې رامنځ ته شي، د ژبې یا ګړهار د نیمګړتیا یا تتله کېدو لامل ګرځي. په ژبنۍ یا وینابیزه نیمګړتیا کې د مغزي زیان له امله د ژبې په پوهېدنه، د جملو تکرار او معناوال ګړېدنګ کې نیمګړتیا پېښېږي.

د ښي لاسو وګړو تر ۹۵ سلنه ډېر او د کیڼ لاسو ۷۰ سلنه د ګړېدنګ لپاره د هغوی د مغزو کیڼه برخه یا کره کاروي. دې ته هم پام په کار دی چې د مغزو ښي نیمه کره هم د ګړېدلو پر وخت د قضایي اړیکو، نقشو او کړکیچنو هندسي تصویرونو په درک کې ستره ونډه لري (۵: ۸۴).

پایله

د دې څېړنې په بېلابېلو برخو کې دا موضوع رڼه او روښانه شوه چې د ژبې او ګړېدنګ په چار کې عصبي سیستم او ماغزه څه راز ونډه اخلي او د معناوو د بهرنې شتون او لېږد لپاره ماغزه څه چار ترسره کوي. دا څرګنده شوه چې د پوهاوي لپاره لومړی خوځښت په مغزو کې رامنځ ته کېږي او سمدستي د وینابیزو او غږېزو غړو په وسیله اړوند غړونه او وییونه رازېږي. غړونه او وییونه د هغو ذهني ښکارندو او معناوو د لېږد لپاره وسیلې دي چې زموږ په مغزو کې زیرمه شوي دي.

مناقشه: په پښتو ژبه کې د نیرولینګوستیکس (Neurolinguistics) په اړه څېړنیز مواد دومره لږ دي چې سړی پرې د نشت حکم کولای شي. له دې امله حتا د دغې پوهې نوم هم په پښتو کې په نشت شمېرل کېږي، خو موږ به ورته (مغزژبپوهنه) ووایو. دا پوهه د ژبپوهنې یوه څانګه ده چې په هغه څه غږېږي چې د دې لیکنې سرلیک دی. یاده پوهه د مغزو او وینا یا ژبې ترمنځ اړیکي څېړي.

وړاندیزونه

د نړۍ په کچه په ژبنیو مسایلو او د ژبپوهنې په برخه کې پراخ کار شوی چې له بده مرغه جګړه ځپلې پښتو ترې دومره لرې پاتې شوې ده. د پښتو ګرامرپوهانو د زیار او کړاوه وروسته هم موږ د نورو پرمختللو ژبو په څېر بشپړ مواد نه لرو. دا چې دغه ډول مسایل د پوهنتونونو د ژبې او ادب په برخه کې ښوول کېږي، نو په کار ده، دومره مواد په کې ولرو چې له ښوونکو او زده کوونکو سره مرسته وکړي. د ژبې څانګوالو ته وړاندیز دی چې دغې برخې ته پام وکړي.

مأخذونه

١ ـ الهام، محمد رحیم، روش جدید در تحقیق دستور زبان دری (چاپ دوم، به کوشش سید علی محمد اشراقی)، انتشارات یوسفزاد: کابل، ۱۳۹۱ لمریز کال.

۲ ـ جبران، جوهر، د ارواپوهنې مبادي، مسلم خپرندویه ټولنه: ننگرهار، ۱۳۹٦لمریز کال.

۳ ـ زیار، مجاوراحمد، پښتو وییپوهنه او وییرغاونه، (دریم چاپ)، دانش خپرندویه ټولنه: کابل، ۱۳۹٦ لمریز کال.

۴ ـ زیار، مجاوراحمد، پښتو پښویه، دانش خپرندویه ټولنه: پېښور، ۱۳۸۲ لمریز کال.

۵ ـ شمس، شمس الدین، روانشناسی فزیولوژیک، انتشارات نامی: کابل، ۱۳۹۲ لمریز کال.

٦ ـ علیمی، سراج الدین، صدیقی، ذبیح الله، حبیبی، محمدناصر، روانشناسی عمومی، انتشارات یوسفزاد: کابل، ۱۳۹۲ لمریز کال.

۷ ـ فروتن، محمدناصر، فزیولوژي طبی، (چاپ دوم)، انتشارات عازم: کابل،۱۳۹٦ لمریز کال.

۸ ـ مرهون، محمد، اوازپوهنه، کاینات څېړنیز او د ژباړې مرکز: کابل، ۱۳۹۴ لمریز کال.

محمد آصف صمیم

کتاب پېژندنه:

د استاد خادم ځینو اثارو ته لنډه کتنه

لنډیز

کتاب پېژندنه یا د اثارو بیبلوګرافي هغه بحث دی چې له بده مرغه زموږ په ټولنه کې ډېر ځله د عقدو او شخصي لېوالتیاوو له مخې کېږي، یعنې د نقد یا کره کتنې بحث ډېر نه وي، خو د شخصي- عقدو بحث په کې ډېر وي، البته په دې پوهېږو چې د کتاب معرفي یوه مسئله ده او د کتاب نقد بله، خو بیا هم له موږ څخه دا دواړه بحثونه سره اغږل شوي وي.

په دې مقاله کې ما د لوی استاد قیام الدین خادم یوائې د اثارو برسېرنه جاجونه کړې او په لنډه توګه مې معرفي کړي، چې کوم دي او کوم مسایل یې په څه ډول بیان کړي، تمه ده چې زموږ ځوان سترګور څېړونکي د دغو اثارو نورو باریکو ته هم په مشکافي سترګیو وګوري او نورې خواوې یې هم را برسېره کړي.

سریزه

په پرمختللو ټولنو کې اصل دا دی چې هر کتاب د کتاب پېژندنې په نامه یا د کتاب د معرفۍ په نامه یو لنډیز هم لري او د دې لنډیز ګټه دا وي چې د څېړونکي او یا د عام مینه وال ډېر وخت په نورو مسایلو چې د بوختیا پر مهال ورسره د ده کار نه وي، نه ضایع کېږي، خو زموږ د ادب لمن لا تر اوسه هم له داسې مسایلو ملامال نه ده یا به یې فهرست ګورو او یا به هم مجبوراً ځینې کتابونه لولو، چې د بوختیا پر مهال له موضوع څخه د لرې مسایلو مطالعه کول ذهن په نورو چارو بوختوي او له

ثېړونکي اصلي خبره هېروي.

که څه هم زموږ ځینو نومیالو استادانو، لکه استاد حبیبي، استاد هېوادمل، استاد رفیع او ځینو نورو په دې اړه مستقل کتابونه وکښل او د اثارو برسېرن جاج یې واخیست، خو په ټوله کې په اوسني را روان بهیر کې دا کارونه ډېر لږ دي او مینه وال دغه ډول کارونو ته ډېره اړتیا لري.

ما دا مقاله په دې نیامت کښلې چې یو ځل د دغې برخې ځانګوال او ثېړونکي دغه هیر شوي کار ته په دقیقه توګه ځیر کاندم او په دې توګه د ادبپوهنې او مأخذ پوهنې بحث یو ځل بیا پیل شي.

د څېړنې اهمیت او مبرمیت

د دې څېړنې اهمیت او مبرمیت په دې کې دی چې د استاد خادم اثار په کې ټول معرفي شوي او ثېړونکي په ډېرې اسانۍ سره د خپلې اړتیا او خوښې وړ دقیق او کره معلومات پیدا کولای شي، ترڅنګ یې هغه ثېړونکي چې غواړي د خپلې څېړنې اړوند مواد د خادم په اثارو کې پیدا کړي، نو له دې لارې یې پیدا کولای شي او د استاد خادم د ټولو اثارو په لټې پسې د څېړنې وخت نه نیسي.

د څېړنې موخه

د دې څېړنې موخه په دې کې ده چې زموږ ځوان څېړونکي باید له یو اثر سره عقدوي او شخصي چلند ونه کړي، بلکې د علم، پوهې، د څېړنې د ارونو او قواعدو له دایرې نه اثر ته وګوري او نقد یې کړي، ترڅنګ یې د نقد او معرفي برید پولې هم سره جلا او یوه په بله کې ګډه نه کړي.

د څېړنې پوښتنې

په دې څېړنه کې تر ډېره لاندې پوښتنې ځواب شوې دي:

- ✓ استاد خادم څومره اثار کښلي؟
- ✓ د استاد خادم اثار پر کومو موضوعاتو چورلي؟
- ✓ استاد خادم یواځې د ادب لیکوال و او که په نورو برخو کې هم اثار لري؟
- ✓ د استاد د نثر ځانګړنې کومې دي او نورو لیکوالو یې په اړه څه کښلي؟

او دې ته ورته ځینې نورې پوښتنې د دې مقالې په پاڼو کې ځواب شوې دي.

د څېړنې میتود

په دې څېړنه کې تر ډېره لـه تشریحي، تحلیلي او توضیحي میتـود نـه ګټـه اخیستل شوې ده.

د څېړنې متن

موږ چې کله د خادم صاحب د اثارو خبره کوو، نو ښـايي ډېـرو لوسـتونکو تـه دا پوښتنه پیدا شي، چې په دې مقاله کې به د استاد خـادم ټـول اثـار لـه ټولـو کوایفـو سره معرفي شوي وي په داسې حال کې چې داسې نه ده، له دې لیکنـې څخـه زمـا موخه دا ده چې لومړی د لنډ لیکلو چمونه خپل کړو او ترڅنګ یې د استاد خـادم د اثارو هغه مسایل بیان کړو، چې د ټول اثـر اسـتازي یـې وکـړای شي، نـو د دې لپـاره چې خبره را نه ونه غځېږي رابه شو د استاد اثارو ته:

۱- د خادم داینستي (khadem Dynasty) له خوا په لومړي ځل پنځـه سـوه ټوکـه چاپ شو. ددې اثر په سر کې د خپرندوی بې سرلیکه لیکنه راغلـې ده چـې پـه کـې وایي:

۲- (دمور مینه) دخادم صاحب د یو شـپېتو ناچـاپو قلمـي (!) اثـارو نـه یـو اثـر دی. دخادم صاحب دیو شپېتو ناچاپه قلمي کتابونو نه په د مور مینه برسېره (!) یـوولس روغ پاتې دي، نور یې په افغانستان کې د روسانو پـه یرغـل کـې دافغانسـتان د ډېـرو ملي شخصیتونو غوندې خاورې شوي دي. بیـا د سریـزې لیکـوال قتیـل خوږیـانی د سریزې په سر کې لیکي:

دمور مینه د هغې کوچنۍ رسالې نوم دی، چې علامه استاد قیام الدین خـادم په ډېره خوږه ژبه ژباړلې ده.

د مور مینه دهغې مور دزیاتې مینې ژباړه ده، چې دګـوډ تېمـور پـه شـان د یـوه بې رحمه پاچا پر وړاندې په ډېر جراأت درېږي او دخپـل زوی پوښـتنه تـرې کـوي. د دې پـه خـبرو کـې دومـره زړه ورتـوب پـروت دی، چـې ناسـت کسـان یـې جـراأت تـه حیرانېږي او هر څوك داستفهام په نظر ورته ګوري، چې دغه بوډۍ اودومـره جـرات، چې د ګوډ تېمور په شان له یوه بې رحمه پاچا څخه، چې ملکونه یـې سـوځولي او د وینو لښتي یې بهولي دي؛ دخپل زوی د مرګ او ژوند پوښـتنه کوي.له یـوې ګوښـې اواز پورته کېږي، چې عشق او سپېڅلی عشق. په دې پسې په خپلـه ژبـاړن ((د مـور

مینه)) په نامه (ب مخ) په لیکنه کې وایي:

دا قصه گورکي لیکلې ده؛ گورکي د روسي ادبیاتو داسمان ځلانده ستوری دی چې شرق او غرب یې پېژني، دډېر تعریف محتاج نه دی. د گورکي آثار هم ښکلي دي.دا قصه هم شعر دی او هم حقیقت او هم لوړ پند او عبرت. ددې قصې د ترجمې په وخت کې ما د قصې په ترتیب کې لږ شانې تغییر کړی دی، خو د گورکي نوم او د نوم او ضمیر احترام هېڅوك دې ته نه پرېږدي، چې د هغه په اسلوب کې گوتې ووهلی شی.

ق.خادم

د (مور مینې) سرلیکونه: د مور مینه، دمور زړه او روسي سجیه دي، چې په ۳۷ مخونو کې ځای شوي دي؛ خو پر آرې کیسې سربېره سره له دې چې ژباړن ورته نه دي لیکلي؛ دوه نور لیکونه هم راغلي دي، چې دا عصرـ د ملیتونو دي او (د دنیا ټول انقلابونه کلتوري دي) نومېږي. هغه دواړه لیکنې د افغان ولس جریدې د ۱۲۴۸ له گڼو را اخیستل شوي دي. درسالې په پای کې د افغان ولس د ۱۲۴۸ کال له شپږمې گڼې نه د خادم د فکر د سمندر دا مرغلرې راغلي دي:

زه خو داسې فکر کوم چې ادب د سیاست مور ده. روغ سیاست د نهضتونو پلار دی، نشنلېزم د مسلکونو بنیاد او اخر د ټولو اقتصاد دی.

د الفت شاعري:

چې پیدا مو پښتو ژبه کې الفت شو
د پښتو دښکلا خوب مو حقیقت شو
چا خاطر کړو د خپل قوم په خدمت کې
چې شاعر رانه اخته په سیاست شو

حبیبي او دپښتو تاریخ:

جواك تاریخ دپښتو ژبې یې بیان کړ
حبیبي په پښتو ژبه لوی احسان کړ
په دې کار تر هغه وخته ځوربدلو
چې په کړیو خدمتونو یې پښېمان کړ

او دا بېلگه هم د اورېدو ده چې: پښتانه او د پښتو مخالفت نومېږي:

ځوك ناپوه شو، ځوك محتاط اوځوك بدبين شو
د پښتو بياض چې سپين پاتې و، سپن شو
پښتانه د پښتو ژبې مخالف شول
سرنوشت د پښتو دغسې تعيين شو

او د ځان په اړه وايي:

خادم څه دی؟

څه پوښتنه دخادم کوئ چې څه دی
په پنجره کې بندي شوی يو مرغه دی
د پښتو په کبيره گناه کې گډ شو
ځوك خبرنه شو چې څنکه او څه دی

د استاد قيام الدين خادم د ادبي پوړۍ په باب، د خپلې ارزونې پر ځای د هغه د ادبي کهکشان د پوهاند رښتين استاد بېنوا ارزونه بسنه بنده گڼم چې وايي: خادم دپښتو يو پوخ ليکوال، ښه شاعر او نوميالی دی.خادم دخپلې ليکوالۍ په ۳۰ کلونو کې ډېر ادبي او علمي خدمتونه کړي دي او دغه لار يې د يو مسلك په توگه ټينگه کړې ده. د ډېرو زلميانو استاد او لارښوونکی دی او دردمن کسان ورته په درنه سترگه گوري.

۳- ادبي پوړۍ: دا په ۱۳۱۴ ل کې په دوو ټوکونوکې يو ژباړلی اثر دی، چې وروسته بيا د لويو اصحابانو په نامه دپېښور پوهنتون کتابځانگې (يونيورستې بك ايجنسي) له خوا خپور شو. په دغه کتاب کې د لوی ښتن د ستر نازولي حضرت محمد مصطفیٰ (ص) د سپېڅلو يارانو سيرت او تاريخ دی، چې استاد خادم په ډېر دقت او علمي صلاحيت په خوږه او روانه پښتو ژباړلی دی.

۴ - نوی ژوندون: دا داستاد خادم دلنډو او ادبي نثرونو ټولگه ده چې د پوهاند حبيبي په وينا: (مضامين يې ډېر عصري اوحياتي او افکار يې د جديدې تربيې له اساس سره سم دي).

د دې ټولگې پر ځينو ټوټو باندې د رابندر نات ټاگور او علامه اقبال دافکارو رنگ پروت دی. دغه اثر ۱۳۲۰ ل کال کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی.

پښتانه شعراء لومړی ټوك او داستاد خادم ونډه ددې اثر راټولوونکی او اړوند لیکوال که څه هم استاد حبیبي دی؛ خو هغه اروابښاد په خپله په دې تحقیقي اثر کې داستاد خادم دونډې یادونه داسې کوي:

ښاغلی قیام الدین خادم چې تر ټولو لومړی حق لري او دکتاب ډېری برخې یې لیکلې دي او په پلټنو کې یې زیار کښلی دی.(۱۵ مخ)

۵ - روهي ګلونه: له ښېټ نیکه نه نیولې د للمې تر ملا احمدګله پورې د پښتو د پنځوسو شاعرانو دشعرونو یو غوړچان دی چې په بېلو بېلو نومونو (مخ، سترګې، وروځې، زلفې، خال او...د ښکلیو د ښکلا په ستاینه دشاعرانو له ویناوو شوی دی.دې اثر په ۱۳۲٦ ل کې دپښتو ټولنې له خوا دچاپ جامه اغوستې ده.

٦ - د شریف سرګذشت: دا د اردو ژبې د لیکوال نیاز فتح پوري د یوې لیکلې کیسې یا داستان پښتو ژباړه ده چې استاد خادم په خوږه او روانه پښتو کړې ده.دا اثر په ۱۳۳۲ ل کې دهېواد دورځپاڼې له خوا خپور شوی دی.

۷ - د ملغلرو امېل: د دې شعري ټولګې لومړی نظم په ۱۳۰۹ ل کې ویل شوی چې لړ یې تر ۱۳۲۱ ل پورې راغځېدلی دی.

ددې ټولګې بېلګې زیاتره دلرې او برې پښتونخوا په خپرونو کې خپرې شوې دي، چې د ټولګې په بڼه د چاپ پر وخت یې استاد اهداء داسې کړې ده:

هغه زلمي ته یې اهدا کوم چې ادب د حیات دپاره مبداء باندې عقیده او باور لري، چې شاعر د بیتونو سازوونکی، نه دقومونو جوړوونکی دی.

۸ - خیالي دنیا: داستاد خادم د هنري نثر یا ادبي ټوټو ټولګه ده چې ده منثور اشعار بللي دي. دالفاظو ښکلا، دمعنا ژوروالی، ښکلي تصویرونه، د ژبې خوږوالی او فصاحت د دغو ټوټو هغه خصوصیتونه دي، چې هغه د ښو شعرونو په لړ کې دروي. دا اثر په ۱۳۳۹ ل کې د پښتو ټولنې له خوا خپور شوی دی.

۹- نبوغ او عبقریت: د پښتو ټولنې له خوا په ۱۲۴۰ ل کې د دې خپاره شوي ۴۸ مخیز اثر په باب د ملي ادب او ژورنالېزم خادم نومي اثر لیکوال سرمحقق عبدالله بختانی خدمتګار لیکي:

د استاد خادم دغه کتاب د هغه وخت د لیکوالو ترمنځ معرکة الامراء _ ډېرو لیکوالو ورباندې مثبت تقریظونه لیکلي دي...او ځینو وربانديې اعتراضونه هم کړي

دي. چا ليکلي چې مولينا خادم د نبوغ او عبقريت کراړې فلسفې موضوع ښه تعقيب کړې او د قدر وړ خدمتونه يې ګاللي دي او دا کتاب د علمي اسلوب پر بنسټ سم ليکل شوی دی او چاليکلي دي، د دې پر ځای چې د داسې علمي او فلسفي موضوعاتو د تشريح او تحليل لپاره يې له علمي او تحقيقي دلايلو څخه کار اخيستی وای او د علماوو او پوهانو نظر يې سره له خپلو علمي قضاوتونو څرګند کړی وای، له خپل عندي نظر او تصور څخه يې کار اخيستی دی.(د همدې اثر ۲۹ مخ)

۱۰- مکارم الاخلاق: دا د عربي ليکوال الشيخ عبدالقادرالمغربي د اخلاق والوحيات پښتو ژباړه ده، چې ديني، ټولنيزه او اخلاقي منځپانګه لري.

استاد ددې کتاب ژباړه د ۱۲۱۸ ل د ميزان په ۱۳ مه بشپړه کړې وه، خو د چاپ او خپراوي وار ورته يو ځل په ۱۳۴۳ ل د هېواد د ورځپاڼې په مرسته او بيا په پېښور کې د پوهنتون کتابخانګې په مټو ورغی.

۱۱ - نوې رڼا: دا داستاد خادم د ټولنيزو، سياسي او ادبي سلو ليکنو او مضامينو ټولګه ده، چې وخت پر وخت په خوره بڼه د هېواد په خپرونو کې خپره شوې ده، په بشپړه توګه په ۱۳۴۳ ل کې چاپ شوه. د دې اثر اهداء: نوې رڼا زموږ د ټولنيز تورتمونو لپاره نن هم د پېلوځې کار کوي. د يادونې ده چې په نوې رڼا کې پښتون ملت نوم دی، د قام نوم نه دی. نومې ليکنه ۳۸۹ مخ استاد الفت ليکنه ده.

۱۲- لرغوني پښتانه قومونه: دا په ۱۰۳ مخونو کې خپور شوی اثر دپښتنو پر ستړه، آر او بنسټ يوه ژوره څېړنه ده، چې لنډيز يې استاد په خپله داسې وړاندې کړی دی:

۱ -دکابل شاهان.

۲- يفتليان، کوشانيان، اسکايان، پارتيان د ساك او پارت وروري، ساك او کاسي ولس او پارتي قبيلې.

دا رساله په ۱۳۵۳ ل کال په پېښور کې چاپ شوه.

د پښتون ستړه او ځانګې د وړوکچه – ۲۲ مخه – نظم ۱۳۵٦ – اهداء مولينا عبدالحميد افغاني ته د رسالې په باب په مخکينو خبرو کې ليکوال او شاعر په خپله

وایي:

دا رساله د ((دپښتون سټه او ځانګې)) تاسې ته د پښتو او پښتونولۍ په اړه یوه لنډه اجمالي خاکه در وړاندې کوي.

د دې لنډیز لوستل د هر هغه چا لپاره، چې د پښتون د پېژندلو او له منځنۍ شرق او منځني اسیا سره علاقه لري، ضروري دي، نو که هر څوک غواړي چې د دغو مسایلو په باب، چې دلته ورته اشارې شوې، زیات مستدل معلومات حاصل کړي. زموږ نور کتابونه لکه علمي پښتونولي، پښتون او پښتونولي، لرغوني پښتانه قومونه، پښتني تاریخپوهنه، نوې رڼا او نوې لار ته دې رجوع وکړي، تفصیل به هلته ومومي.

په دې پسې د پښتون پر پښت، سټه او ځانګو غږېږي. د ~ ۳ مخ په دوهمه برخه کې تر پښت وروسته په خپله پر پښتنو زیات ګړېږي بیا په پاتې ۱۲ مخونو کې دپښتنو تاریخ او افغاني نومې منظومې ځای شوي دي.

۱۳- نصوص الحکم: د مولینا قیام الدین خادم رباعیات د خادم داینستي له خوا په ۲٦٦ مخونو کې پنځه سوه ټوکه په ړومبي ځل په ۱۳۷۹ ل په حلیمي چاپځي کې چاپ شول.

په سر کې یې د پښتون مفکر په نامه د یوه بې نومه لیکوال له خوا په شپږو مخونو کې یوه سریزه راغلې ده. بیا د کتاب په هر مخ کې دوې دوې څلوریزې دي، چې ټولې یې ۵۳۲ ته رسي.

لومړۍ څلوریزه یې حیات نومېږي چې په کې وایي:

حیــــات قــــوت دی او اقتـــــدار دی
زنــــده گــــي زور او واك اختیـــــار دی
چـــي دا دوه څیـــزه پـــه کـــې کامـــل وي
هغــــــه واجـــــب دی پروردګـــــار دی

او وروستۍ دا یې داسې مشوره او دژوندانه اوبه نومېږي:

کـــه ســـوداګر یـــې دا ســـودا پرېـــږده
کــــه یـــې مـــــاهر دا مـــدعا پرېـــږده
کـه ریالېســت یـې پښــتون خــو قــام دی

ځلــــه يـــــې وژنـــــې دا ســــلا پرېـــــږده

+ + +

د ژونـــــــد لاره ده مشـــــــکل گـــــــذاره

هو شرط پـه کـې دادی چې تـه بـه درومې

دژونــــــد اوبــــه دي تپــــه تيـــــاره کـــــې

خــو کــه نــه درومــې نــو څــه بــه مــومې

۱۴- بلکا: د (مولينا قيام الدين خادم دشعرونو مجموعه) دا ټولگه هم د خادم دانستي له خوا په ۲۲۱ مخونو کې خپره شوې ده، چې چاپ کال يې ۱۳۸۰ ل دی.

پر دې ټولگه لومړی د ښاغلي قتيل بلکا نومي ليکنه راغلې، ورپسې د کار او لاره په نامه د استاد خادم يو قصيده ډوله نظم راغلی دی، چې استاذ يې په پای کې کښلي دي:

دا نظم د ((ای د دې جهان خاونده!)) له نظم څخه وروسته ليکل شوی دی. ورپسې داستاد خادم پر ځاروان نومي اثر د ښاغلي عبدالهادي هدايت د استاد خادم شاعري او د ده نوې چاپ شوې ليکنه را اخيستل شوې او بيا دا ځکه چې پښتون يم، د شاعر زړه، ای د دې جهان خاونده! او افغان ولس نومي نظمونه دي، ورپسې په بسم الله الرحمن الرحيم داستاد خادم ((بلکا)) پيلېږي او ورونو له ۲۰ مخ نه د ټولگې شاعري، چې دا شاعري نظمونه، غزلې، قصيدې، ټوټې او څلوريزې لري، چې دلته يې د غوراوي او خوښې په نيامت د خپلو معاصرو ملگرو په باب ليکلې، يو څو بېلگې را اخلو:

کامل مومند

د انگرېز نامراد تعليمه

پوه پښتون چې دې عاقل کړ

په مغربي تعليم ((ليگی)) شو

خو پښتو ادې فاضل کړ

له نري رنځه ممنون يم

غښ مومند يې چې کامل کړ

لوی کرم و له اسمانه
چې پښتوت یې مایل کړ

حبیبي او پښتو ژبه

حبیبي په پښتو ژبه نامور شو
خو اخر له خپله کاره لاس په سر شو
خدایزده کوم ظالم ستومانه په خپل کار کړ
د پښتو قلم یې کېښود مرور شو

بختانی او پښتو

بختانی په کار د ژبې ښه پوهېږي
چې دا بد حال د پښتو گوري ځورېږي
زړه یې غواړي چې را گډ شي په میدان کې
د اسلافو حال چې وگوري ډارېږي

د بېنوا پښتو

چې را یاده مې پښتو د بېنوا شي
سره گلونه د بهار سترگو له راشي
دادب په بې قدرۍ داسې خفه شم
خوږین زړگی مې په سلگو کې په ژړا شي

پایله

ماته د دې ننني درنې غونډې سمبالگرو د ((استاد خادم د آثارو ارزونه)) نومې سرلیك راکړی و، خو ما څه د وخت د تنگسې په پلمه او څه د موضوع پښې داوبوته کولو په عذر او په دې چې په ارزونه کې کره ونه هم راځي، یا راتله، نو په تلي کې د شړشمو زرغونول لوی ځیگرونه غواړي. په همدې شننیزه بیلیوگرافي یاکتابښودنه مې بسنه وکړه. هیله ده ستاسې خوا او دارواښاد خادم اروا مې نه وي درنه کړي.

څېړندوی سمیله احمدزۍ

په انګیو کې د ښځو د یادونو او فریادونو انځور

لنډیز

د ادبپوهانو په وینا پښتني ولسي ادب او فولکلور تر ډېره د پښتنو ښځو د فکر محصول دی، په دې ادب کې د ښځو د ژوند بېلابېلې خواوې منعکسې شوې دي او د دوی د نرم، لطیف او زړه سوانده احساس سپېڅلې هېنداره ده.
د ټولنپوهانو په وینا پښتنې ښځې ډېر ځله د احساساتو او د ټولنې د ناسمو دودونو قرباني شوې دي، چې همدغو بې دودیو دوی ته د هنر ژبه ورکړې او د ولسي ادب په یو چوکاټ کې یې د خپل زړه غوټه پرې پرانیستې ده.
له دغو سندرو یا سندرو څخه یوه یې هم د انګۍ سندرې دي چې پښتني ښځمنو د ټولنیزو بې عدالتیو په پایله کې د دې سندرو په وسیله خپل غبر پورته کړی او تر موږه یې را رسولی دی.
په دې مقاله کې د ښځمنو په هغو ناخوالو او ساندو بحث شوی چې ډېر ځله یې آن د خوښیو او خوشحالیو په مراسمو کې هم له ډېره درده له خولې وځي.

سریزه

ولسي سندرې ښکلې او ارزښتناکه برخه او د ولس د ټولنیز ژوند رڼه بېلګه ده چې په پېړیو- پېړیو ځلیدلې او ترموږه را رسیدلې دي.
دا سندرې د ولس د اړتیا له مخې رامنځ ته شوي او د دوی له ژوند سره اوږه په اوږه را روانې دي، د دوی د ژوند خوږې او ترخې، لوړې او ژورې، ښې او بدې په خپله سینه کې خوندي کوي، چې د خوښیو او خوشحالیو په وخت کې د مستو

سندرو په توګه شرنګهار کوي اود خوښۍ اظهار پرې کوي .همدارنګه د خپلو غمونو او ماتمونو په دوران کې بیا د دردونکو ساندو په توګه دروند غم ښکاره کوي.

دغه سندرې چې بېلابېلې برخې لري لکه: لنډۍ، سروکې، غاړې، ساندې، د اتڼ نارې، انګۍ او داسې نوردا ټولې تر ډېره د ښځو له خوا ویل شوې دي او د دوی د ژوند د بېلابېلو خواوو انځور وړاندې کوي. زه چې پر کومې موضوع لیکل غواړم هغه انګۍ دي،انګۍ یا په بله ژبه د پښتنې ناوې د ژړا سندرې زموږ په ټولنه کې له ډېرې پخوا زمانېراهیسې دود دی.

په دې سندرو کې پښتنې ښځې د یو خاص حالت او کیفیت او ځانګړي ملحوظاتو تر اثر لاندې د خپل احساس او زړه خبرې تر خولې را باسي او تر موږه یې را رسوي.

په انګیو کې د پښتني ښځو د ژوند رښتینې خوا بیان شوې ده چې تکلفي او تصنعي بڼه نه لري.

د څېړنې اهمیت او مبرمیت

د دې موضوع اهمیت او مبرمیت په دې کې دی ولسي- سندرې تر ډېره د ښځو د نرم او لطیف احساس زېږنده دي او د دوی د ژوند، هیلو، غوښتنو، ناخوالو، غمونو او د ورسره شوي ظلم او ناروا کیسې بیانوي او تر ډېره دوی له محرومیتونو، نادودو او ناروا دودونو څخه سر ټکوي، نو ما هم په دې مقاله کې له همدغو سندرو څخه یوه ښکلې خو دردوونکې برخه (انګۍ) انتخاب کړې تر څو د دې سندرو تر شا د ښځو په غوښتنو، اهدافو او پیغامونه خبر شو او د دوی د ژوند ریښتیني حالات درک کړو.

د څېړنې هدف

د دې موضوع له څېړلو څخه هدف دادی، چې تر اوسه د ولسي- سندرو دغې زړه راښکوونکې برخې ته تر ډېره توجه نه ده شوې او کومه مفصله لیکنه او څېړنه پرې زما له نظره نه ده تېره شوې، همدارنګه ما په دې برخه کې د خلکو له خولو نه ځېنې هغه نوې او په زړه پورې سندرې را ټولې کړې، چې لا پرې تر اوسه چا کار نه دی کړی او دا سندرې زموږ د ولس د دود، دستور او ثقافت ښه ښکارندویي کوي.

د څېړنې میتود

په دې څېړنې کې له تحلیلي او تشریحي میتود څخه کار اخیستل شوی او د اړتیا پر مهال مې مرکې هم کړي چې د موضوع له تفصیل او ښې تشریح سره یې ګټه کړې ده.

د څېړنې پوښتنې

په دې څېړنه کې هڅه شوې چې لاندې پوښتنې ځواب شي:

۱- ولې پښتنې ښځې د واده په ورځ د خندا او خوشحالیو پر ځای ویر او ژړا کوي؟

۲- آیا چغیان او انګۍ یو مفهوم افاده کوي او که فرق کوي؟

۳-د انګیو تر شا پیغامونه او اهداف د نورو پښتنو ښځو په ژوند کې څومره موثر دي؟

په انګیو کې د ښځو د یادونو او فریادونو انځور

انګۍ د پښتني ولسي سندرو یو ځانګړی فورم دی چې ځانته ځانګړي شکلي او موضوعي خصوصیات لري، دا سندرې تراژیدي بڼه لري چې ناوې یې د ژړا په څپو کې په خاص آهنګ او وزن وایي.

لکه څنګه چې جوته ده تر ډېره د پښتني نجونو ودونه په خوښه نه وي د میندو، پلرونو او مشرانو په خوښه ودیږي؛ نو ځکه ناویانې ناراضه وي، احتجاج کوي، په زړه کې یې غوټې وي، ګیلې لري او د خپل تول درد او دوک د ښکارولو لار یې «انګۍ» بللې وي او دا سندرې د ځانګړې ژړا په ترڅ کې وایي.

په حقیقت کې انګۍ د پښتني مېرمنو د دردېدلو زړونو دوک او نه تم کېدونکی فریاد دی چې د دوی قهر او غوصې د اوښکو په نمجنو او د ژړا او انګولا له څپو سره مل شوې دي.

انګۍ د پښتني فولکلور هغه برخه ده چې په خپل چوکاټ کې یو ځانګړی سکښت او جوړښت لري.

په فني اعتبار د انګیو د مسرو په جوړښت هېڅ پابندي نه شته دا په ویونکې پورې اړه لري چې خپل جذبات او احساسات په څو مسروکې کښې او څنګه بیانولای شي، په دې خاطر ځینې انګۍ لنډې او ځینې بیا اوږدې وي. انګۍ یو

ځانګړی وزن او اهنګ لري اوتر ډېره د ردیف له قید څخه ازادې وي، خو د قافیې پابندي هم په کې موجوده وي .

تر ډېره د انګیو جوړښت د اتڼ نارو ته ورته دی او هر یو یې دوه مسریز، درې مسریز، څلور مسریز او ان پنځه مسریز او تر دې زیات وي. (۱: ۳۲مخ)

مسرۍ یې د مطلب تر بشپړیدو پورې زیاتیږي، انګۍ په بېلابېلو سیمو کې بېلابېل نومونه لري چې د هوی سندرې، انکۍ، چغیان او وردګو کې اونکي په نامه هم یادیږي.

سرمحقق زلمی هېوادمل په دې اړه لیکي:« چغیان د خپل جوړښت له پلوه دوه مسریزې، درې مسریزې او څلور مسریزې دي او حتی تر دې زیاتې مسرې هم لري. (۷:۱۳ مخ)

انګۍ د پښتني فولکلور یوه ځانګړې او خوږه برخه ده، چې کلونو وړاندې پېل شوي او خوله په خوله تر موږ پورې رارسېدلې دي

د ادبپوهانو په وینا انګۍ لومړی ځل په سنځرخېلو قبیلې کې ترلاسه شوي، نو ځکه د سنځرخېلو نارو په نوم یې هم شهرت موندلی او وروسته بیا نورو ځایونو ته لېږدول شوي دي.

انګۍ تر ډېره ټولنیز، احتجاجي، اخلاقي، انتقادي، تاریخي، توصیفي دیني، د ښېرو، طنزیه، ویرنه د درد او ناهیلیو موضوعات را نغاړي.

دا سندرې د پښتني فولکلور یوه ځانګړې برخه ده کله چې نجلۍ چاته ورکړل شي، نودغه نجلۍ له هماغه وخت څخه د انګیو په جوړولو فکر کوي او د واده ورځو کې کله چې د ناوې وړلو لپاره ورا راځي نو ناوې د پلار له کوره د روانېدو په وخت کې د بېلتانه نارې وهي او د زړه خبرې یې د دردونکو سندرو په ډول له خولې راوځي او نورې ارمانجنې ښځې او همزولې یې هم ورسره ملې شي، ناوې په تخت کښېنوي او ناوې په وای- های،های سره انګۍ وایي او خپل د مظلومیت اظهار کوي او په نږدې خپلوانوسختې نېوکې او خبرې کوي .

د انګیو د ویلو او وخت په اړه د پښتو ژبې فولکلوریست لیکوال پروفیسور سیال کاکړ وایي:

«د واده په سهار پښتنه ناوې، په ښکلي پسول او رنګینو جامو پسوللې وي. دا

ګل ټيکری پر سر د خپلو همزولو په منځ کې کيني او پـه دې ډول د انګيـو سـندريزه دنيا آباده کړي.

د بېلتانه په دې سختو شېبو کې پښتنه ناوې نه يوازې په خپله ژاړي، بلکـې د خپلو سوزناکو انګيو په وسيله ټول چاپېريال په ژړا راولي. پښتنه ناوې خپلې دا ډول سندرې په ځانګړي وزن او آهنګ سره وايي. په دې سندرو کې د آها، هو، آهـۍ او د آبۍ احتجاجي کلمات د يوې پښتنې نـاوې د خـورا خوږمنـو احساسـاتو ښـکارندويي کوي.

دا سندرې په يوه ځانګړي آهنـګ پيليـږي او لـه کـوم سـاز و سرود پرتـه د ژړا د پيل ځانګړی انداز دی چې لږ وروسته ورپسې منظومې انګۍ اوريدل کېدای شي.

که څه هم د انګيو د رامنځ ته کېدو زمانه نه شو ټاکلی، خـو دومـره ويـلای شـو چې د انګيو سلسله لـه ودونـو سره سـم پيـل شـوې ده، يعنـې د ولسيـ ادب د دغـې پانګې سرچينه له پښتني ودونو څخه اخيستل کيږي. د پښـتني فولکلـور دغـه برخـه پـه خپلـه غېـږه کـې د ښـځينه پښـتني احساسـاتو ډول ډول انځورونـه رانغـاړي. پـه دغوانځورونو کې له پښتني ښځو سره د تر سره شووناودو په ترڅ کې يو هـم د ولـور وېروونکی انځور دی، چې حساسو پښتنو ښځو دغـه زيـاتی ډېـر پـه ښـکاره ډول تـر سيم کړی دی او موږ يې په انګيو کې له ورايه ليدلای شو: لکه په لانـدې انګـۍ کـې د يوې پښتنې ښځې فرياد:

د سپينې خو نې پر وره انګار
و دې نړېږي بوری بازار
لکه مينايم تل په چغار
چې خرڅه کړې يم ظالم پلار
څه به يې کومه که وي سردار
نه مي جوړېږي د زړه پرهار (٦: راديويي مرکه)

همدارنګه د ولور په مقابل کې د نجلۍ ورکړه او په نوي کور کې خپله ناخوښـي او محروميت داسې بيانوي:

زه په خپل کور کې وم په راحت
بابک خرڅه کړم په ډېر دولت

په پردي کور کې مې نه شته عزت
خود به ژړا کړم په هر ساعت (۱: ۳۲ مخ)

یا هم په لاندې انګۍ کې یو هوس پلوی پلار د دوهم واده لپاره خپله لور قرباني کوي او دغه مظلومه نجلۍ د پیسو په بدل کې دهغې د خوښې پر خلاف چاته ورکوي، دا نجلۍ هم د خپل د تور برخلیک په وير کې د بېوسۍ چيغې په دې توګه څرګندوي:

بابـــک اخیســـتي شـــنه بنډلونـــه
د بـــل واده دی وینـــي خوبونـــه
زه یـــم روانـــه خـــالي لاســـونه
نـــه مـــې کـــالي شـــته نـــه مـــې بوټونـــه
تکـــړې د بـــل دی دبـــل پینونـــه
ورم تـــر قیامتـــه بـــه زه پیغورونـــه
تـــرودغلي شـــه زمـــا زر مرګونـــه
ســـرې رغـــوي خپـــل کفنونـــه
بابکـــه مـــه دې خېـــژه ارمـــان
خرڅـــه دې کـــړم لکـــه حیـــوان
پېغـــور دې راکـــی پـــه دې جهـــان
تـــا بـــه لوټـــو راوړ ایـــمان (٦: راډیـــویي مرکـــه)

په انګیو کې پښتنې په پلار او نورو هغو خپلوانو چې د دې په برخلیک کې لاس لري رسا ګوزارونه کوي او زړه پرې تشوي، لکه:

د ســـپینې خـــونې تـــر مـــخ مـــاخې
بابکـــه زهـــر دې ســـه زمـــا روپـــۍ
پـــر سر بـــه ورمـــه د غـــم ټـــوپۍ
پـــه پښـــو بـــه ورمـــه د ویـــر کپـــۍ
د ســـپینې خـــونې پـــه وره یـــې تـــړم
پښـــتنو خـــود بـــه بـــوغي وهـــم
زه لـــه بابکـــه ګیلـــې کـــوم

نـــن شـــنې روپـــۍ ســـوم ویـــې خـــوړم
تـــر بـــوره لاس مـــې پـــه لاس کـــې درکـــی
مـــا ویـــل تـــه بـــه رایـــج کـــی
تـا د ظـالمو پـه لاس کـې ورکـی (۵: ۲۴۰ مـخ)

انګۍ د ښځو هغه چیغه او فریاد دی چې د دوی د محرومیت او بېوزلۍ انتها څرګندوي.لاندې بیتونو کې دا موضوع وګورئ:

شینکۍ کوتره وم ښوربدمه
نه چا نـــیومه نه چا کتمه
په هر یـــو ټکي به پریوتمه
نن ناولده یې کښېستمه (۱: ۳۳مخ)

پښتنه ناوې خپل غم له نورو همزولو سره هم شریک کوي د دې پر دې بدبختۍ نه یوازځې چې دا ژاړي بلکې نورې ښځې او همزولې یې هم د دې په بخت د افسوس اوښکې تویوي:

خورې هوی که غاړه لوی که
اکـــاګـــان درتـــه ولاړ دي
اکاګانو زړونه لوی دي (٦: رادیويي مرکه)

په ډېرو پښتنو سیمو کې دا رواج ده کله چې پښتنه نجلۍ ودېږي، نو نجلۍ ته یو ځانګړی تخت جوړوي او د ورور له لوري د نجلۍ پر سر د ګل تکړی په نامه لوپټه په سر کیږي چې د سرسایه ټکری هم ورته وایي، دا په دې معنا چې په دې نجلۍ د ورور سیوري تل وي او په پښو یې چوټۍ یا کپۍ په پښو کوي چې په دې وخت کې یوه پېغله خپل د زړه فریاد د ورور په وړاندې داسې څرګندوي:

(فلانی) وار کـــړه که د وار کړې
کپۍ غایتې نه پـــــه پښو کړي
ته له هر یې کـــپۍ وریـــږي
چې بله شپه یې رابـــاندې کړي
شـــــپه مو پـــــه مړو تېرومه
زه به په ظالم ځان رسومه (٦: رادیويي مرکه)

په دې انګۍ کې د یوې نجلۍ د ناخوښۍ او نارضایتۍ انتها ګورو لکه چې ناوې خپل ورور ته وایي کپۍ تنګې دي مه را پښو کوه، تا خو زما د رضا خلاف ورکړې یم اوس راباندې دا تنګې کپۍ هم په زوره په پښو کوې، نو په سوېو ژړا او انګولا کې وایي: ته غم مه کوه زه بله شپه په تا نه کوم شپه مې دې په مړو وشي خو په تا نه.

یا هم په لاندې انګیو کې یوه ښځه د خپل پلار د کور ارمان کوي او له نوي کور څخه خپله کرکه او ناخوښي څرکندوي:

سپینه ټیکریه، کپن مې ته سې
تـــــنګه کمیسه آزاد به نه سې
د بابا کوره پیدا به نه سې (۲: وېب)

همدارنګه په لاندې انګیو کې پښتنې ښځې په ناروا دودونو په زغرده ګوزارونه کړې دي اوهم د خپل تیاره ژوند په تورنو کسانو یې هم د ویر ناره کړې ده:

د سپـــېنې خونې پر وره، دودونه
ولات آبـــاد دي، په سره ګـــلونـه
پر ما امـــــبار دي د ویـر غـمونه
نه ســــترګې تورې نه سره لاسونه
مرګې دې وخوري داسې توبـرونه
پـــه غوړو اوري مـــــدام ګایـونه
پر خپل بخت ژاړي دا خوارې نجونه (۲: وېب)

بله بېلګه:

د سپـــینې خـــونې پر وره غنم
زه بـــــرابره پر وره کېـــــــنم
ســـــوال دمـــکې پر دربار کوم
داره پــــات اجـــــیان یادوم
زه د ایــــدرې له روانــــــه سم
پردۍ نړاندې نه خپلوم (۸: ۱۰۵-۱۰۶ مخونه)

وګورئ لاندې انګۍ چې له نوي تهذیب او مصنوعي رنګارنګیو څخه لرې دي

په غرونو او کلیو کې له اوسېدونکو نالوستو پېغلو ځخه د بې انصافۍ پرده ځنګه په زغرده لرې کوي او د دوی د پلار، مشر ورور او یا هم د کورنۍ د بل مسوول کس بې دودۍ ځنګه بیانوي.

خلـــک یــایي مه ژاړه، ژړا روا ده
خندا د نـــجونو په نیـــمه خوا ده
د پلار پر کور مې یـــو ســهار دی
و ګورستان ته څوړیدنګ ګران دی
د ګور ستانه بیا ختنګ ګران دی (۳: ۱٦ مخ)

پښتنې ښځو په انګیو کې د خپل ژوند ډېر اړخونه څېړلي دي: خپله بېوزلي، ټولنیز جبر او همدارنګه له یو شمېر ناخوالو سره سره یې دینـې او مـذهبي مشران، ملایان هم نه دي پرېښي چې هغوی داسلامي اصولو، د شرعـي احکـامو او فقهـي اړتیاووپر ځای تش د دود، دستور، رواج له مخـې د نکـاح پـر وخـت لاس پورتـه کـړی دی، دا نه ګوري چې زوم د ناوې د شرعي اصولو مطابق وړ دی که نه. ځکه نـو پوهـه پښتنه په انګۍ کې د دغه ظلم پر وړاندې خپل جذبات دا ډول بیانوي:

د ســپینې خــونې پــر وره غـــنم
شـــینکۍ کـــوتره وم والـــوتم
پـــر هـــره پاڼـــه بـــه پرېـــوتم
زه لـــه باچـــا نـــه وېرېـــدم
توپـــک یـــې ډک کـــځ وې ویشـــتم
په مـړه یـې نـه کـړم رنځـوره یـې کـړم
و لـــوی کالـــه تـــه یـــې اړه کـــړم
زه و مـــلا اکـــا تـــه ښـــیرې کـــړم
زه به تر مرګه اوسوز کوم(۲: وېب)

په همدې ترتیب د شرعي اصولو خلاف لـه یـوې پښـتنې ښـځې سره د شـوې ناروا په اړه دا ډول اشاره کوي او د بېوسۍ چیغې وهي:

دا د سـپین غـره پـه سرکـې برېښـنا
پښـــتنو وکـــۍ حـــال لـــه مـــلا

پــه کــم مــذهب یــم ورتــه روا
زه یې وربېره یم دی مه اکا (۲: وبب)

د اسلامي او انساني ټولنې دا یو منلی حقیقت دی چې د واده کولو لپاره به دهلک او نجلي رضایت شرط وي، خو له بده مرغه په پښتني ټولنه کې د هلک او نجلۍ په ځانګړې توګه د نجلۍ رضا او خوښې ته نه کتل کیږي او د خوښې پر خلاف یې زاړه او سپین ږیري ته واده کیږي البته زموږ په ټولنه کې دا کومه نوې یا د حیرانتیا خبره ځکه نه ده چې تر دې وړاندې هم ډېرې نجونې سپین ږیرو او بوډاګانو ته د ځینو ملاحظو او پیسو په خاطر واده شوې دي. چې له بده مرغه تر اوسه هم ځای ځای دا ناسم دودونه تر سترګو کیږي، چې لاندې انګۍ یې ښه سپیناوی کولای شي:

زړه کــه رابــد دی د لالا رابــد دی
زړه کـه راښــه دی د بابـا راښـه دی
پـه مـاهي غوښـتی د ځـان واده دی
و تربـــــور و ودری و کچـــــارۍ
ټوپــک رواخلـــئ تـــوري څنـــډئ
دی مه نیکه دی زه یې لمسۍ (ماخذ)

یا هم په لاندې لنډۍ کې دغه احتجاج ګورو:

په سپینه ږېره دومره مینه
په سترګو ړوند شې د لمسۍ پر ځای دې یمه (۳: ص۲۲)

پر بڼ باندې د خور او لور ودول یوه بله تراژیدي ده، زموږ په ټولنه کې ځینې نارینه دوه، درې او یا څلور ښځې لري او دا ښځې اکثره په نوموړي سړي باندې د دوی له خوښې او رضایت پرته په زور واده شوې وي، په لاندې انګۍ کې دغه نارضایتي او عدم توافق یوې پښتنې ناوې داسې بیان کړی دی:

د سـپینې خـونې پـر مـخ مـې یـاره
ظالمـــه کومـــه دې ده مېړانـــه
مـوږ دی ویشــتلی پــه ټوپـک دواړه
تـر مـا بــه دا وي پــه ځـان اریانـه

(۴:۳مخ)

د پښتنې ټولنې په ځینو ناوړه رواجونو او دودو دستور کې دا جواز هم شته چې وړې او ماشومې نجونې واده کړي، چې پښتنه ناوې په دې ناوړه عمل داسې اعتراض کوي.

بابا وچ مه سې زما له ازاره
لکه لرګی د نغري پر غاړه
زه د نه لویه کم نه هوښیاره
په پردي کورکې به یم اریانه
(۴: ۳ مخ)

په انګیو کې د انساني نفسیاتو مطابق پښتنې ښځو د پردیسۍ ځوروونکي احساس یادونې هم کړي دي، دغه یادونې په ځورووونکي جذباتي کړو وړو کې نغښتل شوې دي:

د بر نیمي سر کې ودونه
مرغان راوځي په کتارونه
بابک ورکړي دي سلامونه
یایي سلام یایه پر خوار و لوښه
خواري دي نه لري ارمانونه
په ما پسې کلپ دي بې کنجۍ
ورونه (۲: وېب)

دا چې پښتنه ناوې تل په دې اړه فریاد کوي، خو بیا یې هم څوک نه اوري نو له ډېره درده وایي:

د هوا مرغان به غږومه
د ادې حال به ځینې کومه
بابا ظالم دی وېره یې کړمه
بخشش به زه نه ورته کومه
مامي یایې چپ که نه چپ کومه
نن مې واک خپل دی چې و ژاړمه

زه تـر هغـو بـه چېغـي وهمـه
چـې لـه بابـا لـه کـوټې وتمـه
مـخ بـه راپـټ کـم وبـه درمـه
څـه وکـم خدایـه چـاره ده کمـه؟
(۲: وېب)

همدارنگه په لاندې انگیو کې هم د ولور لـه ظالمانـه دود چـې د زیـات رقـم پـه بدل کې یوه ښه ښایسته نجلۍ پر یوه معذوره، اتیاکلن سـپین ږیـري یـا یـو نـا سـیال سړي ته ودیږي، یادونه شوې ده:

د سـپینې خـونې پـر وره دودونـه
تـر خولـه مـې وزي سـاړه آهونـه
نـه مـه ادې شـته نـه مـه ورونـه
(۸: ۱۰۵مخ)

همدارنگه لاندې انگۍ هم له پلار او مور نه د یـوې پښـتنې نجلـۍ ناخوښـي او گېلې څرگندوي چې د دې له ژوند او برخلیک سره یې لـوبې کـړې دي او د دې خوښه یې په پام کې نه ده نیولې:

ادکـې وخـورې د گوتـو سـتوري
د گوتـو سـتوري د سـترگو سـتوري
پـه لـوړ سـهار دې تیـارولم
لکـه حـاجي د مکـې پـه لـوري
حاجي لا ښه دی حج یې قبول شي
پـه مـا بـه نـورې نرانـدي ږغـل شي
(۲: وېب)

همدارنگه یو بل ناوړه دود چې په پښتني سیمو کې رواج لري هغه په بـدو کـې د لور یا خور ورکړه ده، که څه هم تر ډېره دوی دغه کـار د یـوې دښـمنۍ لـه منځـه وړلو په موخه کوي او مقصد یې دا وي چې دا بدي په خپلوۍ بدله شي، خو په بدو کې له دغو ورکول شوو نجونو سره په هغو کـور کـې ډېـره نـاروا کېـږي او دوی تـر دې رسیږي چې مرگي ته تر ژوند ترجیح ورکړي:

د ســپینې خــونې تــر مــخ غــنم
زمــا نصــیبه ورک دې ســه نــوم
لــه میــږو وزو دې زه ســمه کــم
بــد کــا کــو وکــا زه ژوبلــه شــوم
چــې پــه بــدي کــې ورکــړې یــم
د ډول سرنــا پــه نڅــا کــې خلکــو
حلالیدو له به زه ورځم (۳: ۳۱ مخ)

پـه لانـدې انگـۍ کـې هـم د یـو بـل ځـورونکي دود یادونـه شـوې چـې هغـه د بـدل دود دی بـدل پـه پښـتني سـیمو کـې ډېـر رواج لـري، همدارنگـه پـه پښـتني ټولنـه کـې کلـه چـې نـاوې ودیـږي، نـو نـاوې تـه د پـلار لـه کـوره زیـور، کـالي او دکـور سـامان ورکـوي او کـه چېـري کومـه نـاوې یـاد دود پـوره نـه کـړي نـو د خسرـ کـور کـې ورتـه پېغـور ورکـول کیـږي او پـه بـدل کـې لـه ورکـړې نـاوې یـا بـدل گـرې سره پرتلـه کیـږي او د عمـر پېغـور ورتـه پـاتې کیـږي. پښـتنې نجـونې په دې باب هم داسې اواز کوي:

د ســپینې خــونې تــر مــخ مــاخۍ
بابــا ور کــړې یــم پــر سرۍ
پــه مــا یــې راوړه ښــه نــاوکۍ
کــې یــې نــو لــه پــر ښــه نیــالۍ
اوس مــا وربــاسي ســخته گــرۍ
نـه مـې بالښت سته نـه مـې نیـالۍ
پېغــور بــه راکــي پــردۍ ټــولۍ
یــاپې څــه در وکــو بابــا مــورکۍ
جــواب بــه څــه کــړم زه خــوارکۍ
(۴: ۲۴۰ مخ)

همدارنگه کله چې ناوې جوړه یا سینگار شي او د زوم کورنۍ د ناوې بېولو ته راشي، نو د ناوې همزولې او پېغلې د دې په بېلتون کې سوې چیغې، فریادونه په غریو او نیولي آواز کوي:

ســــپین وکـــاږه خـــورې د سرو دې وار دی
خسر گنی دې راغله د دریا آواز یې درزهار دی

په پای کې به د انگیو څو بېلگې رواخلو چې په هغو کې د پښتنې ناوې هیلې، احساسات، اعتراضونه، احتجاجات او تمایلات له ورایه ښکارېږي:

دا دکـــوټې پـــه چوکـــاټ ولاړه
لالکـــه راســـه مـــا کـــه حلالـــه
په اوس گړی یم په مـرگ خوشـحاله
(۴:۳مخ)

زه ســـې راووتـــم لـــه کیـــږدی
یـــو څـــومې وکـــې ســـوې بـــوغې
د تربـــرو بنـــدې وې وی کجـــاری
لیـاتور ټوپـک وو لیاشـتې لـونگی
اوس خـو نـو څـه سـو هغـه تربرونـه
ســوې دوی پــه واچــول تلاکونــه
ســې تــا بــه نــه وړی پــردی مرونــه
اوښـــکې تویـــوې پـــر گریوانونـــه
تـــر شـــامې پـــاتې مینـــدې پلرونـــه
(۴:۳مخ)

مـــا مـــې راکـــه دواړه لاســـونه
ســتا پــر لاســو دې شــینکې خالونــه
تـــا خـــو لیـــدلې پـــردې گوزارونـــه
کـــږې خـــبرې کـــاږه گایونـــه
ماتـــه بـــه راکـــړې پـــر زړه داغونـــه
(۴: ۳ مخ)

نو که دا خبره راټوله کړو په دې توگه په انگیو کې د پښـتنو مېرمنـو د بېوسـیو، ناخوالو، محرومیتونو، سویو چیغو او دردونـو کیسـې بیـان شـوې دي چـې د واده پـه ورځ یې ناوکی په سوز او گداز سره وایي او د هغو ناوړو دودونو یادونه کوي، چـې د

نوموړې په ژوند کې د بدمرغيو لامل شوې دي.

پايله

انګۍ چې د پښتني فولکلور يوه ښکلې او زړه راښکونکې برخه ده د پښتنې ښځمنو رښتينې عکاسي يې کړې ده په دې سندرو کې پښتنې پرې له شوي ظلم او ناخوالو څخه پرده پورته کوي او په زغرده په هغو کسانو چې د دې پر وړاندې يې ظلم کړی دی او د دې د ژوند د بد مرغۍ سبب ګرزېدلي دي غږ پورته کړی او په خپل تو ر برخليک يې تورن ګڼلي دي.

په دې سندرو کې پښتنې پر خپلو ناخوالو او محروميت د بېوسي اوښکې تويوي او د هغو ناوړو دودونو پر وړاندې د اعتراض غږ پورته کوي چې د ښځو پر ژوند يې تور سيوری غورځولی . دا سندرې ناويانې په ژړغوني، سوي او لوغړن غږ په غريو او غم سره وايي اوله خپل برخليک څخه نارضايتي ښکاره کوي. په هر حال: انګۍ را ته ورته ځانګړنې لري چې د ټولو ځانګړنو بيانول د دې ليکنې له حوصلې څخه وتلې خبره ده، خو زه به خپلې خبرې د لاندې انګۍ په راوړلو سره ختمې کړم، خو هيله ده چې دې برخې ته زياته توجه وشي او زموږ درنې خويندې د نوو غوښتنو په رڼا کې نوې انګۍ چې لا هم په ځينو سيمو کې شته راټولې او خوندي کړي.

د سپينې خولې په وره دودونه
له پاسه راغلل خړکي رودونه
پر سر يې راوړل د مړو هدونه
ورته ولاړې بې پلرو لونه
اوښکې څڅېږي پر ګريوانونه (۴:۳)

مأخذونه

۱. ګل غوټۍ خاورې، د پښتو شفاهي ادبيات شکل او مضمون، لومړی چاپ، د افغانستان علومو اکاډمي: کابل، ١٣٦٦ لمريز کال.

۲. په انګيو کې د ښځينه جزباتو تصوير، ليکنې مجله، پښتو اکاډمي: کوټه، د اخيستنې نېټه: ۱۳۹۷/۲/۱۰. www.pashto academy. com

3 . ابوالخير ځلاند، انګۍ د نېمې نړۍ فرياد، پښتو ادبي کاروان: کوټه،

۱۹۹٦ لمريز کال.

۴. توريالی ځاځی، «انگی د پښتنو مېرمنو د مبازې او احتجاج پياوړی سنگر»، د اصلاح ورځپاڼه،دريمه دوره، چهارشنبه، د غويي مياشت، ۱۳۹۰ لمريز کال، ۳ مخ.

۵. حبيب الله رفيع، زرينې ځانگې، د افغانستان د علومو اکاډمي، د ژبو او ادبياتو مرکز:کابل، ۱۳٦۰ لمريز کال.

٦. آرزو زيارتواله، کوزه پښتونخوا، « انگی»، آزادي راډيو، بارکوال مياخېل، راديويي مجله، کابل، سه شنبې ورځ/ د کب مياشت/۱۳۹٦لمريز کال.

۷. زلمی هېوادمل، د پښتو ادبياتو تاريخ، لومړی ټوک، دويم چاپ، دانش خپرندويه ټولنه: پېښور، ۱۳۷۹ لمريز کال.

۸. محمد داود وفا، د فولکلور پېژندنې لارښود، ختيځ اکاډمي: ننگرهار، ۱۳۹۲ لمريز کال .

څېړندوی عبدالاحدمنګل

په پښتني فولکلور ټولونې او څېړنې کې د ختیځپوهانو ونډه

لنډیز

پښتو فولکلوري او ولسي ادب د پښتون ټبر هغه لویه معنوي شتمني ده چې د دوی ژوند، ژواک، ټولنیز تعاملات او کړه وړه ترې روښانه معلومېږي، نو ختیځپوهان چې کله هم دې خاورې ته را غلي لومړی هڅه یې د پښتون ولس په مزاج د ځان پوهولو کړې ده چې هغه د پښتني ولس له فولکلوري روایاتو او کلتور څخه ښه څرګندېږي، نو لومړی کوښښ یې د پښتني فولکلور د را ټولولو کړی دی.

په دې مقاله کې د ختیځپوهانو په فولکلوریکو څېړنو رڼا اچول شوې، د هغوی چارې په جامع ډول ارزول شوې، کره او ناکره برخو ته یې اشاره شوې ده، په دې برخه کې د دوی هڅې او تېروتنې دواړه په ګوته شوي دي.

سریزه

د اتلسمې پیړۍ په وروستیو کې انګریزي ښکیلاکګر د خپلو استعماري موخو او هدفونو ترسره کولو لپاره لومړی د هند پراخو سیمو ته راغلل، هغه یې په خپلو استعماري لوموکې راښکیل کړ او بیا د خپلو همدې شومو موخو د غځولو لپاره د لرې پښتونخوا له لارې افغانستان ته راغلل او چې کله یې په دې سیمو کې د پښتنو دکلتور او فولکلور دغه بډایه پانګه ولیدله، نو د دې ولس پر تاریخ، فرهنګ، احساساتو او عقایدو باندې د پوهېدو او خپرېدو لپاره ورته ډېره غوره او اغیزناکه

وسیله د پښتنو دکلتور او فولکلور مطالعه ښکاره شوه، نو ځکه یې د هغو په راټولولو او څېړلو لاس پورې کړ.

ولسي ملي او تاریخي روایات او د فولکلوري ادب نور توکي او برخې یې راټولې کړې، هر اړخیزې څېړنې او سپړنې یې پرې وکړې او هغه یې دځانګړو کتابونو او ټولګو په بڼه چاپ او خپاره کړل.

سره له دې چې دوی دا کار دخپلو استعماري موخو او هدفونو لپاره کاوه، په دې وسیله یې ځانته د افغانانو اسلامي او ملي روحیه، ژوند دود او عنعنې معلومولې، خو پښتنو ته یې دا ګټه ورسېدله چې د فولکلور او ولسي ادب یوه برخه خوندي شوه او هم دفولکلور ارزښت او اهمیت ته د ځینو افغاني لیکوالو او څېړونکو پام واوښت، پر ټولولو او خوندي کولو یې پیل وکړ او په معاصره طریقه د فولکلور د راټولونې، څېړنې او تحلیل چارې پیل شوې.

مخکې له دې چې د پښتو ژبې پر فولکلوري ادب او په ځانګړې توګه د ولسي-ادب د اصنافو د راټولولو، څېړلو او خپرولو په اړه د ختیځپوهانو(مستشرقینو) پر کارونو او ادبي خدمتونو څه ووایو، لومړی غواړم د مستشرق (ختیځپوه) کلمې په لغوي او اصطلاحي معنا لنډ بحث وکړم، ځکه چې د دې موضع لنډ وضاحت به له موږ سره تر بحث لاندې موضوع په څېړنه او سپړنه کې پوره مرسته وکړي.

د څېړنې اهمیت او مبرمیت

په دې کې دی چې تر اوسه د ختیځپوهانو له فولکلوري آثارو څخه پریمانه ګټه اخیستل کېږي خو د هغوی پر فولکلوري موادو پراخه او بشپړه تنقیدي کتنه نه ده شوې، په دې اړه مې د ځینو پوهانو نظریات، تحلیلونه او قضاوتونه له خپلو نظریاتو سره د څېړنېزې مقالې د موضوع د اثبات لپاره وړاندې کړي، ځکه چې ډېر پښتو پوهان د ختیځپوهانو نظریاتو ته ترجیح ورکوي، نو دلته لازمه و ګڼل شوه چې د ختیځپوهانو چارو ته د درنښت تر څنګ؛ د هغوی د کارونو نیمګړتیاوته هم د پوهانو توجه را واړول شي.

د څېړنې موخه

لکه څرنګه چې معلومه ده، د پښتو ولسي ادبیاتو د ثبت، ټولولو، خوندي کولو او شننې چار لومړي ځل ختیځپوهانو پیل کړې، خو داچې دوی د دې ژبې اصلي

ویونکي نه وو او بل د خپلو موخو لپاره یې دا کار تر سره کاوه، نو د پښتو ولسي-ادبیاتو او بدیعي ادب ډېر توکي را ټول کړي او په یوه بل کې یې سره ګډ کړي، د دې مقالې موخه په دې کې ده، چې یوائې د ځتیځپوهانو فولکلوري څېړنو جاج اخلي چې د یادو منابعو تجزیه، تحلیل او د فولکلوریکو توکو او د هغوی نیمګړتیاوو ته په کې اشاره کول دي، تر څو څېړونکي د لومړیو منابعو په توګه په دقیق ډول ګټه ترې پورته کړي.

د څېړنې پوښتنې

- ختیځپوه چاته ویل کېږي؟
- په دې مقاله کې د ختیځپوهانو په کومو چارو بحث کېږي؟
- پښتني فوکلور لومړی ځل چا را ټول کړی؟
- ایا د ختیځپوهانو فولکلوري څېړنو ته کره او پوره ویلی شو؟

د څېړنې مېتود

دغه څېړنه د توضیحي، تشریحي او انتقادي مېتودونو په رڼا کې تر سره شوې ده.

ختیځپوه چاته ویل کېږي؟

مستشرق دعربي ژبې کلمه یا ویی دی چې رېښه، جرړه یې (ش، ر، ق) ده. له دې جرړې نه دعربي قاعدې مطابق ډېر لفظونه جوړېږي، لکه: شرق، شرقاً، شارقه، تشرق، اشرق، شرقه، مشرق، مشرقي، مشریق، استشراق، مستشرق او نور. د دې لفظونو په معناوو کې د لمر، لمر ختیځ ،لمر خاته او روښانتیا معنا شاملې دي، یعنې هغه ځایونه، علاقې یا ملکونه دي، چېرته چې لمر څرېکه وهي او دغه ځایونه یا ملکونه روښانه کوي.

په بله وینا، په خاص ډول دلوېدیځو یا غربي اروپايي ملکونو هغه شمېر پوهان او څېړونکي، چې د آسیایي هېوادونو او قومونو په باب یې د تاریخ په اوږدو کې لیکنې او څېړنې کړي دي، هغوی ته دختیځپوهانو یا مستشرقینو نوم کارول شوی، همداشان ځینو پوهانو د غربي نړۍ هغه عالمان او محققین چې د مشرقي ژبو او علومو په میدان کې یې علمي او تحقیقي څېړنې کړي دي، مستشرقین ګڼلي دي.

ډاکټر جاوید خلیل په خپل اثر ((پښتو او مستشرقین)) کې د مستشرقینو د

پېژندنې په لړ کې داسې لیکي: ((هغه عالمان، پوهان او لیکوال دي چې مشرقي ژبې یې زده کړې دي او بیا یې په دې کې وخت په وخت تحقیقونه او لیکونه کړي دي، دې قسمه لیکوالو ته ایرانیان، ((خاور شناسان)) یا ((شرق سناسان) افغانستان کې ورته (ختیځپوهان)) او دلته پښتونخوا کې ورته ((مستشرق)) وایي. په انګریزۍ کې ورته (Orientalist) اورینټلست کلمه کارولی شي.))(۳: ۲۸مخ)

۱- مشهور ختیځپوهان: راورټي، پادري هیوز، ډارمسټټر، ډورن، الفنسټون، والټربیلیو، ګریسن، پلاوړن، جارج روس کیپل، سرالف کیرو، میکنزي، پادري جان لیډن، پادري رابرټ کلارک، پادري جنرالډسن، ګولډن شټیت، مارګنسټرن، ډلکټراي ټرومپ او نور.

البته د ختیځپوهانو(مستشرقینو) په ترسره کړوکارونو کې به ځینې وړې لویې نیمګړتیاوې او غلطۍ هم شوي وي، چې د هغې اصلي سبب د دغو بهرنیو پوهانو له پښتو ژبې او پښتون قوم او همدارنګه د هغوی له دود دستور او کلچر سره د دغو بهرنیانو نا بشپړه آشنایي او پرې نیمګړې پوهېدنه ده. خو په عام ډول د دوی زیاتره لیکنې او څېړنې تر ډېره بشپړې او د هغه وخت له علمي او څېړنیزو معیارونو سره برابرې وې، نو ځکه موږ ته د خپل قوم، هیواد، ژبې او ادب په هکله ډېر غوره معلومات په واک کې راکوي.(۴: ج مخ)

دیادونې وړ ده، ښاغلي لیکوال چې پورته دځینو هغو ختیځپوهانو نومونه اخیستي چې د پښتني فولکلور په راټولونه او خپرونه کې یې ونډه لرلې، ځینې د نولسمې پېړۍ دافغان - انګلیس لومړۍ او دوهمې جګړې په زمانې کې پښتونخوا ته راغلل او د پښتنو د فولکلور په راټولولو کې یې لږه یا ډېره ونډه اخیستې، لکه الفنسټون، ډارمسټټر، میجرراورټي او نور او ځینې یې معاصرختیځپوهان دي، چې تر درې څلور لسیزو مخکې پورې ژوندي وو، لکه اسلانوف عثمانوف دوریانکوف او نور چې ډېر یې روسي پوهان وو.

څېړونکي او فولکلوریست پروفیسر- سیال کاکړ د ختیځپوهانو د ادبي او فولکلوري څېړنو په باب خپل نظر داسې وړاندې کړی دی: ((د اروپا پوهانو (ختیځپوهانو)، ځینوپوهانو دپښتو ګرامرونه لیکلي دي او ځینو بیا زموږ د ژبې ضرب الامثال او لغات راغونډ کړي دي. ځینو بیا دا زیار ایستلی دی چې د ادب مینانو ته

يې د پښتو ملي سندرې وړاندې کړي دي او ځينې پلټونکي داسې دي چې هغو د پښتنو د نسل او نژاد په باب خپل عقايد ښکاره کړي دي، لکه ايم آرايلفنسټون، ايچ جي راوړټي، هنري والټربيلو، ميجر لوريمر، جي اي گريرسن او د پښتو لوی پوهاند ډارمسټټر ...))(٦: ٦،٥ مخونه)

زموږ دا نوميالي څېړونکي د پښتو د ادبي او فولکلوري څېړنو په اړه د دغو ختيځپوهانو يواځې نومونه اخلي، خو دانه وايي چې پښتو ژبې ته يې د ادب او فولکلور په کومو برخو کې څومره او څنگه کار کړی او نه پردې تحليلي کتنه کوي چې دا کار ترکومې کچې سم او باوري دی.

محمدابراهيم عطايي د ختيځپوهانو د پښتو فولکلوري توکو ټولونې، څېړنو او څرنگوالي په اړه ليکي: ((د پښتو فولکلور ټولونې او څېړنې کار په نيمه علمي شيوه په نولسمه پيړۍ کې د اروپايي ختيځ پېژندونکو په لاس پيل شو.))(۵: ۱۲۲، ۱۲۴ مخونه) ليکوال دلته په دې څرگندونو کې موږ يواځې د دوو ختيځپوهانو (الفنسټون او راوړټي) له هغو ليکلو او ترتيب کړو آثارو څخه خبروي او هغه د (کابل سلطنت بيان او د افغانستان او بلوچستان پر احوالو باندې نوټونه په نومونو راپېژني چې ليکوالو په کې د پښتني فولکلور او ادب ځينې توکي او ژانرونه خوندي کړي، خو نور يې د هغوی د فولکلوري کار په څرنگوالي، او څومره والي هيڅ نه دي ويلي، په کار خو داده چې په دې اړه يې هم لږ او ډېر وضاحت ورکړی وای، ځکه که اوس د هغو آثاروته زموږ لاس رسی نه کېدای، نو لږ ترلږه خوبه مو يې د موضوعاتو او کار د نوعيت او کيفيت په اړه معلومات درلودلای.

د ختيځپوهانو د فولکلوري څېړنو په باب له مطالعې څخه دا څرگندېږي چې ډارمسټټر لومړنی ختيځپوه دی چې د نورو فولکلوري موضوعاتو ترڅنگ يې د پښتو فولکلوري ادب په برخه کې ولسي- سندرو ته هم پاملرنه کړې ده، هغه يې په بېلابېلو لارو چارو راټولې کړي، په يوه مجموعه کې يې خوندي کړي دي، له ورکېدو او هېرېدو يې ژغورلي او ترموږ يې رارسولي دي

ديادونې وړده چې د ډار مسټټر د ولسي- سندرو، لنډيو او متلونو ټولگه (د پښتونخوا د د شعرهاروبهار) لومړی ځل په ۱۸۸۸م کال دپاريس دختيځ ټولنې له خوا دپاريس په سرکاري مطبعه او دوهم ځل په ۱۹۷۴م کال په المان کې چاپ

شوې او دریم ځل په ۱۳۵٦لمریز کال د حبیب الله رفیع په زیـار د پښتـو ټـولنې لـه خوا چاپ او خپره شوې ده، دمګړی یې عبدالباري جهاني مـتن لـه نـوو سـمونو سره چاپ ته چمتو کړی چې ډېر ژر به چاپ شي.

د پښتني فولکلور د چاپي مجموعو څېړندود اثـر لیکـوال مـوږ تـه د ځینـو نـورو ختیځپوهانو نومونه او هغه آثار راپېژني چې نوموړو په کې د پښـتني فولکلـور ځینـې توکي راټول کړي، خوندي کړي ، څېړلي او سپړلي دي.

نوموړی لیکي: په دغه لړ کي دځینو نـورو ختیځپوهـانو نومونـه هـم دیـادولو وړ دي. په هغو کې یو (ټاربرن) دی چې په خپل اثر (بنو یازموږ افغاني سرحد (Bonau or our Afghan Front) کې چې په ۱۸۷٦ع کال چاپ او خپور شوی ځینې پښـتو توکي، فولکلوري کیسې، متلونه او نور فولکلوري مواد راټول کړي او انګریـزي تـه یـې ژباړلي دي. بل ختیځپوه چې د پښتو فولکلور ځینې برخې یـې انګریـزي تـه ژبـاړلي (سي، آي، بایل) نومېږي، نوموړي پښـتو متلونـه، نکلونـه، د پښـتنو ځینـې دودونـه او داسې نور مواد په خپل اثر (پښتو نکلونه) کې چې په ۱۹۳۸ ع کال په پېښور کـې د فقیر چند مهر له خوا د دوهم ځل لپاره چـاپ شـوی خونـدي، کـړي دي. (۷: ۱۱۵، ۱۱٦ مخونه)

دغسې د دغو ختیځپوهانو د هغو علمـي او عمـلي هڅـو، چـې دوی د پښـتني فولکلور او ولسي ادب د راټولولو، خوندي کولو او خپرولو لپـاره د نولسـمې پیـړۍ لـه لومړۍ نیمایي څخه تر اوسه په دې تېره یوه نیمه پېړۍ کې ترسره کړي، د یـادونې او ستاینې او پرځینو تـرسره کـړو کـارونو کـې د نیمګړتیـاوو ښـودنې پـه اړه کـره کتنـې، نیوکې او بېلابېلې څرګندونې شوې، دلته موږ په همدغو پورتنیو یـادونو او څرګنـدونو بسنه کوو، را ځو دېته چې د پښتني فولکلور په را ټولولو او څېړلو کـې د ختځپوهـانو کومې چارې د کرکتنې د بحث وړ دي؟

د ترسره کړو څېړنو انتقادي جاج

دمخه مو دپښتني فولکلور د راټولولـو، څېړلـو او خپرولـو لپـاره دختیځپوهـانو د علمي او عملي هلو ځلو او ادبي خدمتونو په اړه بحث کې د دې ټکي یادونه کـړې وه چـې بهرنیـانو کـه د هـرې ښـکیلاکي، مـوخې او غـرض لپـاره دا کـار کـړی وي دا د موضوع یو اړخ دی چې ډېر یې سیاسي او هـدفي بُعـد دی، کـه څـه هـم پـه دې لاره

کې يې هر ډول هڅې کړي او دغه برخه پرخپل ځای دبحث وړ ده، خو پښتون ولس ته يې په څرګنده دا ګټه را رسيدلې چې هم يې دکلتور او فولکلور يوه برخه له هېرېدنې او ورکېدنې وژغورل شوه او ترټولو مهمه دا چې د ولس د دغې ارزښتناکې پانګې ارزښت او اهميت ته يې پام ور واوښت، په عصري بڼه د هغې راټولولو، خوندي کولو څېړلو او سپړلو ته لاس په کار شول، دا ټول د غير پښتنو پښتو پوهانو د هڅونې او پاملرنې له امله وو، که نه وي، نو تر دغه وخته خو په خپله پښتنو ته فولکلور يو بې ارزښته څيز ښکارېده. دلته بياهم له اصلي بحث څخه دلېرې کېدو له ډاره په دې علمي او عملي هڅو او هلو ځلو کې د ختيځپوهانو په اصلي موخو او غرضونو څه نه وايو، يواځې د دوی په ترسره کړي کار د دې لپاره کره کتنه کوو چې د هغو ځينې نيمګړتياوو او کمزورتياوو ته په کې اشاره وکړو چې زموږ د او اوسني او راتلونکي نسلونه په ځانګړې توګه څېړونکي بايد د مطالعې په جريان کې پر دې پوه شي چې د يادو منابعوکوم اړخونه قوي او کوم نه دي او د استفادې په صورت کې هر څه مخکې له مخکې ورته واضح وي، ځکه لکه مخکې مو چې وويل د پښتوژبې د ولسي- ادبياتو د څېړنې په بهير کې نوموړي پوهان له زياتو غلطيو سره مخامخ شوي چې د استفادې لپاره پرې پوهيدنه او د دغو نيمګړتياوو رفع کولو ته پاملرنه ضروري ده. دلته ځينې هغه نظريات او څرګندونې را اخلو چې زموږ خپلو څېړونکو او همدارنګه په خپله ځينو بهرنيانيو ختيځپوهانو په ګوته کړي دي.

((د اوسني ګړني ادب او د پښتني فولکلور ټولونې رېړي)) مقالې ليکوال استاد زلمي هيوادمل د پښتني فولکلور په باب د ترسره شوو څېړنو په اړه د بحث په وروستۍ برخه کې ليکي چې: ((د پښتني فولکلور په باب څېړنې موږ په عمومي ډول په دو کټګوريو بيلوو:

١- د مستشرقينو څېړنې.

٢- د افغاني پوهانو څېړنې.

د مستشرقينو (ختيځپوهانو) څېړنې په عمومي ډول له ځينو خطاوو سره ملې دي، خو البته که له تيروتنو يې ورتېر شو بيا هم زموږ د فولکلور څېړنې په عمومي سير کې بې بدله نه دي. د دې څېړنو بل عيب دا دی چې د مسايلو په تفسير کې

هر چاله یوې خاصې مفکورې کار اخیستی دی چې د هغو مفکورو په چوکاټ کې د پښتني معاشرې ځېړل به حتمي څه ستونزې پېښوي. او دا په دې معنا چې پښتانه دیوې جلا کلتوري ساحې او سېدونکي خلک دي. کلتور او فولکلور یې د ځینو خاصو اجتماعي، سیاسي او ملي خصوصیاتو تابع دي چې دیوې خاصې مفکورې په کالب کې یې ځېړل وراني پېښوي.

هغه تعبیرونه چې مستشرقینو زموږ دځینو فولکلوري او کلتوري پدیدو په مورد کې کړي دي زیاتره یې صحیح او په واقعي شکل تطبیقي بڼه نه لري او صرف د هغو ښاغلو د ذهنیت مولودیې ګڼلای شو.

زموږ ځینې محترم فولکلور څېړونکي او کلتور پوهان د دغو مستشرقینو نظریات دیو منل شوي اصل په توګه په خپلو څېړنو کې را اخلي او په دې نیامت چې فلاني مستشرق (ختیځپوه) دغه خبره کړې او یایې دغه نظریه وړاندې کړې، نو هرو مرو به صحیح وي. (۸: ۱۵٦، ۱۵۷مخونه)

دلته په دې لیکنه کې د لیکوال موخه داده چې د پښتني فولکلور او کلتور په باب د مستشرقینو لیکنو او څېړنو ته دې په کره کتنه او انتقادي نظر وکتل شي، دا ځکه چې هغوی د پردي کلتور خلک دي، د ځینو غرضونو او موخو لپاره دلته راغلي او د خپلو موخو لپاره زموږ پرکلتور او فولکلور څېړنې کوي. نه زموږ د ژبې او ادب له ټولو ښیګڼو او ځانګړتیاوو خبر دي او نه په دې کلتور او فولکلور کې نغښتي ټول جزئیات ورمعلوم دي او نه هغه په ټوله معنا او مفهوم سم درک کولی شي. له همدې امله زموږ د فولکلور او کلتور په اړه د دوی په لیکنو اوڅېړنو کې له ډېر غور او احتیاط سره سره بیا هم تیروتنې کېږي او ځینې وړې لویې نیمګړتیاوې او کمزورتیاوې ترسترګو کېږي، باید په انتقادي نظر ورته وکتل شي او هغه د څېړنو له لارې په نښه شي او که استفاده ترې کوو، باید له پوره احتیاط څخه کار واخلو.

روسي ختیځپوه اسلانوف په هغه لیکنه کې چې سرمحقق معتمد ژباړلې او د فولکلور پوهنې سمپوزیم د مقالو په ټولګه کې د ((پښتو فولکلور او په شوروي اتحاد کې یې ژوره مطالعه)) ترسرلیک لاندې خپره شوې، په هغې کې د لویدیځوالو ختیځپوهانو د پښتني فولکلور او کلتور په اړه په ترسره شوو ځینو څېړنو نیوکې کوي او وایي چې: ((تر دې نژدې وختونو پورې پښتني فولکلور په تیاره کې پروت و او

دعلم رڼا ورباندې نه وه لګېدلې او نه یې علم ته مخ ښکاره کړی و، یواځې ځوتنو غربي محققینو دا فولکلور ټول کړی او دغور او څېړنې لاندې یې نیولي و چې د دوی په مینځ کې مشهور فرانسوي عالم ډار مسسټېر امتیاز لري. ده په پاریس کې په ۸۹- ۱۸۸۸) کلونو کې یو کلاسیک اثر (د پښتونخوا د شعر هار او بهار) چاپ کړ. دا اثر زیاتره د پښتو د ولسي- سندرغاړو اشعارو ته وقف شوی دی، خو ځینې فولکلوري مواد او د شفاهي ادب بېلګې هم په کې شته، لکه د زانګو سندرې، اللو اللو، متلونه، محاورې، چیستانونه، لنډۍ او نور چې لا تر اوسه یې خپل اهمیت او ارزښت د لاسه نه دی ورکړی، مګر د غربیانو له خوا د پښتنو د فولکلور دغه ټولونه او چاپ که څه هم یو مثبت او ګټور کار دی، خو له بلې خوا یې دغه فولکلور نیمګړی کړی او محدود کړی او زیان یې ور رسولی دی. په دې معنا چې تقریباً د پښتونخوا یواځې د ختیځې خوا فولکلور ټول شوی، یعنې د دوی په مجموعو کې یواځې دهغو پښتنو فولکلور راغونډ شوی چې د افغانستان نه د باندې او سېږي چې په دې تقدیر پښتو فولکلور نیمه خوا او زیان وموند. د دغه نیمګړي فولکلور له جملې نه یوه د متلونو مجموعه ده چې د میجر چ، ا، بیلیوله خوا راټول شوې اوپه ۱۹۲٦م کال یې په کلکته کې چاپ کړې ده، بله د سندرو مجموعه ده، چې (ا، ب، ها وایل) راټوله کړې او دا کار یې، په ۱۹۰۷کې سرته رسولی دی او بله د پروفیسر- مارګنسټرین هغه فولکلوري مواد دي، چې د افغانستان د سرحدونو[1] نه هغه خواته مینځته راغلي دي او کوم چې په خپله په افغانستان کې موجود دي، هغه په دغو مجموعو او کارونو کې نه دي ځای شوي او غربي عالمان ورنه بې خبره پاتې دي...)) (۱: ٦۵، ٦٦مخونه)

پوهاند عبدالحی حبیبي د ډار مسټېر د پښتونخوا شعر هاروبهار اثر، چې د دوهم ځل لپاره په ۱۳۵٦لمریز کال د پښتو ټولنې له خوا خپور شوی، پر هغه باندې دخپلو لیکلو توضیحاتو په برخه کې چې د دې اثر په سریزه کې یې د موضوعاتو د تحلیل په لړ کې کړي دي، دلته د دغو توضیحاتو ځینې ټکي په لنډیز سره راوړل کېږي:

[1] - دا د روسي عالم نظر دی چې محمداکبر معتمدکټ مټ ژباړلی دی، د افغانستان یا لرې او برې پښتونخوا تر منځ د بېلتون کومه رسمي کرښه لاتر اوسه نه ده منل شوې. (لیکوال)

۱- په لومړۍ برخه کې یې د پیر روښان د مړینې کال د ((هندژبې)) کتاب د لیکوال ګریرسن په پیروۍ ۹۹۴ق ۱۵۸۵م کال ښودلی چې نوموړي ته داغلطي د دبستان مذاهب د اثر له لوستلو څخه را ولاړه شوې، د ځینو څېړنو له مخې د روښان د مړینې کال، ۹۸۰ق / ۱۵۷۲م دي. (البته داوسنیو څېړنو په پایله کې د روښان د مړینې کال ۹۸۵هـ ق په ډاګه شوی دی.)

۲- مخزن په پښتو ژبه د اخون درویزه اثر دی چې دیني احکام، د روښاني فرقې رد او ځینې مذهبي اخلاقي مطالب لري، خو مخزن افغاني د نعمت الله هروي ساماني تالیف دی چې د ۱۰۱۸ هـ په شاوخوا کې په دري ژبه لیکل شوی او د پښتنو سیاسي تاریخ او انساب یې څېړلي دي. څېړونکي (ډارمستېټر) دواړه ګډ کړي او یو اثر یې بللی دی.

۳- د پیر روښان او خیرالبیان اثر په اړه، چې له نوموړي څېړونکي سره کوم ابهام و، هغه په لویدیځ المان کې د دغه اثر پیدا کېدو او په ۱۳۵۳لمریز کال کابل کې له چاپ او خپریدو سره له منځه ولاړل.

۴- د تاریخ مرصع په باب د څېړونکي تېروتنه، چې هغه یې دخوشحال د زوی اثر ګڼلی، هغه د خوشحال خان د زوی نه، بلکې دلمسي۔ (د اشرف خان هجري د زوی) اثر دی.

۵- کومې خبرې او څرګندونې چې لیکوال او څېړونکي د خلکو سندرو د اصالت او ګټورتوب او جامعیت په باب کړي، هغه ډېرې کوچنۍ او سطحي او له تېروتنو سره مل دي ، د دې سندرو په موضوعاتو، ډولونو، بحرونو او وزنونو باندې مفصلو او هر اړخیزو څېړنوته اړتیا ده، کومې بېلګې چې دوی راټولې کړې او خوندي کړې په خروار کې د موټې حیثیت هم نه لري.

د دې سندرو د شاعرانو په باب چې لیکوال او څېړونکی دا نظر لري چې دا شاعران او سندر غاړي دنسل له مخې پښتانه نه دي او په پښتني ټولنه کې ورته په سپکه سترګه کتل کېږي دا هم سمه نه ده، ښایي په استثنایي ډول به ځینې داسې هم وي.

٦- څېړونکي چې د پښتو د تاریخي اشعارو لرغونې بېلګې د هندي مغولو (ګورګانیانو) او لوی احمد شاه له زمانې او له هغه څخه راوروسته وختو کې موندلي

او په دغه اثر کې یې خوندي کړي، سره له دې چې ما په لومړي ټوک پښتانه شعراء او دوهم ټوک د پښتو ادبیاتو تاریخ کې د اسلامي دورې دلومړنیو او د غزنویانو د دورې، یعنې دوروستیو زروکلونو د مودې ځینې نمونې موندلي او خپرې کړي دي. (۲: ۳۸، ۴۴مخونه)

استاد حبیبي چې په خپلو څرګندونو کې د ډارمستټر په پښتو ادبي او فولکلوري څېړنوکې د کومو تېروتنو یادونه کړې او د هغې د سمون لپاره یې خپل نظر وړاندې کړی، پرځای دی، د دغه اثر په جوړښت، ترتیب او تنظیم، د شعرونو په ثبت او لیکلو کې هم لږې ډېرې تېروتنې شته، د ولسي- شعرونو د ډولونو د پېژندنې په اړه هم تېروتنې لري، شعري فورمونو ته دغزل پرځای چاربیته او چاربیتوته داستان او قصه ویل شوي، د شعرونو ترتیب او تنظیم یې هم ګډوډ دی.

د اشعارو تصنیف او ډلبندي یې سمه نه ده کړې، د لیکنې او ثبت له مخې هم ډېرې املايي او انشايي تېروتنې لري او ځینې شعرونه، لنډۍ، متلونه، چیستانونه او نور غلط او نیمګړي لیکل شوي دي.

دلته د ختیځپوهانو د فولکلوري څېړنو په اړه د بحث د پایلې په موخه د پښتني فولکلور د چاپي مجموعو د څېړندود اثر لیکوال، څېړنوال نصرالله ناصرځینې څرګندونې را اخیستل کېږي چې د غیر پښتنو پښتو پېژندونکو د فولکلوري څېړنو د نیمګړتیاوو دښوونې لپاره یې پرې کره کتنه کړې ده.

نوموړی لیکي: ((زموږ یو شمیر محترم څېړونکي د ختیځپوهانو آثار لولي، د هغو له آثارو څخه په ډاډمنه توګه استفاده کوي او د دوی دغه څېړنې دیو منل شوي اصل په توګه مني، حال دا چې دغو آثارو ته باید په انتقادي نظر وکتل شي او کله چې راته دا څرګنده شوه چې د دغو موادو هغه برخې، چې په سمه توګه راټولې شوي، بیا په خپلو لیکنو او څېړنو کې ترې استفاده وکړو.))(۷: ۲۲مخ)

څېړونکی د خپل همدغه فرعي تنقید په وروستۍ برخه کې وایي، چې زما دغه یادونې دا معنا نه لري چې ګوندې د ختیځپوهانو کارونه له یوې مخې ردوو او د دوی دغو هلو ځلو ته اهمیت نه ورکوو، البته د هغوی هڅې په خپل ځای د اهمیت وړ دي، ځکه چې ترټولو لومړی دغې خواته دوی توجه کړې او د هغه وخت له شرایطو سره سم یې د هغه مهال د روشونو پراساس دغه کار ترسره کړی دی.

د پښـتني فولکلـور د راټولولـو، ثبتولـو، څېړلـو، تحليـل او خپرولـو پـه اړه د ختيځپوهانو په ترسره کړو، کـارونو کـې د شتوسـتونزو، نيمګړتيـاوو او کمزورتيـاوو پـه باب زموږ په معاصرو فولکلوري او ادبي څېړنو کې داشـان او دېتـه ورتـه نـورې ډېـرې څرګندونې هم شته او که په ځانګړې توګه د دغو بهرنيو پوهـانو پـه فولکلـوري څېړنـو هر اړخيزه کره کتنه وشي، د فنونو او علومو د وېش، تجزيه او تحليل په اړه به زيـاتې تيروتنې رابرسېره شي، دلته زما موخه له دې څرګندونو نه همدومره وه چې يـواځې د موضوع حق ادا شي، ځکه که زه ټکي په ټکي په دې برخه کې د پوهانو نظريات را اخلم او بيا د هر ختيځپوه پر اثـر انتقـادي تحليـل وړانـدې کـړم دا د دې ليکنـې لـه حوصلې بهـر خـبره ده، خـو مـا پـه دې بـاب د مقـالې لـه حوصلې سره سـم ځينـې څرګندونې او کره کتنې را واخيسـتلې، انشـالله هيلـه مـې داده چـې د پښـتو ولسي- ادب څېړونکي به په خپلو څېړنو کې دا ټکي په پام کې ولري او ښه به داوي چې له دغو فولکلوري څېړنو څخه د استفادې په موخه او يا پرهغو باندې د استناد پر مهـال له غور او علمي احتياط څخه کار واخيستل شي.

بلـه خـبره داده چـې پـه ختيځپوهـانو کـې زيـات شـمېر داسـې پوهـان شـته چـې لـه مسـلک سره سـم يـې دا کـار نـه دى تـر سره کـړى، پـه دې معنـا چـې ډېـر ختيځپوهـان د هـم هغـه مسـلک خاونـدان نـه و، پـه امـاتور ډول يـې دا چـاره تـر سره کړې او يـا يـې دې خواتـه پـام شـوى او پـه دې ترتيـب يـې پـه خپـل ژونـد کـې د لاسـته را وړنـې لپـاره لـه ځانـه څخـه خـاطرات پريښـې، دا معلومـه ده چـې پـه نـړۍ کـې ځينـې خلـک داسـې کـارونو تـه مخـه کـوي خپـل نـوم د بشر- پـه تـاريخ کـې ثبتـوي، ځينـې وخـت دا ډول کړنـې ګټـورې تمـامېږي، د بېلګـې پـه توګـه يـې يـوه ګټـه د پښـتو ولسي- ادب را ټولـول دي، کنـه د پښـتو د ولسي- ادب، فرهنـګ او کلتـور د را ټولـونې او پـرې پوهېـدنې هدفونـه معلـوم دي او پـه خپلـه هـم هغـو ختيځپوهـانو پـر دې اعـتراف کـړى، خـو د ضـميمې پـه توګـه مـې دوهـم اړخ تـه ځکـه اشـاره وکـړه چـې پـه نـړۍ کـې داډول زيـاتې نمـونې لـرو، پـه ځـانګړې توګـه د سـياحانو، پاچاهـانو، سـوبمنو او ګرځنـدويانو چـې د ټولنـو، تمـدنونو، ملتونـو د جغرافيـې او تـاريخ پـه اړه غـوره مـواد جـوړوي چـې د پښـتنو د

تــاریخ، کلتــور او جغرافیــې زیاتــه برخــه پــه همداســې منــابعو کــې خونــدي شوې ده.

پایله

کله چې پر فولکلور بحث کوو، نـو لـه دوه ډولـه نظریـاتو سره مخـامخېږو یـو د کورنیو پوهانو نظریات دي او بل د بهرنیـو پوهـانو نظریـات دي، د اسـتاد حبیـب الله رفیع په ګډون اکثریت کورني ادبپوهان په دې نظر دي چې پښتني او پـه ټولـه کـې آریایي فولکلور له میلاده وړاندې زېږېدلی چې د بېلګې په توګه د سوما بـوټي کیسـه یادوي او وجودي فلسفه یې هم تشریح کوي، خـو بلـه ډلـه پوهـان بیـا بهرنیـان دي، چې هغوی له دغه ډول نظریاتو سره چندان دلچسپي نه لري، خو لږ تـر لـږه پـه دې ګروهي دي چې افغاني فولکلور ډېرو لرغونو زمانو ته رسېږي.

د ادبپوهنې یو اصل هـم همـدا دی چـې مـوږ بایـد پـر لیکلـو او لاس تـه راغلـو شواهدو بسنده شو او د هغې له مخې پرېکړه وکړ، دا سمه ده چـې د فولکلـور پـه اړه پرېکړې لږې متفاوتې دي، ځکه فولکلور د سینې پر سینې را انتقال ته وایي، خو بیا هم چې کله لیکل کېږي، ادبپوهان همغې تـه ارزښـت ورکـوي، نـو پـر دې اسـاس د پښتو ژبې لومړني ثبت شوي فولکلوري مواد د همدغو ختیځپوهانو له خـوا دي چـې دوی پرې کار کړی، ثبت کړي یې دي او موږ یې د هغـه رښـتینې ارزښـت تـه متوجـه کړي یو او پر همدې اساس وروسته ورته ټولنې او مرکزونه جوړ شول او تـر ننـه دا دی ثبتېږي، خو د بدمرغۍ ځای خو بیا هم دا دی چې نن هم ورته لکـه څنګـه چـې پـه کار ده توجه نه کېږي او له بده مرغه د زوال کندې خوا ته روان دي.

په دې مقاله کې دا او دې ته ورتـه ارزښـتونو بانـدې تفصیـلي خـبرې وشـوې او دې پایلې ته ورسېدو چې فولکلور باید د نوو او مډرنیزم غوښتنو په رڼا کې ثبت شي، کار ورته وشي او د ځانګړې پاملرنې وړ وګرځـي، ځکـه یـوه ناسـمه مقولـه دا ده چـې فولکلور د وروسته پاتې ټولنې زېږنده ده، خو که چېرې دا خبره ومنو، نو بیا باید ټوله نړۍ له فولکلور څخه کنګاله وي، په داسې حال کې چې نړۍ د نوو غوښتنو او ټولـو پرمختګونو سره سره بیا هم د خپل ولس فولکلور ته ځانګړې پاملرنه کـړې او لا هـم د هغې د خوندیتابه په درشل کې دي، نو تمـه ده چـې مـوږ هـم دغـو ارزښـتونو تـه پـه رښتینې معنا متوجه شو او د غني افغانستان غني فولکلور ولرو.

مأخذونه

۱- اسلانوف، پښتو فولکلور او په شوروي اتحاد کې يې ژوره مطالعه، د محمد اکبر معتمد پښتو ژباړه، د فولکلور پوهنې سمپوزيم (د مقالوټولگه)، گستتنر چاپ، د علوموااکاډمي، د ژبو او ادبياتو مرکز: کابل، ۱۳٦۵ لمريزکال.

۲- حبيبي، عبدالحی، د پښتونخوا شعرهارو بهار، دوهم چاپ، پښتوټولنه، د ښوونې او روزنې مطبعه: کابل، ۱۳۵٦ لمريزکال.

۳- خليل، جاويد، پښتو او مستشرقين، پېښور پوهنتون، پښتواکېډيمي، جدون پرنټنگ پرېس: پېښور، ۲۰۱۱ع کال.

۴- رحيم، عبدالرحيم، په خارج کې پښتو څېړونکي، پښتوټولنه، دولتي مطبعه: کابل، ۱۹۷۴ع کال.

۵- عطايي، محمدابراهيم، په افغانستان کې د پښتو فولکلور ټولونې او څېړنې د کار پر سابقه باندې کتنه، فرهنگ مردم (مجله)، د اطلاعات او کلتور وزارت: کابل، ۱۳٦۴ لمريزکال.

٦- کاکړ، ولي محمدخان سيال، پښتني فولکلور، يونايټيډپرنټرز: کوټه، ۱۹۷۱م کال.

۷- ناصر، نصرالله، د پښتني فولکلور د چاپي مجموعو څېړندود، د علوموااکاډمي، ازادی مطبعه: کابل، ۱۳۸۳ لمريزکال.

۸- هېوادمل، زلمی، د اوسني گړني ادب او پښتني فولکلور را ټولونې ربړې (مقاله)، افغان ياد، کابل پوهنتون، د ژبو او ادبياتو پوهنځی، دولتي مطبعه: کابل، ۱۳٦۰ لمريزکال.

پوهندوی ببرک میاخېل

ډرامه مخ پر ودې ژانر

لنډيز

ډرامه له نورو هنري ژانرونو څخه يو جلا ژانر دی، کيسه‌ييزه بڼه لري، خو ټول پيغام د کرکټر پر مټ په‌کې انتقالیږي. د ناول او لنډې کيسې سره يې توپير په همدې کې دی، چې هغه د لوستلو څېړونه دي، خو ډرامه د ليدلو او اوريدلو هنر دی. ډرامه له مکالمو پرته ناممکنه ده، خو په ناول او لنډه کيسه کې بيا دا اړتيا کمه ليدل کېږي.

ډرامې په شلمه پېړۍ کې پښتو ادب ته لاره موندلې، لومړۍ پښتو ډرامه ژباړه ده او بيا د عبدالاکبرخان اکبر د «درې يتيمان» په نوم ډرامه ايجاد شوې. په بره پښتونخوا کې بيا د عبدالرحمن پژواک «کلمه داره روپۍ» ډرامه ډېره په زړه پورې ده چې په (۱۳۱۷ ل) کال کې ليکل شوې، له ده وروسته عبدالروف بېنوا په زړه پورې ډرامې وليکلې.

د پښتو راډيويي ډرامو په خپرواي کې د پېښور، ال انډيا او بي بي سي راډيوګانو ونډه له نورو ډېره ده. پېښور راډيو د کوزې پښتونخوا ليکوالو ډرامې خپرې کړې دي، ال انډيا د حمزه شينواري او هندي پښتنو ځينې ډرامې خپرې کړې او بي‌بي‌سي د «نوي کور نوي ژوند» په نوم ډرامه له څو لسيزو را په‌دې خوا خپروي.

ډېرو پښتنو ليکوالو په دې ژانر کې خپل قلمونه ازمويلي، چې په مقاله کې به د ځينو نوموتو ليکوالو يادونه وشي. په دې وروستيو کې د افغانستان ځينو خصوصي تلويزيونونو هندي او ترکي ډرامې ژباړلي، خپرې کړي او خپروي يې چې دا هم

پښتو ته د ژباړل شوو ډرامو په یو پړاو کې شمېرلی شو.

سریزه

شلمه پېړۍ د پښتو ایجادي ادب د ودې او پرمختیا دور دی، په دې تاریخي دوره کې پښتو ادب په نثر کې بېلابېل اصناف خپل کړي او پاللي دي. د نورو اصنافو تر څنگ په کیسه ییزو اصنافو کې هم د پام وړ ایجادات شوي، په لره او برهپښتونخوا کې لنډې کیسې، ناولونه او ډرامې ولیکل شوې. ځینې ډرامې پر ستېج وړاندې شوې او دا بهیر د وخت په تېرېدو پیاوړی شو.

تکړه لیکوالو دې هنري صنف ته مخه کړه، په سلگونو ډرامې یې ایجاد کړې او په لسگونو ډرامې له نورو ژبو څخه پښتو ته را وژباړل شوې. نوموړی ژانر په لرې او برې پښتونخوا کې وپالل شو، خو عبدالاکبر خان اکبر، افضل رضا، عبدالروفبېنوا، عبدالمنان ملگري او حفیظ الله تراب په کې ډېر قلم و ازمایه. (٦: ٢٥١- ٢٥٦)

پښتو ته ډرامه هم د ناول او لنډې کیسې په څېر له انگریزۍ څخه د اردو په لار راغلې او لیکل یې دود شوي. څېړنې داسې ښیي چې پښتو ته لومړۍ را ژباړل شوې ډرامه د «اندر سبها» په نامه یادېږي، خو د ژباړونکي نوم یې نه دی معلوم. په کوزه پښتونخوا کې لومړنۍ لیکل شوې ډرامه د عبدالاکبر خان اکبر «درې یتیمان» دي، چې په ١٩٢٧ م کال د اتمانزو د ازادسکول (ښوونځي) د کالیزې په غونډه کې د ستیج پر مخ ننداري ته وړاندې شوې ده.

د څېړنې اهمیت او مبرمیت

د دې څېړنې اهمیت او مبرمیت په دې کې دی چې په پښتو ادب کې د ډرامې پر تاریخي شالید او پایښت سربېره د پښتو ژبې او ادب ډرامې هم څېړي، چې څنگه دي، څنگه باید وي. همدا راز دغه ډرامې چې لیکل کېږي ارزښتونه او اړتیاوې تر کومې کچې په کې په پام کې نیول شوي او څومره تروړل شوي.

د څېړنې موخې

- د پښتو ډرامې د تاریخي بهیر سپړنه.
- د پښتو ډرامو د مشهورو لیکوالو پېژندنه.
- ددې موضوع په اړه د نورو څېړونکو پام راړول.

د څېړنې پوښتنې

په دې څېړنه کې تر ډېره لاندې پوښتنې ځواب شوې دي:

- ✓ ډرامه څه شی دی؟
- ✓ د ډرامې تاریخي ارزښت په څه کې دی؟
- ✓ د ډرامې پایښت په څه کې دی؟
- ✓ کومې ډرامې چې لیکل کېږي ایا زموږ د ټولنې غوښتنې دي او کـه ټـولنې ته یې ننګونې پیدا کړي؟

او دې ته ورته ځینې پوښتنې په کې ځواب شوې دي.

د څېړنې میتود

ددې څېړنې ډول کتابتوني دی او له تشریحي میتود څخه ګټه اخیستل شـوې ده. د موضوع په اړه له معتبرو او موثقو ماخذونو څخه استفاده شوې ده.

ډرامه

ډرامه د یوناني ژبې کلمه ده چې له ډراو څخه اخیستل شوې ده، ډراو د عمل کولو معنا لري؛ نو همدا لامل دی چې ډرامه په (کولو، ښودلو) تعبیر شوې ده؛ یعنې هغه څه چې په عمل کـې ښـودل کېـږي. پـه اصـطلاح کـې ډرامـه د هـنري ادبیـاتو هغه ژانر دی چې د خبرو اترو یا مکالمو پـه فـورم لیکـل شـوې وي او د ژونـد پـر یـوه کیسه یا داسې یوه پېښه را څرخي چې که واقعیت نه وي خو چې رښتینواله پـه کـې منعکسه شوي وي. (۱)

او یـا پـه بلـه وینـا: ډرامـه د یـوې داسـې ژونـدۍ کیسـې بیـانګره ده چـې د ټولنې احساسات او جذبات په کې به داسې انداز بیان شوي وي چې د حرکتونـو او خوځېدو په بڼـه وړانـدې شي او تمثـیلي بڼـه ولـري. ادبپوهـان ډرامـایي وحدتونـه (د زمـان وحـدت، د مکـان وحـدت، د عمـل وحـدت) د ډرامـې د فـن بنسـټیز تـوکي بولي. (۲)

د ډرامې په اړه بېلابېل اندونه شته، ځوک یې د فطرت پيښې بولي، ځـوک یـې د رښتیاوو منظرکښنه په ګوته کوي، خو د ژوند د یو اړخ عکاسي به پهکې شوي وي.

لهدې ټولو خبرو سره - سره ډرامه د هنري ادبیاتو په لړ کې هغه ادبي او هـنري ژانر دی چې د تمثیل له لارې خلکو ته وړاندې کېږي. د ډرامـې کرکټرونـه د ښـودلو

او عمل کولو پر مټ کولای شي چې خپله موخه اورېدونکو او لیدونکو ته وښیي.(۳)

د ډارمې په اړه تر نور څه ویلو وړاندې به اړینه وي چې پر تاریخي سېر یې لږ څه تم شو.

د ډرامې تاریخي سېر

سره له دې چې تر اوسه دا لا نه ده سپینه شوې، چې د ډرامې د فن ابتدا څه وخت، څنګه او چېرته وشوه؟ له تاریخي مطالعاتو اوڅېړنو څخه داسې ښکاري چې په لرغوني مصر کې څو زره کاله پخوا د (ایپیدوس) په نوم یوه ډرامه د (اوسېدوس) پاچا د مړینې په وخت کې ښودل شوې ده، ځینې هنر څېړونکي وایي: کېدای شي (ایپیدوس) لومړنۍ ډرامه وي، خو د اوسني وخت په ډرامایي لوازماتو په فني لحاظ پوره ډرامه (تهس پس) په (۵٦ ق،م) کال د یونان په مرکز اتن کې وښودل شوه.(۴)

په هندوستان کې د ډرامې مواد دومره ډېر وو چې دوه زره کاله پخوا وربانـدې (بهرتا) یو کتاب لیکلی دی.

زموږ په ګران هېواد لرغوني آریانا کې د ډرامې فن له لرغونې زمانې راهیسې د ملتونو په منځ کې په مختلفو بڼو او تر ځانګړو شرایطو لاندې وده او انکشاف کړی دی.

پخوا به ډرامې زیاتره د سټېج په سر ښودل کېدې، اما له اتلسمې پېړۍ څخه را په دې خوا د راډیو او ټلویزیون څپو ته ورننوته او تنګه دایره یې پراخه شوه او له همدغه ځای نه یې پښتو ادب ته هم لاره پیدا کړه.

ډرامو ته ځغلنده نظر

د پښتو لومړنۍ طبعزاد ډارامه ((درې یتیمان)) داتمانزو په های سکول کې، د ښوونځي د کالیزې په مناسبت زده‌کوونکو وړاندې کړه، دا ډرامه په لرې پښتونخوا کې په (۱۹۲۷م) کال کې عبدالاکبر خان اکبر لیکلې چې د اتمانزو په آزاد ښوونځي کې ننداري ته وړاندې شوه. په دې ډارمه کې ښاغلي اکبر خان په اصلاحي بڼه د ټولنې د زورواکو زور زیاتی په ګوته کړی و.

دوهمه ډرامه هم عبدالاکبر اکبر د تربور په نامه لیکلې ده او دا هم لکه پورتنۍ ډرامه په (۱۹۲۸م) کال د اتمانزو د آزاد سکول په کالیزه غونډه کې سټېج

شوې ده.

دربمه ډرامه هم د خدايي خدمتګاران تر عنوان لاندې د عبدالاکبرخان اکبر له خوا ليکل شوې ده. په افغانستان کې بيا پوهاند استاد عبدالحی حبيبي، د لومړنۍ ډرامې موسس هم ګڼل کېږي، (توريالۍ پښتنه) د پوهاند حبيبي لومړنۍ ډرامه ده چې په (۱۳۱۴هـ ش) کال کې ليکل شوې او په (۱۳۱۵هـ ش) کې دغه ننداريک طلوع افغان مهال ګڼې خپورکړې دی، چې د افغانستان د خپلواکۍ په جګړه کې د ښځو د برخې اخيستلو يو کوچنی انځور دی، چې زياتره پښتو لنډۍ په‌کې ويل شوې. دوهمه ډرامه هم د پښتو حماسي ډرامه کلمه داره روپۍ ده چې عبدالرحمن پژواک ليکلې ده. (۵)

د يادونې وړ ده چې "توريالۍ پښتنه" ځينې ليکوال ډرامه او ځينې يې لنډه کيسه ګڼي او هر يو خپل خپل دلايل وړاندې کوي.

بله پخوانۍ ډرامه استاد عبدالروف بېنوا ليکلې ده، چې د کلو انځور نوميږي، له دغو ډرامو وروسته په لره او بره پښتونخوا کې په سلګونو ډرامې ليکل شوې دي چې د ټولو يادونه به زموږ ددې ليکنې له حوصلې پورته وي. اوس به لږ څه د ډرامې پر ډولونو تم شو.

د فورم او منځپانګې له پلوه د ډرامې ډولونه: ادبپوهان ډرامه د منځپانګې له مخې په دوو ډولونو ويشي، تراژيدي ډرامه او کوميډي ډرامه.

۱: تراژيدي ډرامه: د ډرامې په صنف بندۍ باندې تر ټولو زوړ کتاب د ارستو دی چې پر ډرامايي شاعرۍ، تراژيدي او کوميډي ژوندۍ بحث په‌کې شوی دی. ارستو د تراژيدي په باره کې وايي: تراژيدي د انسانانو تقليد نه دی، بلکې د عملي ژوند د نېکمرغۍ او بد مرغۍ تقليد دی.په کار دی چې د دې عملي تقليد د بيانولو لپاره يوه داسې طريقه غوره شي چې د عمل په هره برخه کې يو ځانګړې جذابيت پيدا شي او دا هم اړينه ده چې دا د ډرامې په رنګ کې وي.

۲: کوميډي ډرامه: دا يوه لرغوني يوناني کلمه ده چې په خوندورو کلماتو او حرکاتو سره تمثيليږي. لوبغاړي يې هم بايد کوميډيکه وي، ترڅو په ځانګړو ښودنو سره د ژوند په هغو پېښو ملنډې ووهي چې له ټولنيزو نابرابريو، انساني سلوک او صفاتو څخه لرې وي، کوميډي ډرامه له تراژيدي ډرامو نه وروسته دود

شوه. د یادونې وړ ده چې تراژیدي یواځې په دې مفهوم نه ده چې سرى دې ورته په لېو، لپو وژاړي او کومیډي هم یواځې دا معنا نه لري چې سړى دې ورته وخاندي، بلکې دواړه ډوله ډرامې د نورو هنري او ادبي ښېګڼو ترڅنګ د ښوونې او روزنې انتباهي، انتقادي او اصلاحي ټولنیز اړخونه لري.

د فورم له مخې د ډرامې ډولونه: په عمومي توګه د فورم له مخې ډرامې په څلور ډوله دي؛

۱: سټیج ډرام.

۲: راډیو ډرام.

۳: ټلویزیونې ډرامې.

۴: فلمونه ننداریکونه.

چې يې دلته د بحث د اوږدېدو له امله تشریح او تفصیل نه شو راوړلای. (٦)

د پښتو ډرامو جوړښت: په پښتو ادب کې د نورو هنري ژانرونو په څېر ډرامه هم ځانته چوکاټ لري، چې ځینو ادبپوهانو ډرامایي وحدتونه د ډرامې د فن بنسټیز توکي ګڼلي دي، د ارسطو په اند ډرامایي وحدتونه درې دي:

۱: د زمان وحدت

۲: د مکان وحدت

۳: د عمل وحدت

وحدت هغه تاثر او اغېزه ده چې پر سټیج له پیل نه تر پایه خپور او احساسیږي.

پلاټ په ډرامه کې بنسټیز او اساسي توکی دی او همدغسې په پلاټ کې شامله پېښه یا کیسه، چې د هغې پر بنسټ ډرامه جوړیږي، پیل، اوج او پای لري. د ډرامې په پلاټ کې شامله پېښه او کیسه د نورو ضمني پېښو سره په ارتباط په شپږو پړاوونوکې بشپړیږي چې دلته هر پړاو په لنډه توګه تشریح کوو. (۷)

لومړی پړاو(پیلامه) : له پیلامې نه موخه لومړني واقعات او پېښې دي په دې پړاو کې معمولاً پېژندګلوی کېږي او په دې لړ کې د کردارونو تعلق او اړوندتیا ښودل کېږي.

دوهم پړاو: په دې پړاو کې پېښه ورو - وروځرګندیږي. دا پړاو د ډرامې د عمل

لپاره بنسټيز اهميت لري.

دریم پړاو(د اوج ټکی) : په دې پړاو کې پېښه يو حساس او نازک حالت ته رسيږي، دې پړاو ته په انګريزي ژبه کې کلايمکس يا انتها ويل کېږي.

څلورم پړاو: دا پړاو په حقيقت کې د تېرو پېښو او واقعو منطقي نتيجه وي.

پنځم پړاو: په دې پړاو کې د کړکېچونو او جنجالونو د نتېجو او حل ځرګندونه يو په بل پسې پېل کېږي. دلته لازمه ده چې له لنډيز څخه کار واخيستل شي.

شپږم پړاو(انجام ياپايله): دا وروستی پړاو دی چې په کې د متضادو او مخالفو قوتونو ترمنځ تصادم ختم شي او له ټولو اصلي او فرعي پېښو نه يوه منطقي نتيجه لاس‌ته راځي. دا نتيجه هر څه چې وي د ليدونکو مخې ته راشي او خبره ختمه شي. (۸)

د لنډې کيسې، ناول او ډرامې توپير

د لنډې کيسې، ناول او ډرامې تر ټولو ستر توپير دا دی چې ډرامه ټوله په مکالمه چورلي او بې له مکالمې نه د ډرامې تصور هم نه شي کېدای، خو په ناول کې کله - کله مکالمو ته اړتيا پېښه شي او په لنډه کيسه کې بيا دا اړتيا ډېره کمه او په نشت شمېر ده، ډېرې داسې لنډې کيسې شته چې هېڅ مکالمه نه لري، خو کيسه په ټولو کې مشترکه ده.

پايله

د پايلې په توګه ويلی شو، په پښتو ادب کې لومړۍ ډرامه په شلمه پېړۍ کې رامنځ‌ته شوې‌ده. په پښتو کې د ډرامې لومړنی ليکوال عبدالاکبر خان اکبر دی، ورپسې ډېرو مشهورو ليکوالو دا ژانر پاللی او پښتو ادب ته يې په سلګونو ډرامې وربخښلي دي. د سټېج، راډيويي او تلويزيوني ډرامې وليکل شوې او د ټولنې بېلابېل دردونه په‌کې منعکس شول. د نورو ژبو په څېر په پښتو کې هم معياري ډرامې ايجاد شوې او همدارنګه په دې وروستيو کې له نورو ژبو څخه ډېرې ډرامې را وژباړل شوې.

مناقشه: د پښتو ډرامې په اړه په ځينو اثارو کې څنګزن او په ځينو کې ځانګړي عنوانونه شته او پرې بحثونه شوي دي. خو پر تاريخي سېر يې کوم ځانګړی بحث زما نظر ته رانغی البته که وي هم په دې بنه به نه وي، ځکه مې ددې مقالې د

لیکلو هوډ وکړ. څېړنوال هاشمي په «د نثري ادب ډولونه» اثر کې د پښتو ډرامې لومړني لیکوال چې څوک معرفي کړي، زما په څېړنه کې هم له هغو څخه یو تن (عبدالاکبرخان‌اکبر) لومړنی لیکوال وښودل شو. هلته له نورو ژبو څخه په دې وروستیو کې پښتو ته د را ژباړل شوو ډرامو په اړه کوم بحث نه دی شوی، خو په دې لیکنه کې د وروستیو ژباړل شوو ډرامو په اړه هم بحث شوی دی.

وړاندیزونه

- په دې وروستیو کې چې پښتو ته له نورو ژبو څخه کومې ډرامې را ژباړل کېږي، زموږ له فرهنګ سره په ټکر کې دي. لیکوال دې د پښتنو د ذوق خړوبولو لپاره د خپل کلتور په رڼا کې د خپلې ټولنې له غوښتنو سره سمې ډرامې ایجاد کړي.
- رسنۍ باید د اصلاحي ډرامو خپرولو ته ځانکړي پاملرنه وکړي، ځکه چې له همدې لارې په ډېرې اسانۍ سره د ټولنې هر قشر ته پیغام رسولی شو.

مأخذونه

۱. رشیدي، جمشید، ادب تیوري، انتشارات نامي: کابل، ۱۳۹۱ لمریز کال.
۲. رضا، افضل، ډرامه، یونیورسټي بُک ایجنسي: پېښور، ۱۹۹۵میلادي کال.
۳. سنګروال، شهسوار نیازي، د ډرامې تاریخ او فن، یونیورسیټي بُک ایجنسي: پېښور، ۱۳۷۱ لمریز کال.
٤. مجروح، مشتاق یوسفزی، زرکانې، تاج پرنټنګ پرېس: پېښور، ۱۹۹۸میلادي کال.
۵. هاشمي، سید محی الدین، د لیکوالۍ فن، بورډ ناصرباغ: پېښور، ۱۳۸۳لمریز کال.
٦. هاشمي، سیدمحی الدین، د نثري ادب ډولونه، وحدت خپرندویه ټولنه: پېښور، ۱۳۸۹لمریز کال.
۷. هاشمي، سیدمحی الدین، د ادبپوهنې څانګې، میهن خپرندویه ټولنه: کابل، ۱۳۹۳لمریز کال.
۸. طاهر، محمد نواز، روهي ادب، د سید صفدر علي شاه پښتو ژباړه، دوهم چاپ، پښتو اکېډیمي، پېښور، (ـــ)؟

پوهنمل سیداصغر هاشمي

د گل پاچا الفت په هنري نثرونو کې
د ازادۍ غوښتنې پیغام

لنډیز

استاد الفت په ازادۍ مین و. د ده په نثرونو کې د فکر ازادي، ملي ازادي او د بیان ازادي په اړه وینا وې ډېرې دي. دی د ویښو زلمیانو فعال غړی او د دې غورځنګ له اهدافو یې د ازادۍ مفهوم په بېلابېلو مفهومونو ټولنې ته وړاندې کړې دي.

سریزه

د نړۍ ټول انسانان غواړي چې په ازادۍ کې ژوند وکړي او همدارنگه حیوانات هم اسارت ته خوشحاله نه وي. استاد الفت د ویښو زلمیانو د غورځنګ غړی و او ددې گوند له موخو ازادي غوښتنه یوه مهمه موضوع وه، نو ځکه د استاد په وینا وو کې د ازادۍ په اړه ډېرې خبرې لیدل کېږي.

د دوی په وخت کې د بیان ازادي سانسور وه، خو ده د بیان په ازادۍ تأکید کاوه. په ځانگړي ډول د افغانستان انسانان یې فکر کولو ته هڅول او د فکري ازادۍ په اړه یې ورته د کار خبرې کړې دي.

د څېړنې اهمیت او مبرمیت

ازادي غوښتنه او خلکو ته دا پیغام ورکول چې ازادي یوه مهمه موضوع ده او په اسارت کې ژوند له ستونزو ډک وي، نو انسان د ازادۍ په اهمیت پوهېږي او

همدا د موضوع نویوالی ثابتوي چې خلکو ته د ازادۍ په ارزښت خبرې وشي.

د څېړنې موخې

د گل پاچا الفت په هنري نثرونو کې د ازادۍ پېغام د کوم ارزښت پر بنا وړاندې شوی دی. د ازادۍ مهمې برخې یې په ویناوو کې واضح او تشریح کړې دي او د بیان ازادي، ملي ازادي او فکري ازادۍ باندې یې له بېلابېلو اړخونو د بحثونو پلټنه د دې لیکنې موخې دي.

د څېړنې پوښتنې

- ازادي څه ته وایي؟
- د استاد الفت په نثرونو کې د ازادۍ کومې برخې ښودل شوې دي؟
- استاد الفت په ملي ازادي، فکري ازادي او که د بیان په ازادي ډېر تأکید کړی دی؟

د څېړنې روش

په لیکنه کې له تشریحي او توضیحي مېتود گټه اخېستل شوې ده.

متن

د گل پاچا الفت په پنځونو کې د ازادۍ غوښتنې په اړه ډېرې خبرې شته. د ویښو زلمیانو د غورځنگ یو بنسټیز هدف د شاهي، فیوډالي او نیمه فیوډالي نظام په ضد مبارزه وه، چې د دې غورځنگ د یو کلیدي شخص په ډول استاد الفت دغه دنده په سم ډول مخکې وړې ده. د ازادۍ په اړه د ده په نثرونو کې چې کومې خبرې راغلې دي، په شعرونو کې هم تر سترگو کېږي. ملي ازادي، فکري ازادي، د بیان ازادي او داسې نورو برخو کې مثبت فکرونه او نظرونه لري.

د نثري کلیات په لومړي ټوک کې«ولاړې اوبه» په نامه لیکنې یوه برخه راوړم چې د ملي ازادي په اړه وایي: ((...زما پښو کې لکه غرونه لوی لوی زنځیرونه پراته دي او زه یې ځای په ځای درولی یم. هغه ازادي، چې مستو سیندونو او زورورو سېلابونو سره شته له ما سره نه شته.

زه عمق لرم، شور او مستي لرم، موج او حرکت لرم.

زه ډېر خلک غرقولی شم، مگر ځان له قیده نه شم خلاصولی.

زما قوت او طاقت ایسار دی، ما ځان ته د یوې چینې او یوه لښتي قدر ته مجرا

پيدا نه کړه او د دغو ماشومانو ازادي هم زما په برخه ونه رسېده. زه ډېر لوی قوت یم، مګر ازاد نه یم، ایسار یم، ځکه هېڅ نه شم کولی او هېڅ را نه جوړ نه شوه.

زما عمر عبث تيرېږي، نه رانه برق او برېښنا پيدا شوه نه سمسور باغونه، نه مې جهان ولیده او نه جهان ولیدم. زه ښارونو او ودانۍ ته ښکته نه شوم. ما خپل موج او حرکت ونه لید او د شور او مستۍ په کيف ونه پوهېدم، زه د ځان غونډې نورو ډنډونو سره یو ځای کېدای نه شم، مګر د کابل سیند د کونړ له سیند سره یو ځای کېږي او دواړه له اباسین سره خپل موجونه خپل شور او خپله مستي یو ځای کوي.

قید او اسارت عزیزان له عزیزانو نه لرې ساتي، ځکه د یوه کوهي اوبه له بل سره نه شي ګډېدلی. لوی ډنډ ته لاره نه لري، مګر د اسمان وربځې یو له بله ګډېږي او د یوه باغ مرغۍ خپل شور او خپل مستي یو ځای کوي...))(۱)

د ګل پاچا الفت د نثرونو لوی هنر دا دی، چې خپل هدف او پیغام په بېلابېلو فکرونو او نظرونو وړاندې کوي. په دې نثر کې یې د انسان ازادي د سیند له ازادۍ سره یو شان ګڼلې ده، سیند چې هره خوا ځي، د ځان سره ښېرازي او خوشحالي وړي، دا ځکه چې ازاد دی. که انسان ازاد ژوند وکړي او د ازادۍ په مفهوم پوه شي، دی به ځان او ټولنې ته خدمت وکړي.(۲)

د ازادۍ مسلم حق په نړیوالو قوانینو کې هر انسان ته ورکړل شوی دی، له انسانانو پرته حیوانات هم اسارت نه غواړي، کله چې یوه مرغۍ بندي وي، چغې وهي، چې خلاصه شي او په ازادانه ډول ژوند ته دوام ورکړي، یا که چېرې یوه حیوان له پښتو وتړل شي، کوښښ کوي، چې ځان خلاص کړي او له بنده ځان خلاص کړي.

«مترقي ژوند» نثري ادبي ټوټې یوه برخه ده وایي: ((د عرف او عادت له غلامۍ څخه ازادي، د مدني پیشرفت په برکت حاصلېږي او زاړه ناکاره رواجونه د همدغې رڼا په مرسته له مینځه ځي.

راشئ! چې اوس خپل ځانته په ډېر ځیر وګورو او پخپل حق کې قضاوت وکړو، چې موږ د نوي ژوند په قبلولو کې څنګه یو او د نوو افکارو په څرګندولو کې څومره همت لرو.

زموږ ذهني ازادي، چې د پوهې او تنویر نتیجه ده تر کوم حد ده او له

اجتماعي نهضتونو سره څومره علاقه لرو؟)) (۳)

د گل پاچا الفت ازادي له څو اړخونو او زاویو تر بحث لاندې نیول شوې ده، دی د فکر په ازادۍ ډېر تاکېد کوي او د فکر ازادي د نورو ازادیو خورا ښه گڼي.

(کورنی مرغه) په نامه لیکنه د ازادۍ په اړه یوه په زړه پورې برخه ده وایي: ((هو! هر څوک او هر څه چې د بل د لاس لاندې وي هغه د همدغسې ورځې لپاره روزل کېږي، وگوره بزگر خپل غویي څنگه ښه ساتي، په سره غرمه کې ورته وابښه کوي، اوبه ورکوي، چې بیا پرې جغ کېږدي او مځکه پرې واړوي. همدغه شان خپل کښت وخت په وخت پېړه کوي، له غویو او پسو یې ساتي، چې له مځکې هسک او ژر وریېل شي.

همدارنگه هر کام چې خپل واک نه لري او د بل لاس لاندې ژوند کوي، هغو د نورو د ژوندون لپاره لکه چرگان او غویي ساتل کېږي او روزل کېږي، نو دوی ته که هر څومره ښه خواړه ورکول کېږي، همغه خواړه دوی د مړینې لپاره غټوي او نږدې کوي یې. دوی ته هغه څه نه ورښودل کېږي، چې دوی په خپل ځان ویسا کړی شي او په نړۍ کې په خپل واک ژوندون وکړی شي او د بل پاتې شونو ته سترگې ونه نیسي. هو! دوی هېڅکله نه شي کولای، چې هر څه په خپله وگټي او بل چا ته هیله او اسره ونه کړي.)(۴)

د گل پاچا الفت د نثر نه کومه کوچنی برخه چې ما د خپلې موضوع لپاره راوړه که تر پایه ولوستل شي، د یو چرگ ازادي یې داسې انځور کړې ده او دایې ویلي دي، چې که چرگ ازادي واخیسته، نو له حلالې به خلاص شي. چرگ خاوند د همدې لپاره ساتي چې لوی شي او په پای کې یې د ځان لپاره حلال کړي، همدارنگه که انسان هم په اسارت کې ژوند وکړي، یوه نه یوه ورځ به ارمان کوي.

ملي ازادي: استاد په ازادۍ مین و او د ولس سوکالي او خوشحالي یې په یو ازاده ژوند کې لیده او نه یې غوښته، چې ولس دې په اسارت کې ژوند وکړي.دوی یې د فکر کولو لپاره هڅول او دوی ته یې د بیان د ازادۍ جرئت ورکاوه. الفت دې ته متوجه و، چې په افغانانو کې باید د فکر کولو تمرین ته لاره هواره شي، دا خلک اړتیا لري، چې د خپلې ټولنې، چاپېریال، د انسان او ټولنیزو اخلاقو په هکله فکر وکړي، چې دې ته متوجه شي، چې باید نیمگړتیاوې اصلاح او ښېگڼې لا ډېرې

کړي، هو! فکر کول د انسان مفکوره پیاوړې کوي او د ملي ازادۍ احساسات او جذبات په کې پیدا کېږي.(۵)

گل پاچا الفت د«ملي ناموس» په نامه لیکنه لري، وایي:((نن د هر ملت په نظر که خپل ملي استقلال د یوه ډېر لوی ناموس حیثیت لري او له دې نه لوی افتخار بل نه شته. د دغه مقصد لپاره خلک سرونه ورکوي، مالونه او اولادونه قربانوي او بې استقلاله ژوند ډېر لوی ذلت گڼي.که چېرې ملی احساس او ملي شعور په ډېر قوت موجود نه وای د استقلال قیمت به ډېر لږ او د دنیا لویې امپراتورۍ به نه ړنگېدې، استعمار به دغسې بده قیافه نه درلوده او یو ملت به د بل ملت تر سیوري لاندې خوشحال و.دغه ملي جشنونه چې هر مستقل ملت یې د خپل استقلال په یاد کوي او په ډېر قدر ورته گوري د ملیت تجلیل او احترام پکې پروت دی او همدغه معنی لري چې یو ملت د بل ملت حاکمیت په ځان نه شي منلی. موږ باید پدې خبره ډېر فکر وکړو چې ملي استقلال د ملي احساس او شعور محصول دی. هر څومره چې دغه حس قوي وي هغومره به زموږ استقلال هم قوي وي.

د استقلال ساتنه د ملت قوي جذبې ته ډېر شدید ضرورت لري، که دغه احساس په یوه ملت کې کمزوری شي، هغه د استقلال په قدر او قیمت نشي پوهېدلی او د همدغسې ناپوهۍ په وجه دغه لوی نعمت ساتلی هم نه شي.

موږ باید خپل امتیازات ملي شعور او ملي احساس ډېر ټینگ وساتو او د خپل استقلال تقویه ور پورې مربوط وگڼو.)) (٦)

ملي ازادي د ملت په سطحه وي، که چېرې کومه اشغالگره قوه په کوم حکومت حمله وکړي او ملک ته په زور راشي او په خلکو ظلم وي، نو په داسې مواردو کې د ملي ازادۍ مفکوره ورکول مهمه موضوع ده.

د ملي ازادۍ لپاره په فردي ازادي، د فکر ازادي او د بیان ازادي لاره جوړوي، چې ملي ازادي تر لاسه کېږي. په ټولو ازادیو پوهېدل او د دې احساس پیاوړی کېدل له کورنۍ پیلېږي، والدین د ازادۍ د مفکورې ورکولو خورا ښه او لومړني استادان دي.

د فکر ازادي: استاد په نثري کلیاتو، (۸۸) مخ کې د (نوي درس) لیکنې کې د فکر د ازادۍ په باب وایي: ((زه د فکر ازادي له هر څه پورته گڼم، هر څوک له

ځانه خوابدی کوم، مگر خپل ځان او خپل وجدان خوشحال ساتم.))(۷)

استاد الفت د (فکر) تر عنوان لاندې د فکر د ازادۍ په اړه وايي: ((څو کاله د مخه چا په دې هېواد کې ښو ته ښه او بدو ته بد نه شو ويلی، څوک چې د فکر او رايې خاوندان بلل کېدل، په زندانونو کې واچول شول او فکرونه په کې مضمحل شول، اوس دنيا بل راز شوه او د دې عصرـ کارونه له موږ نه فکر غواړي او د پخو فکرونو تقاضا کوي، موږ اوس مجبور يو، چې فکر او د فکر خاوندان پيدا کړو، يعنې د فکر کولو مشق او تمرين وکړو، د دې مشق لپاره ميدان او غولی په کار دی، چې هغه جرايد او مطبوعات دي، مطبوعات بايد ازاد وي او ازاد فکرونه په کې ځای پيدا کړي، په دې کار کې ډېرې فايدې دي او دغه ازادي زموږ لپاره ډېره ضروري ده، اوس زموږ په مغزو کې فکرونه وچ شوي، موږ د فکر په توليد قادر نه يو، که چېرې د جرايدو او مطبوعاتو ازادي د يو قانون له مخې پيدا شوه، له دماغونو نه به څه وزېرې او سرگرداني به ورکه شي.هر يو به د خپل فکر په صحت او غلطۍ پوه شي، ځکه چې فکر ازاد شي، اقتصاد هم ازادېږي او هرڅوک ښو ته ښه او بدو ته بد ويلای شي، که فکر ازاد شي، هر څوک به د خپل حق مطالبه وکړي او خپل حق به وغواړي.))(۸)

د گل پاچا الفت نثري کليات د فکر د ازدای په اړه لسگونو ليکنې لري، چې د بېلگې په ډول د الفت نثري کليات«لومړی او دويم ټوک) ۹، ۱۲، ٥٦، ۹۲، ۱۰۸، ۱۴۹، ۱۷۳، ۲۴۰، ۲۴۱ او داسې نورو مخونو کې له بېلابېلو بعدونو څخه د فکر د ازادۍ په اړه خبرې لري، دی مفکر او مبتکر ليکوال و، نو ځکه يې د فکر په ازادۍ ډېر تاکېد کاوه.

د (بې گناه بندي) په نامه ليکنه يې خورا ښه مثال دی وايي:

«پرېږدئ!» پرېږدئ دا بې گناه بندي پرېږدئ.

مه وېرېږئ د ده په ازادولو کې هېڅ خوف او خطر نه شته.

فساد او شرارت له ده څخه نه پيدا کېږي.

د ده بندي کول لويه گناه ده.

دی هغه يوسف دی، چې د بې گناهۍ په سبب په زندان کې لوېدلی دی.که دی له زندانه را والوزي ستاسې اينده سنجولی شي او ستاسې د بلې ورځې غم

خوړلی شي.

پرېږدئ! دا بې ګناه بندي پرېږدئ.

که دی خلاص شو ستاسو انتظام به په ډېر ښه شان وکړي.

ستاسې وږي به ماړه کړي، ستاسې بربنډ به پټ کاندي.

تاسې دغه ښکلی موجود په تورو ځاګانو کې مه غورځوئ.

په زندانونو کې يې مه اچوئ.

پرېږدئ دا بې ګناه بندي پرېږدئ!

دی به ستاسې د ګډو وډو او پرېشانه خوبونو صحيح تعبيرونه وکړي.

ډېرې سختې، مبهمې او مجملې غوټې به پرانيزي.

دی د راتلونکي حال پيشبيني کولی شي.

د طبيعت په رمزونو او اسرارو پوهېږي.

د جوی او فلکي اوضاعو اقتضارات ورته معلوم دي.

پرېږدئ پرېږدئ دا بې ګناه بندي پرېږدئ!

د ده په ازادولو باندې علم او پوهه زياتېږي.

وطن رڼا کېږي او ړانده بينا کېږي.

دی له خپلو جفا کارو ورونو سره هم ښه سلوک کوي.

دی ډېر پېچومې اوارولی شي.

دی ډېرې کږې سمولی او ډېر مشکلات حل کولی شي.

ما خوب ليدلی، چې دا بندي حلاصېږي او د سلطنت په کرسۍ کېني.

ښه فکر وکړئ.

دا بندي څوک دی.

پس له ډېره فکره وايم

فکر دی فکر!»(۹)

استاد الفت په څومره قوت سره د فکر ازادي انځور کړې ده، د فکر ازادي يې پرمختګ ګڼلې ده او د ټولنې د بهبود لپاره فکري کارونه او فکري توليد ته اړتيا په نظر کې نيولو سره يې په ويناوو کې د فکر د ازادۍ په اړه په لسګونو ځايه خبرې شته.فکر د بدن هغه لومړی وزير دی، چې لارښوونه يې له زړه کېږي او فکر بيا

دننني او بهرني حسونه ته د ښه او یا خراب کارونو امر کوي، په بدن کې اول زړه او بیا فکر دی، چې د ټول بدن نماینده ګي کوي، ښه فکر د ښه کړو وړو او بد فکر د بدو اعمالو تمثیل کوونکي دي.

د بیان ازادي: استاد ازادۍ ته له هر څه ډېر ارزښت ورکوي او پر ازادۍ مئین دی (نثري کلیاتو ۳۲۰ مخ) کې وايي: ((هو؛ هر څه او هر څوک چې د بل د لاس لاندې وي، هغه د همدغسې ورځې لپاره روزل کېږي، وګوره بزګر خپل غوايي ښه ساتي، په سره غرمه کې ورته واښه کوي، اوبه ورکوي، چې بیا پرې جغ کېږدي او ځمکه پرې واړوي، همدغه شان خپل کښت وخت پر وخت پېیه کوي، له غویو او پسو یې ساتي، چې له ځمکې هسک او ژر وربېل شي. همدارنګه هر قام چې خپل واک نه لري او د بل لاس لاندې ژوند کوي، هغو د نورو د ژوندون لپاره لکه چرګان او غوايي ساتل کېږي او روزل کېږي، نو دوی ته که هر څومره ښه خواړه ورکول کېږي، همغه خواړه دوی د مړینې لپاره غټوي.)) (۱۰)

د ژوند ازادي، د ملک ازادي، د انسان ازادي، د فکر ازادي، ملي ازادي او د بیان ازادي د محتوا له مخې د استاد الفت په پنځونو کې پیدا کېږي. د بیان ازادۍ په اړه هم د ګل پاچا الفت نثرونه د کار خبرې لري، د ویښو زلمیانو غورځنګ غړي د بیان د ازادۍ غوښتونکي وو. د ده په کلیاتو کې یې په اړه ډېرې خبرې شته، چې د موضوع اړوند یوه برخه د پښتو نثرونو یې دلته راوړم: ((د خلکو خدمت دا نه دی، چې سړی به ارومرو د دوی د خوشحالۍ لپاره کار کوي، بلکې حقیقي خدمت دا دی، چې د خلکو خیر او ګټه په نظر کې ونیول شي او فکرونه، نظرونه، کارونه، خویونه اصلاح شي. که سړی د هر چا کار ته ښه وایي، چې هغه خوشحاله شي او ده ته په ښه نظر وګوري دا ډېره ټیټه سودا ده او د غلامۍ بوی تري نه ځي. که څوک خپه کېږي او خوشحالېږي، که خلک سړي ته په ښه نظر ګوري که په بد نظر، سړی باید ښو ته ښه او بدو ته بد ووايي. د بیان او وینا ازادي همدغه ده، د فکر او قلم ازادي همدغه تقاضا لري.د یوه او بل ښه نظر دومره قیمت نه لري، چې د انسان ازادي سلب کړي او په غوږ کې یې د غلامۍ کړۍ واچوي. د نورو نظر که هر څومره ښه وي بیا هم هر سړی پخپلو سترګو بینا دی او له خپل نظر نه کار اخېستل په کار دي. که څوک هر څه د نورو په نظر ګوري خپل نظر ته به شرمنده وي او د

بصیرت حق به یې نه وي ادا کړی. سړی باید یوازې د پوهانو نظر په نظر کې ونیسي- او بس.» ویښو زلمیانو غوښته چې مطبوعات او رسنۍ ازادې خپرونې ولري او د بیان ازادي چې د هر انسان مسلم حق دی، په ملک کې پلی شي، دا چې استاد د دې غورځنګ هغه فعال غړی دی، چې په پنځونو کې یې د دې غورځنګ ډېر مرامونه وړاندې شوي دي، چې یوه برخه یې د بیان ازادي ده، په شعرونو کې یې هم دا برخه پیاوړې ده، «دارالمجانین» په نامه منظومه یې ښه بېلګه ده.

پایله

ازادي د انسانانو لپاره یوه مهمه موضوع ده او د دې له ارزښته ټولنه خبرول د هر شخص کار وي، خو په ځانګړي ډول پوهان، عالمان او د فکر خاوندان دا مسوولیت لري، چې دا هدفمنده پدیده خلکو ته واضحه کړي. د لیکنې پایله همدا ده چې استاد الفت ازادۍ غوښتنې ته خلک هڅولي دي او د ازادۍ پر اهمیت له بېلابېلو اړخونو یې بحثونه کړي دي.

مأخذونه

۱.گل پاچا الفت، د الفت نثري کلیات (لومړی او دویم ټوک)، ټولوونکي محمد اسمعیل یون او عبدالرحیم بختانی، دانش خپرندویه ټولنه: کابل، ۱۳۸۹ل، ۱۳۳ مخ.

۲. پوهنمل سیداصغر هاشمي، د گل پاچا الفت د هنري نثرونو معناییزه او ښه ییزه شننه، پوهنملۍ رتبې ته لیکل شوی اثر، ۱۳۹۷ ل کال، ۷۷ مخ.

۳.گل پاچا الفت، د الفت نثري کلیات (لومړی او دویم ټوک)، ۱۴۷ مخ.

۴.گل پاچا الفت، د الفت نثري کلیات (لومړی او دویم ټوک)، ۲۰۴ مخ.

۵. عبدالغفور لېوال، د استاد الفت فلسفه، د استاد الفت یاد، کابل، میتودیک، ۵۵مخ.

٦.گل پاچا الفت، د الفت نثري کلیات (لومړی او دویم ټوک)، ۵۲۹مخ.

۷.استاد گل پاچا الفت شعري کلیات (لومړی چاپ)، د شهرت ننگیال په زیار، دانش خپرندویه ټولنه: پېښور، ۱۳۷۵ ل کال، ۸۹مخ.

۸.گل پاچا الفت، د الفت نثري کلیات (لومړی او دویم ټوک)، ۸۸ مخ.

۹.گل پاچا الفت، د الفت نثري کلیات (لومړی او دویم ټوک)، ۹ مخ.

۱۰.گل پاچا الفت، د الفت نثري کلیات (لومړی او دویم ټوک)، ۳۲۰ مخ.

List of Contents

No	Title	Author	Page
1.	Ostad Jaaj, Almost…	M. Asif Ahmadzai	200
2.	Pseudo-Archaeology…	Ajmal Khkulay	200
3.	Mystical Effects in…	Rahmatullah Hakimi	199
4.	Prose Poetry and …	LalPacha Azmon	198
5.	The State of literary …	Sayed Nazim Sayedy	198
6.	The Successful Writi…	T/ Sadiqullah Badar	197
7.	The Development of …	Gul Ghotay Khawry	196
8.	New Critique of…	M.Sadiq	196
9.	The Role of Brain…	Shah Mahmoud Kadwal	195
10.	A Brief Account of…	M.Asif Samim	195
11.	Image of Women's…	Sameela Ahmadzai	194
12.	Critic Rating to…	Abdul Ahad Mangal	193
13.	A Quick Look to…	Babrak Miakhel	193
14.	Freedom Message on…	S.Asghar Hashmi	192

Ostad Jaaj, Almost 50- Year in the Service of Education and Culture

Research Fellow M. Asif Ahmadzai

Abstract:
Assistant Professor Habibullah Jaj Pashtunzoi, the original resident of Paktia but livid in capital Kabul, he served as Pashto literature in Kabul University for almost 49 years. He had many academic trips to different countries of the world and translated world's literature to Pashto language and transferred to his students during the period. He also served as director of Pashto department and retired and stayed at home, and was died in 1397 solar year and had many printed and non-printed books.

Pseudo-Archaeology

Assistant Professor Ajmal Khkulay

Abstract:
The word 'pseudo' is a Greek word meaning false apparent or supposed but not real. When prefixed to the word archaeology the term pseudoarchaeology simply means false archaeology.
It can be false for a number of reasons. Firstly, the archaeological methodology may not be undertaken using accepted scientific methods. Secondly, the interpretation of the data or the material remains excavated may not be consistent with the usual practices of analysis. Thirdly, the artefacts 'discovered' could be fakes or the entire archaeological concept could be orchestrated as a hoax.

Pseudoarchaeology is sometimes called fantastic archaeology but by whatever name it is given it is best identified as pseudo-science dressed in archaeological garments. Any archaeological theory, excavation site, or published results of excavations that do not conform to accepted archaeological practices generally fall into the category of pseudoarchaeology.

Pseudoarchaeology has some results, which are called kinds of pseudoarchaeology. There are there changes are brought by pseudoarchaeology:

1- It changes form of word.

2- Or meaning

3- Both form and meaning.

These changes have some reasons: in the result of a victory, conqueror tribe change the form of word to suit them with form of their own language; so they bring some phonological changes, second, they translate them into their language and third, sometime they don't have open reasons.

Pseudoarchaeology is not a scientific knowledge; but it has a value according to folklore. It tell us some stories, which are important as folkloric materials.

Mystical Effects in Hamdieh Pashto Poems

Rahmatullah Hakimi

Abstract:

In the Pashto language, Hamdiyeh's poetry is great, but his research department has not paid much attention In this article I first discussed the poetry of Hamdiyeh And then the mystical poetry has been examined in the words of Hamdieh Pashto.

Because this is an accepted principle that in the mystical poetics of theology there are special and special effects.

But these effects come when it comes to paying more attention to it and considered as a valid value.

Prose Poetry and Poetic and Prose Order

Pro.LalPacha Azmon

Abstract:
Poem is a poetry comprised of rhythm and song, rhythm and song are basic items of poem. Verse: In a narrative and song-type style, it is the emotional junction of thought and imagination. Narrative language is stressed here. Prosodial structure of Pashto language is syllabic and has firm regular metre. In this writing we discussed different types of poems and verses. There is a limit between poem and verse. Versified verse, prosaic verse and prosaic poems are exemplified. Verse and poem can be explored to a full extent but here we have mentioned a few names of them.

The State of literary Criticism in the Current State

Sayed Nazim Sayedy

Abstract:
Literary criticism is the most important and most valuable thing about some books have been written about it and are still being written And the reason for this is that by literary criticism, the literature goes to perfection and goodness,
But it's a pity that the Afghan literature, especially Pashto

literature By the way, it must be developed and developed No progress has been made which seems to me to have many causes, The main reason for this is the first to introduce a false critique or incorrect introduction And in the next step, serious and diligent encounter with literary criticism, By doing so, not only did the literature of its place and its position not be achieved? Black is dangling it too. So, before I talk about the issue and make it clear what is the cause of the collisions why is it found and why these things are done, I think it is necessary to speak about literary criticism, which is literary critique. For what purpose it is done and in general it is divided into several sections?

The Successful Writing of the Famous World Writer

T/ Sadiqullah Badar

Abstract:

Generally, the memoirs and the life of the famous writer's letter are translated into another language which has valuable messages to other communities. I also translate this way In this article, the life of the letter, the experiences and the way of the writer of the world's most famous writers Such as Vladimir Nabokov, Kafka, Ray Bara, Jean-Paul Sartre and so on.

By their works, today their literature is in the first place.

We have also done this translation so that the experiences and successes of these great figures in our literature also make positive changes. And enrich our literature.

The Development of Myth in Contemporary Pashto Literature

Researcher Gul Ghotay Khawry

Abstract:
Myth is about the master of types and supramatist powers of superstitious and superstitious stories which has been transmitted to the breast as a narrative of generations.
Myths are different from genius stories and man made stories that are for the Thirty Hours.
One of the goals of myth is to explain and express the world and make it a natural person for natural events.
Ehemorus considers myths to be a kind of stories full of exaggeration of a nation. But in general myths are the overwhelming stories of trekking, heroism, courage, bravery and artistic pleasures. Which at any time and in accordance with the values and demands of a generation are exhausted.

New Critique of Pashto Poetry

M.Sadiq

Abstract:
Pashto literature is divided into three periods In the same way, the third period is divided into stages, Each stage, along with political logic, has its own literary logic And it's convincing because the great literary people of the country have come to Sela .
When a Pashto poetry comes up with a new critique This issue is in fact solved, Because every round or stage in his own will, he

has his own desires, The poet and author are required to follow these demands and make poetry.
This article discusses this issue and introduces new principles of critique Which should be the case.

The Role of Brain in Language and Speech

Shah Mahmoud Kadwal

Abstract:
Human language is a system of communication as well as human expression which is uttered out by speech organs. It is an organization of sound and vocal symbols. The sound produce from the mouth with help of various organs of speech, serve to convey some meaning full messages.. It means, all the psychological and bodily activities are reliant to one system. Phonemes (sounds) are the minimal distinctive units of sound which share meaning among the creatures. Human language as a system of communication works under control of nervous system.

A Brief Account of Some of the Works of Ustad Khadem

M.Asif Samim

Abstract:
The bibliography or the bibliography of the work is a debate that, unfortunately, is unfolding in our society from the point of view of personal and complex considerations. That is, the issues of critique are not very much considered, but the problems of

personal complexes are very observable, Of course, we know that the introduction of the book is a discussion and a critique of the book of the Second Debate, but again, we have combined these two debates.
In this article, I made a superficial statement on the work of Professor Qayamdin Khadem And I'm introducing it intensively Which is and which issues have been discussed.
It is hoped that our young researchers will notice the widest possible extent of this work and its dimensions various discusses it.

Image of Women's Memories and Frustration in Angai

Researcher Sameela Ahmadzai

Abstract:
According to literature scholars, Pashtun local literature and folklore is mostly the product of Pashtun women thinking, different aspects of women's lives are portrayed in literature and it is the mirror of their soft, tremendous and heartfelt feeling.
According to sociologists, Pashtun women are often sacrificed by emotions and invalid social traditions, these invalid traditions have given them an artistic language and have expressed their heartfelt in the form of public literature.
One of these titles or songs is a song of fiction (انګی)with the help of which Pashtun women have arisen their voice against social injustice and has brought it up to us.
This article discusses those unfortunates of women who are often also expressed as a result of much pain in pleasure and happy ceremonies.

Critic Rating to Folkloric Studies by Eastern Scholars in Pashto Language

Researcher Abdul Ahad Mangal

Abstract:

The Pashto folk literature is big spiritual and affluent richness of pashtoon tribe which defines social attitudes and costumes of pashtoons' life.

Whenever the eastren scholars traveled to pashtoon territory, at first, they tried to perceive pashtoon people tempers according to their cultures Thus, the first effort of these scholars was, to collect pashtoon folklore.

Finally, in this paper, discussed on eastern scholars folklorical studies and their folklorical activities which evaluvated integrally, till pashtoon folklorists try to avoid letting of mistakes during folklorics studies.

A Quick Look to the History of Pashto Drama

Assist. Prof. Babrak Miakhel

Abstract:

Drama is a diverse genre among the other genres of arts which is more of story type but all the messages are conveyed with the help of the characters in it. Its difference with novel and short story is that novel and short story are reading materials but drama is more of a visual and listening material. Drama is incomplete without dialogs but in novel and short story the need for dialogs is less likely.

Drama was introduced into Pashto Literature in the twentieth century. The first Pashto Drama was the translation of a play and then Abdul-Akbar Khan wrote the first Pashto Drama named Three Orphans (Dre Yatiman). Similarly, Abdurahman Pazwak developed another memorable drama (Kalemadara Ropai) in (1373 L) in upper Pakhtoon-Khwa and then Aduraof Benawa wrote many more interesting dramas.
Peshawar, All India and BBC radio stations have played a vital role in broadcasting the Pashto Drama compared to others. Peshawar radio station has broadcasted many Pashto dramas of the writers from lower Pakhtoon-Khwa. Similarly, All India Radio station has also broadcasted Hamza Shinwari's and some other Hindi-Pashto dramas. Also, BBC has been broadcasting (Nawai-kor Nawai-zownd) a Pashto drama for the last few decades
Many Pashto writers have made their efforts in this genre; among them the most important ones will be mentioned in this article. Some private TV channels have also been telecasting translated versions of Hindi and Turkish dramas in Afghanistan which can be considered an era of translated dramas to Pashto.

Freedom Message on Artistic Prose Gil Pacha Alfat

S.Asghar Hashmi

Abstract:
Ostad Ulfat was freedom lover. In his prose there is abundance of saying about freedom of thoughts, national freedom and freedom of speech. He was an active member of alert youth and through the goals of this movement he has explained the meaning of freedom in a number of ways to the society.